

DEMO-STAT Társadalomtudományi, Demográfiai, Statisztikai Szakértő Iroda
1031 Budapest, Malomkerék u. 8.
Telefon: 453 34 26; fax: 453 34 27
E-mail: vukovich.gabriella@axelero.hu

Az elvált apák helyzete, különös tekintettel társadalmi kirekesztődésükre

AZ ELVÁLT APÁK TÁRSADALMI BEFOGADÁSÁT ELŐSEGÍTŐ KUTATÁS

Készült:
az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium részére
az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal által
a társadalmi befogadásról szóló kutatásokra 2004-ben kiírt
pályázat keretében

2005. július

AZ ELVÁLT APÁK TÁRSADALMI BEFOGADÁSÁT ELŐSEGÍTŐ KUTATÁS

A kutatást készítette:

**DEMO-STAT TÁRSADALOMTUDOMÁNYI, DEMOGRÁFIAI ÉS STATISZTIKAI
SZAKRÉTŐ IRODA**

az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal I-7409-6/2004 sz. támogatási szerződése
alapján

A pályázó képviselőjében eljáró személy:

Dr. Vukovich Gabriella

A kutatási program résztvevői

Tervezés, módszertan, elemzés:

Dobossy Imre

Domokos Tamás

Virágh Eszter

Dr. Vukovich Gabriella

Szervezés, interjúk, esettanulmányok:

Virágh Eszter

Zugor Zsuzsanna

Fókuszcsoport:

Domokos Tamás

Zugor Zsuzsanna

Tartalom

ÁTTEKINTÉS	5
I. A KUTATÁSI PROGRAM CÉLJAI, TERÜLETEI	8
I.1. ELVÁLT APÁK A TÁRSADALOMBAN	8
I.2. A KUTATÁSI PROGRAM CÉLKITŰZÉSEI	9
I.3. HIPOTÉZISEK	10
I.4. A KUTATÁS FŐ TERÜLETEI, TÉMAKÖREI	10
II. A KUTATÁSI PROGRAM ELEMEI, MÓDSZEREI	12
II.1. ORSZÁGOS ADATOK ELEMZÉSE A VÁLÁSOKRÓL	12
II.2. AZ ELVÁLT APÁK HELYZETÉNEK ELEMZÉSE EGY ORSZÁGOS FELMÉRÉS ALAPJÁN	12
II.3. EXPLORÁCIÓS MÉLYINTERJÚK KÜLÖNBÖZŐ TÍPUSÚ ELVÁLT APÁKKAL	13
II.4. PROBLÉMAMEGOLDÓ FÓKUSZCSOPORTOS FOGLALKOZÁS	14
III. A VÁLÁSOK FŐBB JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON A XXI. SZÁZAD ELEJÉN	15
III.1. A VÁLÁS KÖRÜLMÉNYEI	15
III.1.1. Közös kiskorú gyermekek a válás idején	15
III.1.2. A válást kezdeményező fél	17
III.1.3. A válások házasságtartam szerint	18
III.2. AZ ELVÁLT FÉRFIAK JELLEMZŐI	19
III.2.1. A férfiak életkora a váláskor	19
III.2.2. A férfiak iskolai végzettsége a válás idején	19
III.2.3. A férfiak munkaerő-piaci aktivitása a válás idején	20
III.3. AZ ELVÁLT APÁK HELYZETÉNEK NÉHÁNY ELVI ÉS JOGI ASPEKTUSA	21
IV. AZ ELVÁLT APÁK HELYZETE MAGYARORSZÁGON A XXI. SZÁZAD ELEJÉN	25
IV.1. AZ ELEMZÉS KIINDULÓPONTJAI	25
IV.1.1. Az országos demográfiai panel-kutatás („Életünk fordulópontjai”)	25
IV.1.2. Az elvált apák mintájának leválogatása	25
IV.1.3. Az elemzés területei	28
IV.1.4. Az elemzés hipotézisei	29
IV.2. CSALÁD, HÁZASSÁG, GYERMEKEK	30
IV.2.1. Házasságkötések	30
IV.2.2. Gyermekek száma	32
IV.2.3. Szülői háttér	32
IV.3. ISKOLA, FOGLALKOZÁS, MUNKA	34
IV.3.1. Iskolai végzettség	34
IV.3.2. Munkaerő-piaci jelenlét	35
IV.4. ÉLETMÓD, ÉLETSZÍNVONAL	38
IV.4.1. Jövedelmi helyzet	38
IV.4.2. Háztartások közötti transzferek: adott és kapott támogatások	45
IV.4.3. Elégedettség az életkörülményekkel	51
IV.5. KÖZÉRZET	58
IV.5.1. Egészségi állapot	58
IV.5.2. Elégedettség az egészséggel	60
IV.5.3. Elszigeteltség, magányosság	61
IV.5.4. Társadalmi bizalom	63
IV.5.5. Aggodalmak	64
IV.5.6. Önbizalom, jövőkép	69
IV.5.7. Elégedettség a múlttal és várakozások a jövőre	71
IV.6. ÉRTÉKEK, ÉRTÉKREND	72
IV.6.1. Házassági értékek	72
IV.6.2. Gyermekekkel kapcsolatos értékek	76
IV.6.3. Vallásosság	79
IV.6.4. Tradicionális-modern felfogás az apák körében	81

V. AZ ELVÁLT APÁKKAL KÉSZÍTETT MÉLYINTERJÚK ÖSSZEFOGLALÓ ELEMZÉSE ...	85
V.1. A VÁLÁS ELŐTTI TÖRTÉNET	86
V.2. A VÁLÁS KÖRÜLMÉNYEI	87
V.3. LAKÁSHELYZET	88
V.4. ÉLETMÓD	90
V.5. FOGLALKOZÁS, MUNKA	90
V.6. ANYAGI HELYZET	91
V.7. A TARTÁSDÍJ ÉS A GYEREKEK TÁMOGATÁSA	93
V.8. KAPCSOLAT A VOLT CSALÁDDAL	94
V.9. ÚJ KAPCSOLATOK	95
V.10. A KÖRNYEZET	96
V.11. PROBLÉMÁK, VÁGYAK, ELVÁRÁSOK	96
V.12. A KIREKESZTŐDÉS SZUBJEKTÍV MEGÍTÉLÉSE	97
VI. FÓKUSZCSOPORTOS BESZÉLGETÉS ELVÁLT APÁK ÉS SZAKÉRTŐK RÉSZVÉTELÉVEL	103
VI.1. A FÓKUSZCSOPORT INDÍTÁSA	103
VI.2. MIKRO SZINTŰ TAPASZTALATOK: GONDOLAT-GENERÁTOR	103
VI.3. MEZO SZINTŰ TAPASZTALATOK: STÁTUSZ ÉS ÉRZELEM	105
VI.4. MAKRO SZINTŰ TAPASZTALATOK – MÁSODIK DEMOGRÁFIAI ÁTMENET	108
VII. FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK A KUTATÁS EREDMÉNYEI ALAPJÁN	110
VII.1. Fontosabb megállapítások, következtetések	110
VII.2. Jogalkotási, jogalkalmazási és intézményfejlesztési javaslatok	112
VII.3. Néhány megoldási javaslat az érintettek részéről a gyakorlati életben megjelenő problémákra	114
VII.4. Javaslatok további kutatásokra	117
VIII. IRODALOMJEGYZÉK	120

ÁTTEKINTÉS

Magyarországon a válások évenkénti száma az elmúlt években viszonylag állandó, 25 ezer körül ingadozik. Ez meglehetősen magas, ha figyelembe vesszük, hogy napjainkban évente már csak mintegy 40 ezer házasságot kötnek. Másik megközelítésben vizsgálva azt látjuk, hogy a házasságok közel 40 százaléka válással végződik. A válás tehát az emberek jelentős hányada – szülők és gyermekek, valamint tágabb családjuk – számára tényszerű élettapasztalat.

Összességében úgy becsülhetjük, hogy **mintegy 240 ezer elvált férfi él külön gyermekeitől, vagyis a teljes magyar népesség közel 2,5, a férfinépesség kb. 6 százalékának életét közvetlenül érintő kérdésről van szó.**

A jelenlegi jogrendszer a családok felbomlása esetén egyértelműen gyermek- és anyacentrikus, s hasonlóképpen őket veszik oltalmuk alá a társadalmi hagyományok is. A gyermekek tekintetében ez érthető is, azonban az anyák és az apák közötti különbségtétel messze nem mindig indokolt. A jog- és intézményrendszer a legtöbb esetben csak a válás aktusáig követi nyomon a szétszakadt családokat, a válás utáni helyzettel lényegesen kevésbé foglalkozik, pedig az elvált apák egy jelentős része érzelmi és anyagi értelemben egyaránt hátrányos helyzetbe kerül.

A gyermekeiktől külön élő apák közül feltehetőleg mind érzelmi, mind anyagi szempontból kedvezőbb helyzetben vannak azok, akik új házasságra lépnek. Az utóbbi években azonban folyamatosan csökken az újráházasodások aránya, így egyre több olyan esetre kell számítani, amikor az elvált apa egyedül marad.

A kutatás célja az volt, hogy feltárja e speciális célcsoport marginális helyzetbe kerülésének törvényszerűségeit, a kirekesztődés folyamatát, modellezze ennek dimenzióit, és választ adjon arra, hogy az elvált apák mekkora hányada veszélyeztetett.

Elemzésünk rávilágított, hogy az elvált apák helyzete a vizsgált dimenziókban általában kedvezőtlenebb, mint a házasságban élő apáké.

A hátrányos helyzet részben oka, részben következménye a válásnak.

Az alacsonyabb iskolázottság például együtt járhat olyan egyéb körülményekkel, tulajdonságokkal, amelyek gyakrabban vezetnek váláshoz. Az iskolázottsági szint azonban már a válás – sőt leginkább már a házasságkötés – előtt kialakult. Az alacsony iskolázottság azonban nemcsak a váláshoz vezető útban játszhat szerepet, hanem a válás utáni nehéz helyzetekkel való megbirkózásra való képességet, és az anyagi helyzetet is jelentősen befolyásolja.

A rosszabb munkaerő-piaci helyzet – a munkanélküliség nagyobb gyakorisága az elvált apák körében – lehet oka is, de sok esetben következménye is a válásnak. A munkának, pontosabban a munka hiányának ugyanakkor meghatározó szerepe van az egyéb dimenziókban is megnyilvánuló hátrányos helyzet kialakulásában és elmélyülésében.

A rosszabb egészségi állapot szintén lehet a válás – és a válás utáni stabilitásvesztés – következménye.

Nem volt módunk ugyanakkor statisztikai egzaktsággal vizsgálni, hogy maguk a válások milyen okokra vezethetők vissza. Kutatásunk kvalitatív részei, az egyéni interjúk és a fókuszcsoport tapasztalatai azonban azt mutatják, hogy a válások jelentős része elkerülhető lenne megfelelő intézményi háttérrel, tanácsadással, konfliktuskezelési technikák alkalmazásával a házassági konfliktusok felmerülésének korai szakaszában.

Az elvált apák helyzetét áttekintve azt mondhatjuk, hogy a házasságban élő apáknál

- iskolázatlanabbak,
- rosszabb a munkaerő-piaci pozíciójuk,
- rosszabbak a jövedelmi viszonyaik,
- magasabb közöttük a szegények aránya,
- rosszabbak a lakásviszonyaik,
- gyengébb a lakásaik felszereltsége, tartós javakkal való ellátottsága,
- rosszabb a kényelmi javakkal való ellátottságuk,
- rosszabb az egészségi állapotuk, és
- gyengébbek az adott és kapott segítségben, támogatásokban megnyilvánuló társas kapcsolataik.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az elvált apák társadalmi kirekesztettsége a vizsgált dimenziókban nagyobb mértékű, mint a házasságban élő apáké.

Látjuk, hogy az elváltak életük eddigi alakulásával elégedetlenebbek, jövőbeli kilátásaikat illetően pedig pesszimistábbak a házasságban élőknél. A társadalomba, az emberekbe vetett bizalom tekintetében hasonló a sorrend a három vizsgált csoport között. Ez elszigeteltségük, magányosságuk alakulásával is összefügg. A párkapcsolat nélkül élő elváltak között viszonylag gyakori, közel minden negyedik válaszadóra jellemző, hogy szükség esetén sincs olyan személy, akire támaszkodhatna, a másik két vizsgált csoportban ez az arány elenyésző.

Kutatási eredményeink ezen túlmenően rávilágítottak, hogy a hátrányos helyzet kumulálódik, és további számos – elsősorban lelki, pszichikai – hátrány megalapozójává válik. Ezért az elváltak esetében nagyon fontos a magány kiküszöbölése, a magányosság érzés megelőzése.

I. A KUTATÁSI PROGRAM CÉLJAI, TERÜLETEI

I.1. ELVÁLT APÁK A TÁRSADALOMBAN

A társadalmi kirekesztődés egyik speciális veszélyeztetett célcsoportjának tekinthetjük azokat az elvált apákat, akik a válás után a családi kötelekből részlegesen vagy teljesen kikerülnek: nem alapítanak új családot, egyedül maradnak, gyermek és otthon nélkül.

Magyarországon a válások évenkénti száma az elmúlt években viszonylag állandó, 25 ezer körül ingadozik. Ez meglehetősen magas, ha figyelembe vesszük, hogy napjainkban évente már csak mintegy 40 ezer házasságot kötnek. Másik megközelítésben vizsgálva azt látjuk, hogy a házasságok közel 40 százaléka válással végződik. A válás tehát az emberek jelentős hányada – szülők és gyermekek, valamint tágabb családjuk – számára tényszerű élettapasztalat.

A válás után az esetek döntő többségében az anya felügyelete alatt maradnak a gyermekek. A népszámlálás adatainak tanúsága szerint 2001-ben 284 ezer egyszülős család volt, amelyben eltartott gyermeket neveltek. Az eltartott gyermeket nevelő egyszülős családok 12 százalékában, 31 ezer családban az édesapa neveli a gyermek(ek)et, 88 százalékában, 253 ezer családban az édesanya. Az eltartott gyermeket egyedül nevelő 31 ezer apa összesen 41 ezer gyermeket nevel, a 253 ezer anya 356 ezer gyermeket.

Ha figyelembe vesszük, hogy a gyermekeiket egyedül nevelő szülők egy kisebb hányada özvegyülés miatt marad egyedül, összességében úgy becsülhetjük, hogy **mintegy 240 ezer elvált férfi él külön gyermekeitől, vagyis a teljes magyar népesség közel 2,5, a férfinépesség kb. 6 százalékának életét közvetlenül érintő kérdéstről van szó.**

A gyermekeiktől külön élő apák közül feltehetőleg mind érzelmi, mind anyagi szempontból kedvezőbb helyzetben vannak azok, akik új házasságra lépnek. Az utóbbi években azonban folyamatosan csökken az újráházasodások aránya, így egyre több olyan esetre kell számítani, amikor az elvált apa egyedül marad.

1.2. A KUTATÁSI PROGRAM CÉLKITŰZÉSEI

Kutatási programunk alapfeltevése az volt, hogy az elvált apák jelentős része nagy valószínűséggel sodródik a társadalmi kirekesztettség közelébe. A fizetéshez képest nagyarányú tartásdíj és az önálló, egyszemélyes háztartás megnövekedett büdzséje következtében szűkösebbé váló anyagi helyzet, a megszokott otthoni körülmények megszűnése, a rosszabb-kisebb vagy bérlakásba, szociális szálláshelyre költözés kényszere, netán a lakásnélküliség együtt járhat a mindennapi közérzet romlásával, a munkahelyi teherbíró képesség csökkenésével s ezáltal akár a munkahelyi pozíció megingásával, elvesztésével is. Valószínűsíthető volt, hogy az elvált apák nagy számban jelennek meg a munkanélküliek, esetenként a hajléktalanok körében is.

A jelenlegi jogrendszer a családok felbomlása esetén egyértelműen gyerek- és anyacentrikus, s hasonlóképpen őket veszik oltalmuk alá a társadalmi hagyományok is. A jogi intézményrendszer csak a válás aktusáig követi nyomon a szétszakadt családokat, a válás utáni helyzettel nem foglalkozik, pedig az elvált apák egy része gyakorlatilag „nincstelenné” válhat anyagi és szellemi értelemben egyaránt.

A kutatási program elindítását az indokolta, hogy korábban nem állt rendelkezésre elegendő információ az elvált apák helyzetéről, csak közvetett feltételezések éltek kirekesztettségükről, társadalmi befogadásuk nehézségeiről, s azt sem tudtuk pontosan, milyen tényezők állnak e kirekesztettség hátterében. Ezen információk hiányában a szociális ellátórendszer sem tud kellőképpen foglalkozni az elvált apák nyomon követésével, otthontól, esetenként akár fedéltől is megfosztott apák sorsával, újrakezdésük, társadalmi befogadásuk-kirekesztődésük folyamatával.

A kutatás célja az volt, hogy feltárja e speciális célcsoport marginális helyzetbe kerülésének törvényszerűségeit, a kirekesztődés folyamatát, modellezze az ehhez vezető út tipikus jelenségeit, és választ adjon arra, az elvált apák mekkora hányada válik potenciálisan veszélyeztetetté. Azt kívántuk vizsgálni, milyen lehetséges formái, módjai vannak a marginalizálódott elvált apák társadalmi befogadásának. Az eredmények tükrében a kutatás célja az is volt, hogy javaslatokat dolgozzon ki a válás miatt kirekesztődött apák társadalmi befogadásának előmozdítására.

I.3. HIPOTÉZISEK

A kutatás alaphipotézise az volt, hogy a feleségüktől és gyermeküktől elváló, új családba nem kerülő apák:

- nagy eséllyel sodródnak a társadalmi kirekesztődés felé,
- nagy valószínűséggel válnak halmozottan hátrányos helyzetűvé,
- kirekesztődési folyamatukat speciális szocio-demográfiai tényezők befolyásolják, amelyek közül bizonyos tényezők nagyobb mértékben, más tényezők kevésbé valószínűsítik a többszörösen hátrányos helyzet felé sodródást,
- de megfelelő szociális ellátó rendszer kialakításával ez a folyamat megelőzhető, illetve megállítható, és a társadalmi befogadás nagymértékben előmozdítható.

I.4. A KUTATÁS FŐ TERÜLETEI, TÉMAKÖREI

A kutatás fő kérdései, vizsgálati területei, amelyek az alaphipotézisekre keresték a választ, a következők voltak:

1. Az elvált apák élethelyzetének modellezése:

- hogyan tipizálható a válás után egyedül maradó apák élethelyzete (mekkora és milyen jellegű változások következtek be az anyagi, életmódbeli, lelki körülményekben)
- milyen tipikus „elvált apa” magatartásformák, attitűdök figyelhetők meg
- a kirekesztettség mely típusai jelennek meg az elvált apák esetében (pl. családtól, munkahelytől, lakástól, boldogságtól, kapcsolatoktól való elmaradás)

2. Az elvált apák kirekesztődését befolyásoló tényezők vizsgálata:

- miben áll a kirekesztettségük, mire terjed ki (objektív és szubjektív mutatók alapján: pl. lakáshelyzet, munka, anyagi helyzet, illetve önbizalom veszteség, kapcsolatok megváltozása stb.)

- változik-e az elvált apák társadalmi presztízse, milyen vonatkozásokban jelentkezik a presztízsvesztés
- milyen társadalmi-demográfiai tényezők valószínűsítik leginkább a kirekesztődést (pl. életkor, iskolai végzettség, lakóhely, foglalkozás, értékrend stb.)
- tetten érhető-e a családi előtörténetben (pl. a szülőkhöz való viszonyban) olyan jelenség, amely közös vonásként írható le az elvált apák körében
- az elvált apák mit tesznek saját társadalmi kirekesztődésük megakadályozására

3. A társadalmi befogadás lehetőségeinek feltárása:

- milyen igényei, elvárásai vannak az elvált apáknak a társadalmi befogadást illetően, várnak-e, és kitől, honnan várnak segítséget
- milyen lehetséges formái, módozatai vannak a társadalmi befogadásnak (pl. lelkisegély-szolgálat, krízis intervenció, munkaerőpiaci támogatás, kedvező hitelkonstrukciók az újrakezdéshez, társadalmi-kulturális fórumok, szerveződési lehetőségek stb.)
- az elvált apák saját családi és társadalmi környezete hogyan viszonyul a megváltozott helyzetéhez, és mennyire tudja/tudná segíteni a társadalmi befogadást, illetve megelőzni a kirekesztődést (pl. családi transzferek, munkahelyi támogatás)

II. A KUTATÁSI PROGRAM ELEMEI, MÓDSZEREI

A kutatási programot – a kitűzött célok összetettségéhez igazodva – több megközelítésű módszerrel hajtottuk végre.

II.1. ORSZÁGOS ADATOK ELEMZÉSE A VÁLÁSOKRÓL

Először a rendelkezésre álló országos statisztikák alapján végeztünk rövid kitekintést az elváltak helyzetéről, szocio-demográfiai jellemzőiről és az elvált férfiak helyzetének néhány jellegzetes jogi aspektusáról a XXI. század elején. Az elemzésben elsősorban a népszámlálás és a rendszeres évenkénti válási statisztika adataira támaszkodunk. Vizsgálódásunk a következő szempontokra terjedt ki:

- a házastársaknak a válások idején van-e és hány közös kiskorú gyermeke van,
- ki kezdeményezi inkább a válásokat,
- a házasságok tartama válás előtt,
- a férfiak életkora, iskolai végzettsége, aktivitása a váláskor,
- az elvált férfiak helyzetének elvi, jogi aspektusai.

II.2. AZ ELVÁLT APÁK HELYZETÉNEK ELEMZÉSE EGY ORSZÁGOS FELMÉRÉS ALAPJÁN

Egy 2001-ben végzett szociológiai felmérés másodelemzésével rávilágítunk az apák válás utáni helyzetére, a kirekesztetté válás esélyeire. A felmérést a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézete végezte el 16363 személy megkeresésével. Az alapvetően demográfiai témájú kutatás egy 3 évenként ismétlődő panelvizsgálat első hullámaként zajlott.

Az országos mintából több szempont figyelembe vételével leválogattuk a jelen kutatási program céljainak megfelelő célcsoportokat, így:

- az elvált családi állapotú férfiakat, akiknek korábbi házasságából gyermekük van, de ők a kutatás idején nem éltek együtt az apával, valamint

- referencia csoportként a kutatás idején házas családi állapotú férfiakat, akiknek gyermekei vannak, és a családdal élnek.

Az elvált apák csoportjában további szempontok figyelembe vételével két további alcsoportot választottunk ki:

- egyfelől azokat, akik egyedül maradtak, senkivel nem osztják meg háztartásukat, s ezzel együtt mindennapi gondjaikat,
- másfelől azokat, akik bár elváltak és gyermekeik nem élnek velük, de a felmérés pillanatában párkapcsolattal, élettársi kapcsolattal rendelkeztek.

A leválogatást követően a 16363 válaszadóból összesen 439 elvált apát tudtunk azonosítani, akiknek nagyjából fele volt egyedül élő, másik fele pedig párkapcsolatban élő elvált apa. A referenciacsoportként szereplő családos apák létszáma 3034 fő a speciális szűkített mintán belül.

A másodelemzésben igyekeztünk sokoldalúan bemutatni az elvált apák helyzetét, ügyelve arra, hogy a viszonylag kis elemszámból adódó eredményekből ne vonjunk le túl messzemenő következtetéseket. (A kis elemszám miatt természetesen nem vállalkozhattunk az adatok árnyalt elemzésére, mert az esetlegesen kimutatható jellegzetességek mögött nem állna megbízható statisztikai relevancia.)

II.3. EXPLORÁCIÓS MÉLYINTERJÚK KÜLÖNBÖZŐ TÍPUSÚ ELVÁLT APÁKKAL

A statisztikai adatok elemzése nem ad lehetőséget arra, hogy a kutatási célok eléréséhez kellőképpen mélyen megismerhessük az elvált apák helyzetének összetevőit, sorsuk alakulásának hátterét. Ehhez a szükségesnek látszott explorációs, feltáró jellegű mélyinterjúk készítésére, amelyek mindegyikéről esettanulmányt készítettünk.

A mélyinterjúkat egységes interjú vezérfonal segítségével bonyolítottuk le. Az elvált apák kiválasztásánál ebben az esetben szisztematikus szempontokat alkalmaztunk: törekedve arra, hogy különböző élethelyzetű, iskolai végzettségű, lakóhelyű érintettek tárhassák fel gondolataikat, véleményüket a válásukról és az azóta eltelt időszakról. A mélyinterjúk az alábbi főbb témakörökre terjedtek ki:

- a válás előtti történet, a váláshoz vezető út
- a válás előtti és utáni lakáshelyzet változásai
- a válás körülményei, kiváltó okai
- az elvált apák életmódja, mindennapjainak alakulása
- munka- és foglalkozástörténet a válást követően
- az anyagi helyzet alakulása a válás kapcsán
- a tartásdíj és a gyermekek támogatása
- kapcsolat a volt családdal, feleséggel és gyermekekkel
- új párkapcsolatok alakulása
- a környezet reakciói a válás kapcsán
- mindennapi problémák, depriváció
- a kirekesztődés szubjektív megítélése

A mélyinterjúkból készített esettanulmányok összegzését egy átfogó, összehasonlító elemzés keretében végeztük el.

II.4. PROBLÉMAMEGOLDÓ FÓKUSZCSOPORTOS FOGLALKOZÁS

Részben az elvált apákról készített kutatási másodelemzés, részben a mélyinterjúk tapasztalataira alapozva állítottuk össze a fókuszcsoportos találkozó tematikáját. Az összejövetel célja a feltárt problémák megoldási lehetőségeinek közös kidolgozása, konszenzus keresése az elvált apákat érintő kérdésekben.

A fókuszcsoportos foglalkozásra célzottan hívtuk elvált apákat, gyámhatósági képviselőt és a témával foglalkozó szakembereket (szociológus, szociálpszichológus).

A fókuszcsoportos találkozó moderátor vezetésével zajlott, előre kialakított tematika mentén. A tapasztalatokról összefoglaló emlékeztető készült, illetve ezek beépültek a kutatási programhoz kapcsolódó ajánlásokba is.

III. A VÁLÁSOK FŐBB JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON A XXI. SZÁZAD ELEJÉN

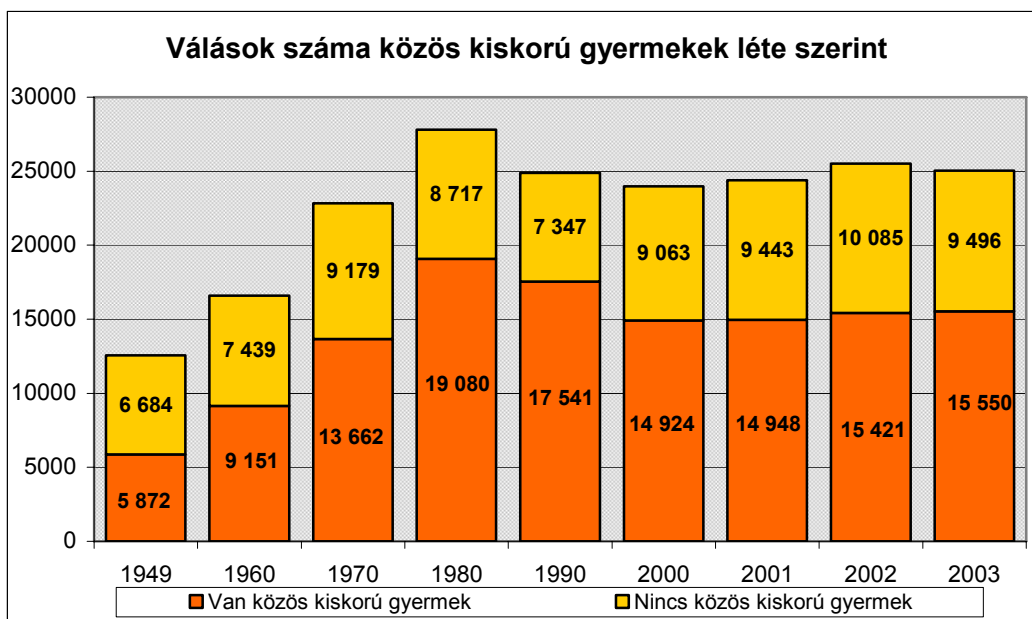
A kutatási program keretében először áttekintettük azokat az országos adatokat, információkat, amelyek az elvált férfiak helyzetének objektív mérőszámai. Tanulmányunk a válási statisztikákra fókuszál, és azokat – a kutatás céljának megfelelően – sajátos szemszögből, az elvált apák szemszögéből vizsgálja.

III.1. A VÁLÁS KÖRÜLMÉNYEI

III.1.1. Közös kiskorú gyermekek a válás idején

Tekintettel a válások gyermekekre, illetve szülőkre gyakorolt hatására, fontos megvizsgálni a válások alakulását olyan szempontból, hogy a házasfeleknek vannak-e közös gyermekei. Emellett kutatásunk – a gyermekeiktől külön élő elvált apák helyzete – szempontjából is fontos tudni, hogy a válásokban mennyiben érintettek gyermekek, hiszen a gyermekeiktől külön élő apák helyzete, életmódja, problémái a gyermekekre is hatással vannak.

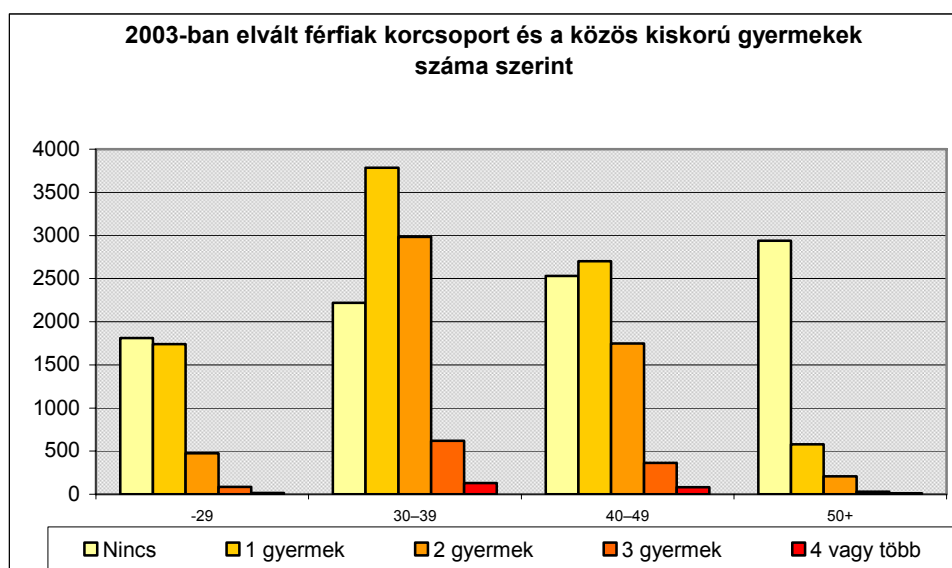
Az 1990-es évek elejéig folyamatosan nőtt azon válások aránya, ahol a házasfeleknek volt közös gyermeke. Ez az arány az 1990-es évek folyamán kicsit csökkent, az elmúlt 4-5 évben 60-62 százalék körül stabilizálódott. Mindennek eredményeként 2003-ban felbontott 25 ezer házasságból 15 és félezerben volt közös kiskorú gyermek, és 9 és félezerben nem volt.

A közös gyermekek számát tekintve azt látjuk, hogy a felbontott házasságok több mint egyharmadában csak egy közös kiskorú gyermek volt, egyötödében kettő, és kb. 5 százalékában volt 3 vagy több gyermek. A kiskorú gyermekek életkorát tekintve több mint egynegyed (28 százalék) azoknak a „gyermekes” válásoknak az aránya, amelyekben a gyermek 6 éven aluli, és 72 százalék azoké, amelyekben a gyermek 7 évesnél idősebb.

Évente kb. 24 ezer, tíz év alatt negyedmillió kiskorú gyermek szülei válnak tehát el, súlyos lelki és anyagi helyzetet teremtve mind az egyedül maradó szülők, mind a gyermekek életében.

Nem meglepő, hogy az 50 év feletti férfiak körében a legmagasabb azok aránya, akiknek nincs közös kiskorú gyermeke, hiszen valószínűsíthető, hogy a magasabb életkorokban – ha voltak a párnak közös gyermekei – azok többnyire már nem kiskorúak. Érdekes viszont, hogy az elvált férfiak minden korcsoportjában többségben vannak a gyermekes házasságok a felbontott házasságok között. A házasságok gyermekszám szerinti megoszlását ismerve várható volt, hogy az egy- és kétgyermekesek kiemelkedően magas arányt képviselnek az elvált férfiak között. Azt viszont meglepőnek tekinthetjük, hogy a három és még a négy vagy több gyermekesek is értékelhető arányban vannak az elvált férfiak között. A családi együttélés, az ezzel járó felelősség, a több gyermek születése és nevelése során keletkező szoros érzelmi és anyagi kapcsolatok, bonyolult családi kötelékek alapján azt feltételeznénk, hogy ilyen, viszonylag sok gyermekes házaspárok csak elvétve válnak el.

III.1.2. A válást kezdeményező fél

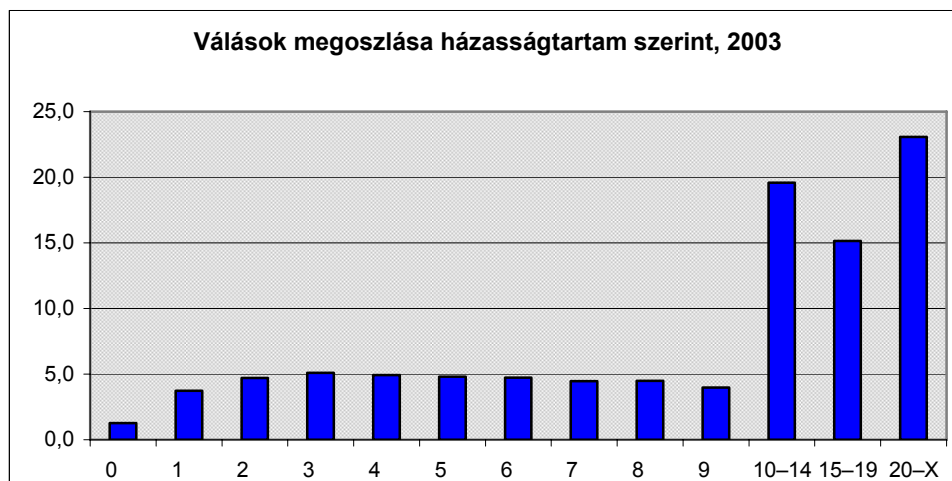
A házasság felbontása iránt indított keresetet az esetek többségében évtizedek óta a feleség nyújtja be, ám a feleség által kezdeményezett válások aránya az 1960-as évtized és az 1990-es évtized között jelentősen, 50 százalékról 70 százalékra emelkedett.

Válások száma a házasság felbontását kezdeményező (keresetindító) fél szerint

Év	Keresetindító a férj		Keresetindító a feleség		Összesen	
	N	%	N	%	N	%
1963	9 064	49,4	9 300	50,6	18 364	100,0
1970	10 344	45,3	12 491	54,7	22 835	100,0
1980	9 688	34,9	18 108	65,1	27 796	100,0
1990	7 580	30,5	17 301	69,5	24 881	100,0
2000	7 213	30,1	16 770	69,9	23 983	100,0
2001	7 355	30,2	17 029	69,8	24 384	100,0
2002	7 630	29,9	17 873	70,1	25 503	100,0
2003	7 636	30,5	17 405	69,5	25 041	100,0

III.1.3. A válások házasságtartam szerint

A válások házasságtartam szerinti megoszlásában talán csak az váratlan, hogy a 20 évnél hosszabb ideig tartó házasságok 23 százalékot képviselnek az összes felbontott házasság között. Ennek a magas aránynak a magyarázatát további kutatások során kell keresni.

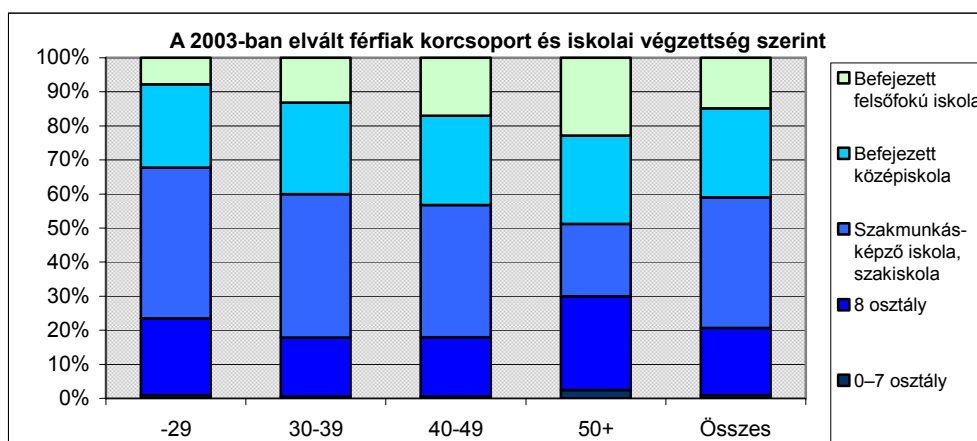
III.2. AZ ELVÁLT FÉRFIAK JELLEMZŐI

III.2.1. A férfiak életkora a váláskor

A férfiak váláskori életkorát tekintve azt látjuk, hogy 30 és 40 éves életkor között válik el a férfiak közel 40 százaléka, és 40-49 éves kor között 30 százalékuk, míg a 30 év alattiak 16, az 50 év felettiak 15 százalékot tesznek ki. A 30 év alattiak alacsonyabb válási gyakoriságát alapvetően két okkal magyarázhatjuk. Azt, hogy a válások viszonylag kis hányada következik be a férfiak 30 éves kora alatt, azzal magyarázhatjuk, hogy egyre kevesebben kötnek 30 éves kor alatt házasságot, és jutnak el a válásig 30 éves koruk előtt. Ebben az életkorban még viszonylag kevés idő telt el a házasságkötés óta, így a váláshoz vezető konfliktusok még nem erősödnek fel annyira.

III.2.2. A férfiak iskolai végzettsége a válás idején

A 2003-ban elvált férfiak egyötöde 8 osztályt vagy kevesebbet végzett, kétötödük szakmunkásképző iskolát vagy szakiskolát, egynegyedük középiskolát végzett, 15 százalékuk pedig felsőfokú végzettségű.

Ismert, hogy a fiatalabb korcsoportokban folyamatosan növekszik az iskolai végzettség, és különösen gyorsan emelkedik a fiatalok között a felsőfokú végzettségűek aránya. Ennek fényében meglepő a 30 év alattiak körében a felsőfokú végzettségűek alacsony, mindössze 8 százalék körüli aránya. Egy másik váratlan

jelenség is kirajzolódik, hogy minél magasabb életkort tekintünk, annál magasabb a felsőfokú végzettségűek aránya. Tekintve, hogy a népesség egészét tekintve éppen ellentétes tendenciát látunk, a fiatalabb életkorokban többen, az idősebb életkorok felé haladva egyre kevesebben vannak a népességben a felsőfokú végzettségűek, ez a jelenség is további magyarázatra szorul.

III.2.3. A férfiak munkaerő-piaci aktivitása a válás idején

A férfiak váláskori munkaerő-piaci aktivitását tekintve megintcsak az egész népességhez képest eltérő képet kapunk.

A foglalkoztatottak aránya magasabb, és az inaktívak aránya alacsonyabb, mint a népesség egészében. A 11 százalékos inaktivitási arány első ránézésre magasnak tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy a 60 éven felüliek az elvált férfiakra csak 3 százalékát teszik ki. A népesség egészének inaktivitási rátájához képest azonban kedvezőbb az elvált férfiak inaktivitási rátája. A munkanélküliek aránya viszont magasabb az átlagosnál.

Az eltérések egyik oka az, hogy a válások 85 százaléka 50 éves kor alatt következik be, vagyis abban az életkorban, amikor a férfiak a munkaerő-piacon a legaktívabbak. A munkanélkülieknek az átlagosnál magasabb aránya azonban

további magyarázatra szorul. Valószínűsíthető, hogy a munkanélkülivé válással járó érzelmi, idegi megterhelés és romló anyagi helyzet rányomja bélyegét a családok életére, és hozzájárul a családok stabilitásának megingásához. Ezt a hipotézist azonban további kutatásokkal kell számszerűen is alátámasztani.

III.3. AZ ELVÁLT APÁK HELYZETÉNEK NÉHÁNY ELVI ÉS JOGI ASPEKTUSA

Az elvált apáknak új identitást kell kialakítaniuk, új szerepeket kell tanulniuk (Kissman, 1997; Wallerstein és Kelly, 1980), amely új szerepek kialakításához – szemben a „hagyományos” családi szerepekkel, amelyekre hosszabb szocializáció útján készülnek fel mind a férfiak, mind a nők – nincsenek a társadalomban világos minták, egyértelmű elvárások.

A válás során a családból kiváló apák saját énfelfogásuk szempontjából lényegesen nagyobb változáson mennek keresztül, mint a gyermekkel együtt maradó anyák. Megszűnik férji mivoltuk, megszűnik a ma még általánosnak tekinthető elsődleges kereső mivoltuk, és elveszítik a gyermekeikkel és családjuk életével kapcsolatos napi döntések lehetőségét, sőt gyakran a fontosabb választakkal kapcsolatos döntésekben sem vehetnek részt. A szerepváltozások komoly negatív hatásokkal járnak, kimutatták például, hogy a különélő elvált apák gyakrabban küszködnek mentális problémákkal, mint akár a családjukkal élő apák, akár a különélő elvált anyák (Ambrose, Harper és Pemberton, 1983; Guttman, 1989, Jacobs, 1982).

Különösen érdekes az apák válás utáni szerepvesztése, ha meggondoljuk, hogy az elmúlt évtizedekben jelentős közeledés volt megfigyelhető az anyai és az apai szerepek között; megszűnt az apák egyedüli kenyérkeresői helyzete, és azok közül a családi–háztartási feladatok közül, amelyeket hagyományosan a családanyák végeztek, egyre többet látnak el a családapák. Vagyis napjainkban a válás után a külön költöző apák egy olyan szerepből esnek ki, amely a hagyományos családanya szerepéhez közelebb áll mint egy-két évtizeddel ezelőtt, ám ezt a változást a jogi szabályozás és a társadalmi megítélés még nem követi.

A gyermekeiktől külön élő apák gyakran érzik úgy, hogy a családjogi és a családvédelmi rendszer ellenük dolgozik. A házasság felbomlása utáni helyzetet úgy

élik meg, hogy elveszítik szülői szerepkörüket és jogukat, sőt, hogy a gyermekkel maradó édesanya ki is használja velük szemben a rendszerben rejlő lehetőségeket (Dudley, 1996; Arditti és Allen, 1993; Goldsmith, 1980).

A válás utáni szülői szerepekkel, az elvált szülők helyzetével foglalkozó szakirodalom egy része feminista szemszögből közelíti meg a kérdést, és elveti az elvált apák ilyen felvetéseit, mondván, hogy a panaszok forrása az, hogy a panaszosok életükben először olyan helyzetbe kerültek, amelyben nem érvényesülnek férfi mivoltukból eredő privilégiumaik (Arendell, 1992). Más szerzők úgy találják, hogy a jogi rendszer és az intézmények valóban bizonyos mértékig az elvált apák ellen dolgozik.

Mindenesetre érdekes, hogy a társadalmi megítélés az elvált szülők közül a gyermekeit egyedül nevelő anyát tekinti áldozatosnak, a gyermeknevelés nehézségeivel egyedül küszködőnek, és elismerésre méltónak, míg a gyermekeiktől külön élő apákat hibáztatják mindazért a nehézségért, amivel volt feleségük szembesül. Az is meglehetősen elterjedt kép a különélő apákról, hogy voltaképpen másodrendű szülők, akik alig, vagy kevéssé járulnak hozzá gyermekeik egészséges fejlődéséhez.

Ugyanakkor napjainkban a válások jelentős többségét a nők kezdeményezik, és a válást szinte minden esetben kimondják a bíróságok még akkor is, ha a férj, apa nem kíván elválni. A feleségnek a válás kezdeményezéséről hozott döntése következtében az apák jelentős „szimbolikus veszteséget” szenvednek el (Braver, Wolchik, Sandler, Fogas és Zvetina, 1991). A gyermekelhelyezés tekintetében pedig az anyák vannak kedvezőbb helyzetben, elhanyagolható arányt képviselnek ugyanis azok az egyszülős családok, ahol a gyermekelhelyezés kérdését a bíróság az apák javára döntötte el. Igaz, a váláshoz vezető és a válás során a gyermekelhelyezéssel kapcsolatban kialakuló viták gyakran már nem ténylegesen a gyermek elhelyezéséről, hanem egyéb előnyök biztosításáról, sérelmek megtorlásáról, presztízsveszteségről szólnak. A gyermekelhelyezés, és különösen a gyermekelhelyezés kimenetelének megélése tekintetében azonban mindenképpen kedvezőtlennek tekinthetjük, hogy a kérdés eldöntése a legtöbb esetben bírósági per során, egymással perbeli ellenfélként szembenálló szülők között zajlik. Így a gyermekelhelyezésről szóló döntést az egyik fél mindenképpen győztesként, a másik vesztesként éli meg.

Mivel a jogrendszer az elvált apákon csak a tartási kötelezettség teljesítését kéri számon, mind az elvált apákban, mind környezetükben könnyen alakul ki az az érzés, hogy a tartásdíj-fizetés az egyetlen fontos szerepük a válás után, gyermekeik életének nem materiális aspektusaiban nincsenek követelményeik velük szemben, és jogaik is csak korlátozott mértékben vannak. A láthatást – amely mint kifejezés is eléggé elborzasztó – voltaképpen a gyermekekkel együtt élő anya kontrollálja. Gyakran az anya jóindulatán múlik, hogy milyen mértékben és milyen körülmények között élhet az apa a bíróság által meghatározott láthatási jogával. Ha a volt házastársak nem eléggé együttműködők a válás után, akkor a szokásos kéthetenkénti hétvégi találkozás és az iskolai szünidők egy részének együtt töltése a maximum, amit a legtöbben el tudnak érni. Számos kutatás rámutat azonban, hogy a találkozások közötti viszonylag hosszú idő nehézzé teszi a napi élet dolgaiban való közreműködést, az azokba való beavatkozást. A gyermekek életében az iskolai történések, a tanulmányi előmenetel, az iskolához kötődő társas kapcsolatok nagyon fontos szerepet töltenek be, a különélő apának azonban éppen a gyermek életének ezekre az eseményeire, körülményeire kevés a rálátása, ha a találkozások hétvégére és a szünidőre korlátozódnak.

A tartási kötelezettség az esetek túlnyomó többségében jelentős – esetenként aránytalanul nagy – anyagi megterhelést jelent az elvált apáknak. Magyarországon – akárcsak sok más Európai országban – inkább a két-, mint a másfél vagy egykeresős családmódel alakult ki, aminek egyebek mellett a keresetek nagysága az egyik oka. Mint ismert, az egyszemélyes háztartások fenntartásának költségei fajlagosan lényegesen magasabbak, mint a többszemélyes háztartásokéi, így a gyermektartási díj fizetése az egyedül élő elvált apákra komoly terheket ró. Anyagi helyzetük rendszerint csak akkor javul valamelyest, ha új családot alapítanak. A gyermekkel maradó anya anyagi helyzete ugyanakkor lényegében nem befolyásolja az apa által fizetendő tartásdíjat, így viszonylag gyakran előfordul, hogy az apára indokolatlanul hárul nagy teher. Emellett az apának – extrém eseteket leszámítva – gyakorlatilag nincs beleszólása abba, hogy a tartásdíjat mire, hogyan költi el volt felesége, minthogy a gyermekneveléssel kapcsolatos prioritások meghatározásába nem szólhatnak bele.

Az egyedül élő apák rossz(abb) anyagi helyzete a gyermekekkel való találkozások lehetőségét is korlátozhatja. A közös lakáshoz képest gyakran

gyengébb lakásviszonyaik megnehezítik, hogy a gyermekek több napot, hosszabb időt töltsenek az apával. Ez különösen a válást közvetlenül követő időszakban jelent különösen nagy problémát, hiszen éppen ebben az időszakban alakul ki az új körülmények közötti kapcsolat az apa és gyermekei között. Ráadásul a gyermekeiktől távol élő apák igyekeznek a találkozásokat érdekessé, vonzóvá tenni, ami a fogyasztói társadalom körülményei között azt jelenti, hogy gyakran erejükön felül költenek ilyen alkalmakkor, mert úgy gondolják, hogy ettől gyermekeik szívesebben találkoznak velük.

Sajátos aspektusa a különélő apák és a gyermekekkel élő anyák helyzetében mutatkozó egyensúly hiányának, hogy míg a tartási kötelezettség elmulasztása esetén a hatóságok, bíróságok – érthető módon – azonnal, hatékonyan, gyakorlatilag a körülmények mérlegelése nélkül fellépnek, az anyát terhelő, a láthatás biztosítására vonatkozó kötelezettség megszegése esetén a hatósági fellépés hosszabb procedúra, a körülmények alaposabb mérlegelése után következik be.

IV. AZ ELVÁLT APÁK HELYZETE MAGYARORSZÁGON A XXI. SZÁZAD ELEJÉN

(egy országos demográfiai panel-kutatás eredményeinek másodelemzése)

IV.1. AZ ELEMZÉS KIINDULÓPONTJAI

IV.1.1. Az országos demográfiai panel-kutatás („Életünk fordulópontjai”)

Az elvált, gyermekeiktől külön élő apák helyzetét a továbbiakban a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézete „Életünk fordulópontjai” című longitudinális kutatásának első hulláma alapján mutatjuk be. Az adatgyűjtés első hullámát 2001-ben hajtották végre, és 16363 személyre terjedt ki. A felvétel során a megkérdezettek életének legfontosabb állomásait tárták fel a kutatók. A demográfiai szempontból fontos események mellett a kutatás kitért az ezekre ható körülményekre, illetve a demográfiai események által befolyásolt körülményekre, valamint a kutatás szempontjából leglényegesebb tárgykörökben a megkérdezettek véleményére, aspirációira, elégedettségére, értékválasztására is.

IV.1.2. Az elvált apák mintájának leválogatása

A jelen kutatásunk elsődlegesen a 60 éves és fiatalabb elvált apák helyzetének megismerését célozza. Az ő helyzetüket kívánjuk az úgy nevezett referencia csoporttal összehasonlítani: a házasságban, teljes családban élő nem elvált apákkal, amely csoportból a mi célcsoportunk kiszakadt. A kutatói elképzelésekhez képest az élet más fajta összefüggéseket hozott létre, az elvált apáknak ugyanis három, markánsan elkülönülő csoportja van:

- a családból kiszakadt, de újabb párkapcsolatot – az esetben többségében élettársi kapcsolatot – létesítő elvált apák,
- az újabb párkapcsolatot nem létesítő, de gyermekével, esetleg más rokonnal együtt élő elvált apák,
- és végül a teljesen elmagányosodott, egyedül élő elvált apák.

A kutatás mintájának a megoszlása ebben az összefüggésben a következő:

	N	%
Referencia csoport: házas	3034	87,4
Párkapcsolatban él	221	6,4
Gyermekével egyedül él	44	1,3
Valaki más rokonnal él	77	2,2
Teljesen egyedül él	98	2,8
Összesen	3472	100,0

A jelenlegi másodelemzésünk alapjául szolgáló kutatás, az „Életünk fordulópontjai” felmérés elsődlegesen nem az elvált apák helyzetének megismerésére irányult, így a jelen kutatás szempontjából releváns információk egy részét csak korlátozottan – alacsony előfordulási gyakorisággal, és így korlátozott megbízhatósági szintek mellett – szolgáltatja. A fenti megoszlás az ország felnőtt, 60 életévnél fiatalabb férfi népesség együttélési viszonyait mutatja, de egyes cellák alacsony elemszáma miatt kevésbé alkalmas olyan rétegelemzés elvégzésére, mint amelyet a kutatás koncepciójában megfogalmaztunk.

A felmérés adatállományából ezért alapvetően három csoportot válogattunk le, amelyek helyzetének bemutatásával, illetve összehasonlításával megkísérlünk viszonylag minél árnyaltabb képet adni az elvált apák helyzetéről. A három csoport a következő:

- házasságban élő apák
- elvált, de élettársi kapcsolatban élő apák
- párkapcsolat nélkül élő elvált apák.

A kutatás mintájának a megoszlása ebben az összefüggésben a következő:

	N	%
Referencia csoport: házas	3034	87,4
Elvált, párkapcsolatban él	221	6,4
Elvált, nem él párkapcsolatban	218	6,3
Összesen	3472	100,0

Már említettük, hogy a vizsgált csoportokat életkor tekintetében is szűkítettük. Vizsgálatunkba a 60 év alatti férfiakat vontuk be, mert ők azok, akiknek még értékelhető arányban lehet kiskorú gyermeke, akiről gondoskodniuk kell, és akiktől többé-kevésbé elszakítottan élnek.

A vizsgálat apák átlag életkora

	Referencia csoport: házas			Elvált, párkapcsolatban él			Elvált, nem él párkapcsolatban			Együtt		
	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás
Átlag életkor	3034	43,76	9,36	221	44,68	8,36	218	45,66	8,21	3472	43,94	9,24

A vizsgálati csoportok kiválasztása bizonyos mértékig a lehetőségek által behatárolt volt. A kiválasztott és bemutatott változók tekintetében azonban az eredmények megbízhatóan értékelhetők. Ahol erre mód van, ott a párkapcsolat nélkül élő elvált apák alcsoportjait is bemutatjuk, de ezek az információk az alacsony elemszám miatt csupán jelzés értékűek.

A 60 év alatti elvált apák és referencia csoportjuk, a házasságban élő apák a fontosabb szocio-demográfiai mutatók mentén a következő megoszlást mutatják.

Az elvált apák lakóhely szerinti megoszlása a település jogállása szerint

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Budapest	436	14,4	40	18,3	31	14,1	507	14,6
Megyei jogú város	588	19,4	65	29,5	32	14,5	684	19,7
Egyéb város	857	28,3	51	23,0	67	30,9	975	28,1
Község	1153	38,0	64	29,2	88	40,5	1306	37,6
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

Az elvált apák lakóhely szerinti megoszlása régiók szerint

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Közép-Magyarország	746	24,6	57	25,7	54	24,9	857	24,7
Közép-Dunántúl	346	11,4	28	12,8	32	14,7	407	11,7
Nyugat-Dunántúl	291	9,6	19	8,7	25	11,7	336	9,7
Dél-Dunántúl	281	9,3	27	12,1	18	8,3	326	9,4
Dél-Alföld	415	13,7	44	19,8	30	13,7	488	14,1
Észak-Alföld	548	18,0	23	10,5	29	13,5	600	17,3
Észak-Magyarország	406	13,4	23	10,5	29	13,1	458	13,2
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

Az elvált apák megoszlása a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nyolc osztály alatt	48	1,6	6	2,7	2	1,0	57	1,6
Befejezett nyolc osztály	439	14,5	40	17,9	59	26,8	537	15,5
Szakmunkásképző	1349	44,5	98	44,5	103	47,0	1550	44,6
Érettségi	721	23,8	47	21,3	38	17,5	807	23,2
Egyetem, főiskola	476	15,7	30	13,5	17	7,6	522	15,0
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

Az elvált apák megoszlása gyermekszám szerint

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1 gyermek	795	26,2	88	39,7	91	41,7	974	28,1
2 gyermek	1638	54,0	86	39,0	91	41,8	1815	52,3
3 gyermek	445	14,7	31	14,3	27	12,2	503	14,5
4 és több gyermek	155	5,1	15	7,0	9	4,3	180	5,2
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

IV.1.3. Az elemzés területei

Az „Életünk fordulópontjai” felmérés az elvált apák helyzetének alábbi dimenzióiban teszi lehetővé az elemzést:

- szülői családi háttér
- saját korábbi házasságkötések
- iskolázottság
- foglalkoztatási helyzet
- jövedelmi helyzet, szegénység, életszínvonal
- lakásviszonyok
- adott és kapott anyagi és nem anyagi támogatások (transzferek)
- egészségi állapot
- közérzet, elégedettség, aggodalmak
- értékrend, világkép, jövőkép

IV.1.4. Az elemzés hipotézisei

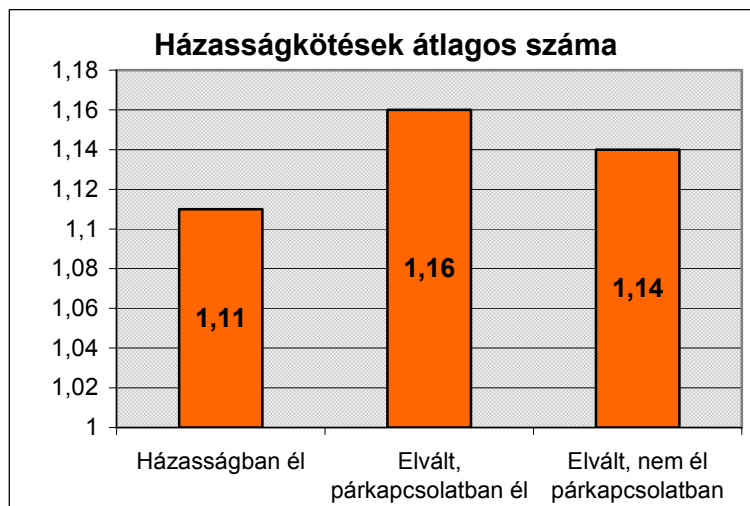
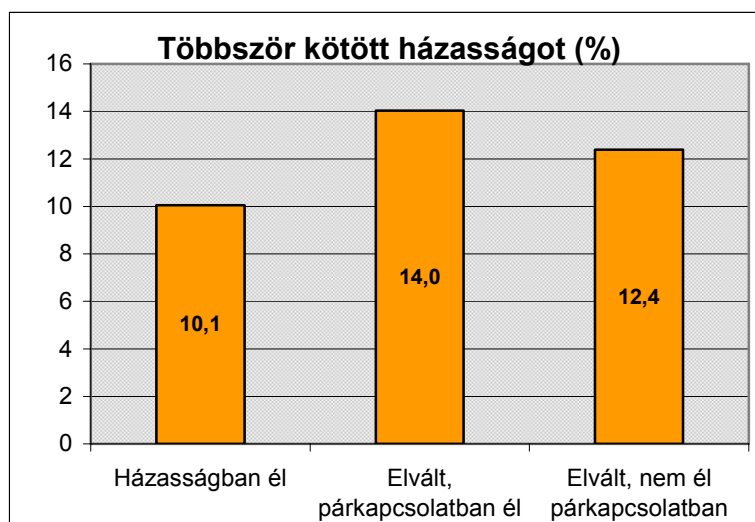
Kiinduló hipotéziseink, amelyeket az elemzés során igazolni vagy elvetni szándékozunk a következők:

- A házasságban élő – az elvált, de párkapcsolatban élő – és az elvált, egyedül, párkapcsolat nélkül élő csoportok jellemzői kvázi kontinuumot alkotnak, vagyis a jellemzők egyenes irányban változnak e csoportok mentén haladva.
- Az elváltak között nagyobb arányban szerepelnek azok akiknek a szülei is elváltak, vagyis a szülők válása gyakran „mintaként” szolgál a későbbi felnőtt életben.
- A párkapcsolat nélkül élők körében a legmagasabb a korábbi házasságkötések száma.
- A magasabb iskolázottság segíthet a házassági konfliktusok megoldásában, és a válás elkerülésében.
- A stabil munkaerő-piaci helyzet elősegíti a családok stabilitását.
- Az elvált férfiak rosszabb anyagi körülmények között élnek, mint a házasságban élő férfiak.
- Az elvált férfiak rosszabb anyagi helyzete számos közérzeti, értékrendi következménnyel jár.
- Az elvált férfiak lakásviszonyai, illetve háztartásuk felszereltsége rosszabb, mint a házas férfiaké.
- Az elvált férfiak között gyakoribb a rossz egészségi állapot, mint a házas férfiak között.
- Az elvált férfiak életét gyakrabban kíséri depriváció, a vágyak és lehetőségek közti feszültség.
- Az elvált apák hajlamosabbak a pesszimizmusra, borúlátóbban látják jövőjüket, mint a családosok.
- Az elvált apák számára nagyobb gondot okoznak a mindennapok teendői, jobban aggódnak egyéni sorsuk miatt.

IV.2. CSALÁD, HÁZASSÁG, GYERMEKEK

IV.2.1. Házasságkötések

Mind a házasságban élő, mind az elvált apák között többségben (86-90 %) vannak azok, akik egyszer kötöttek házasságot.

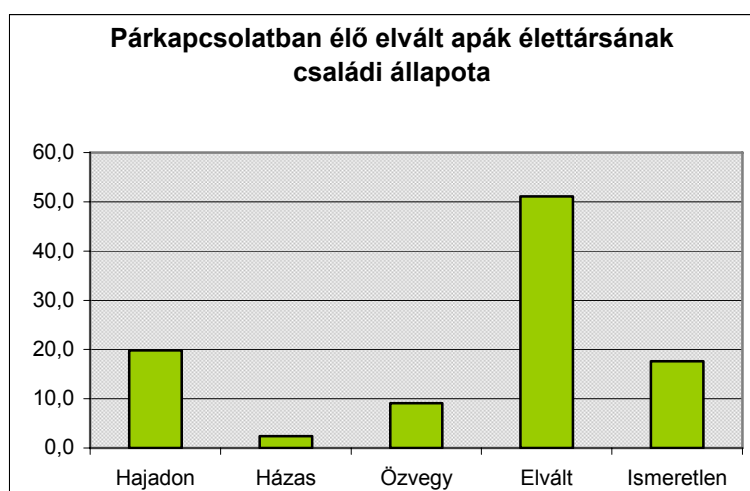

A három vizsgált csoportot összehasonlítva azt látjuk, hogy a többször házasságot kötők nagyobb arányban vannak az elváltak között. A házasságkötések átlagos száma a házasságban élők között alig haladja meg az 1-et, a két elvált kategóriában ennél valamivel magasabb. Figyelembe kell venni azonban, hogy a házasságban élők között vannak azok is, akik első házasságukban élnek, de a válási

statisztikák és az ezekből számítható válási valószínűségek alapján feltehetőleg előbb–utóbb el fognak válni, így a még válás előtt lévők csökkentik a házasságban élők között azok arányát, akik többször kötöttek házasságot.

A házasságkötés előtti együttélés nem mutat szignifikáns különbséget a vizsgált csoportokban, 16 és 20 százalék között van, és érdekes módon a házasságban élő apák a két vizsgált elvált kategória között helyezkednek el.

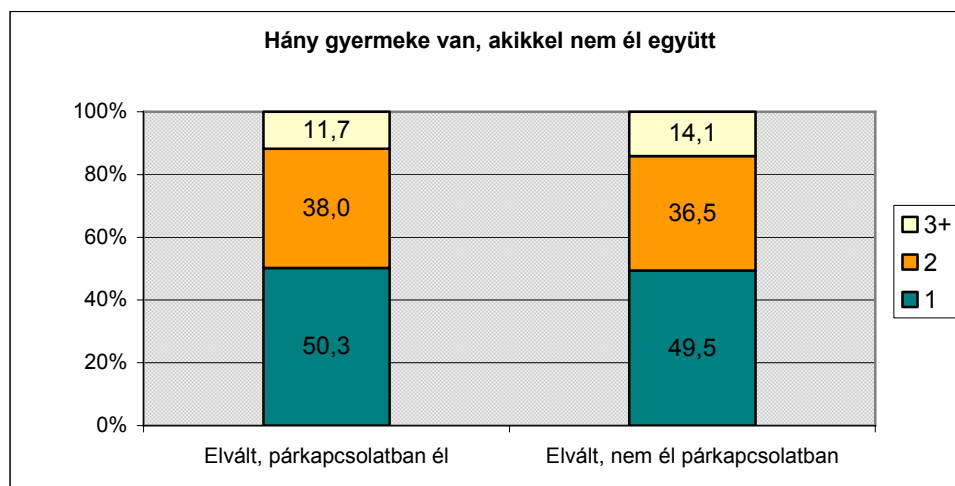
A válás egy sajátos aspektusára is kitérünk, mivel a demográfiai panel kutatás lehetőséget ad annak bemutatására, hogy az elvált, de utóbb élettársi kapcsolatot létesítő apák milyen családi állapotú élettársat választanak.

Mint általában az élettársi kapcsolatban élők között, érthető módon az elvált apák élettársai között is kevés házasságban élő nő van. Kiemelkedően magas arányt, több mint az élettársak felét teszik ki az elvált családi állapotúak, őket követik a hajadonok. Az özvegyek alacsony arányának legfontosabb magyarázata az, hogy vizsgálatunk a 60 év alatti férfiakra terjed ki, akiknek élettársa rendszerint szintén 60, sőt inkább 55 év alatti. Az ilyen korú nők között pedig összességében nagyobb az elváltak és a hajadonok együttes aránya, mint az özvegyeké, vagyis az élettársak családi állapotát a „merítési bázis” összetétele is befolyásolja.

IV.2.2. Gyermek szám

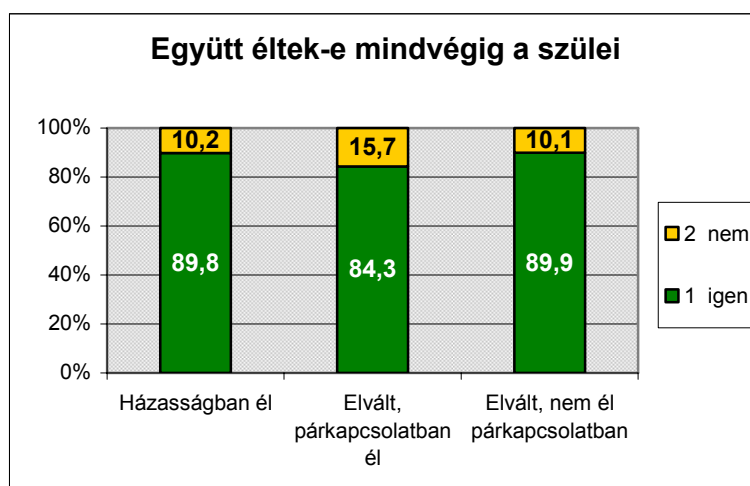
Az elvált apák gyermekeinek számát a demográfiai panel kutatás mintáján vizsgálva kis különbséget látunk a két vizsgált csoport között. A többgyermekesek az elvált apák mindkét kategóriájában lényegében ugyanakkora arányt képviselnek, mint az egy-gyermekesek.

Ez annyiban magyarázatra szorul, hogy az elválás idején – legalábbis az utóbbi években – az egy-gyermekesek nagyobb arányban vannak, mint a többgyermekesek. Az eltérést az okozza, hogy az összeírás időpontjában elvált családi állapotú apák különböző időszakokban, és különböző demográfiai jellemzőkkel váltak el, valamint az, hogy a válást követően további változatos demográfiai események következnek be életükben. Ezek közé tartozik az újraraházasodás is, mely esetben a jelen kutatás során már nem tartoznak az elvált almintába.

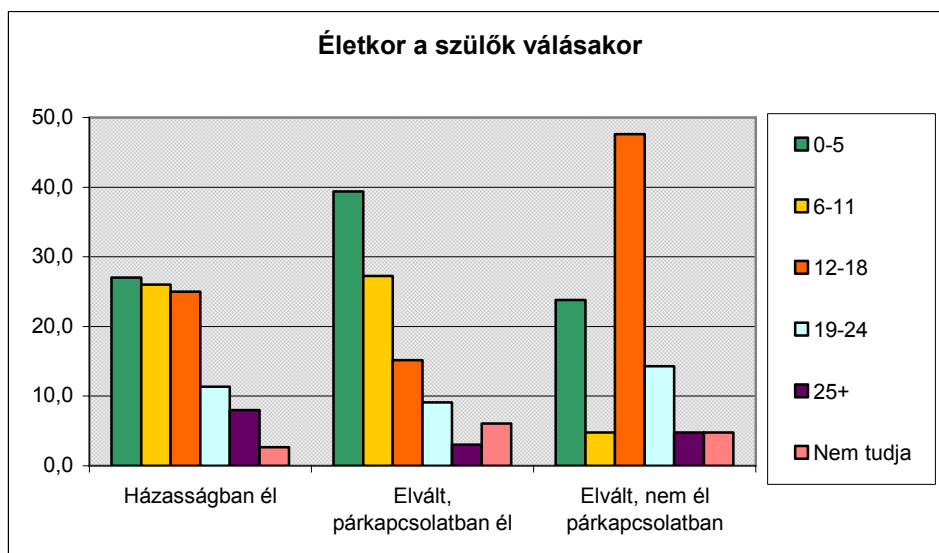
IV.2.3. Szülői háttér

A szülői háttér hatását két dimenzió mentén vizsgáljuk, nevezetesen arra keresünk választ, hogy a szülők (esetleges) válása hatással van-e a vizsgált csoportok válással kapcsolatos magatartására, illetve arra, hogy milyen különbségek vannak aszerint, hogy a szülők válása az érintett elvált apáknak milyen életkorában következett be.

E tekintetben azt látjuk, hogy az elvált apák között valamivel nagyobb arányban vannak azok, akiknek a szülei különváltak, mint a házasságban élő apák között. Legnagyobb arányban (16 %) a párkapcsolatban élő elvált apák között szerepelnek olyanok, akiknek szülei elváltak, a másik két csoportban azonos arányokat látunk. Eszerint tehát a szülői mintának van szerepe abban, hogy a későbbiekben valaki elválíék vagy nem, de ezt a hatást további kutatásokkal részletesebben kell még vizsgálni.

A vizsgált csoportokon belül megvizsgáltuk azt is, hogy hány évesek voltak akkor, amikor a szüleik elváltak. Az életkori csoportokat úgy alakítottuk ki, hogy a gyermekek életének – legalábbis az iskolai életpálya és a felnőtté válás szempontjából – lényeges fordulópontjaihoz igazodjanak.

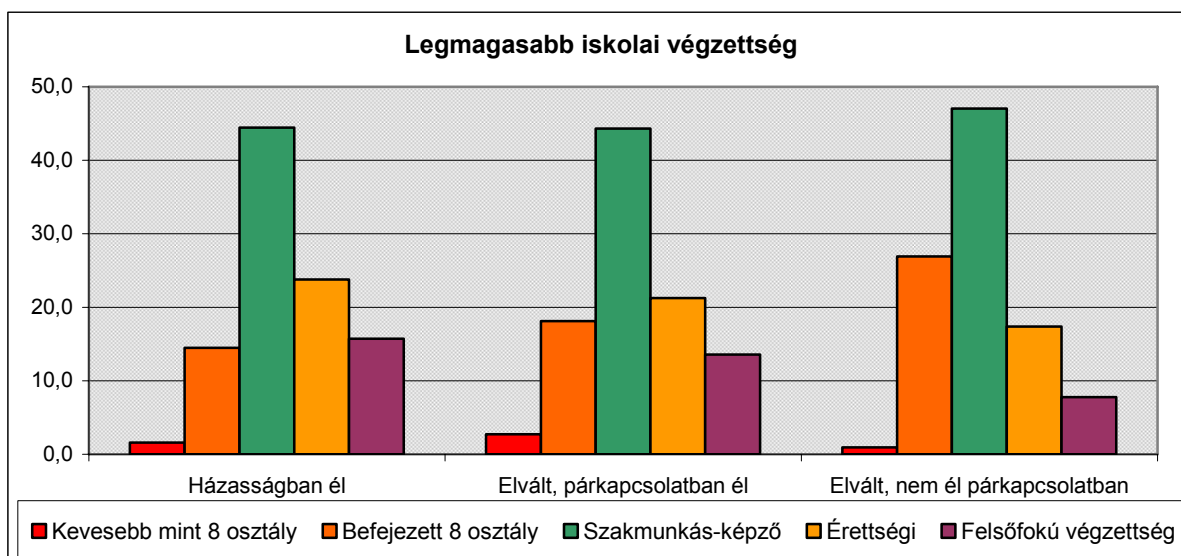
A házasságban élő apák szüleinek válására a gyermekük felnőtté válása előtti időszakban meglehetősen egyenlő megosztásban került sor. A párkapcsolatban élő elvált apák szülei nagyobb arányban váltak el gyermekük iskoláskora előtt, a párkapcsolatban nem élő elvált apák szülei viszont inkább gyermekük tizenéves korában váltak el. További kutatásra van szükség annak megállapítására, hogy a gyermek életkora a szülők válásakor milyen hatással van a felnőttkori demográfiai magatartásra.

IV.3. ISKOLA, FOGLALKOZÁS, MUNKA

IV.3.1. Iskolai végzettség

A három vizsgált csoportban lényegében azonos a szakmunkásképzőt végzettek aránya. A többi iskolai végzettségi kategóriában érvényesül a házasságban élők – párkapcsolatban élő elváltak – párkapcsolatban nem élő elváltak kontinuum. A 8 általánost vagy annál kevesebbet végzettek a házasságban élők között vannak a legalacsonyabb arányban, a párkapcsolatban élő elváltak között ennél valamivel nagyobb, az elvált és párkapcsolatban nem élő apák között pedig a három vizsgált csoport között a legnagyobb arányban. Az érettségizettek és a felsőfokú végzettségűek előfordulási gyakorisága a három csoportban éppen

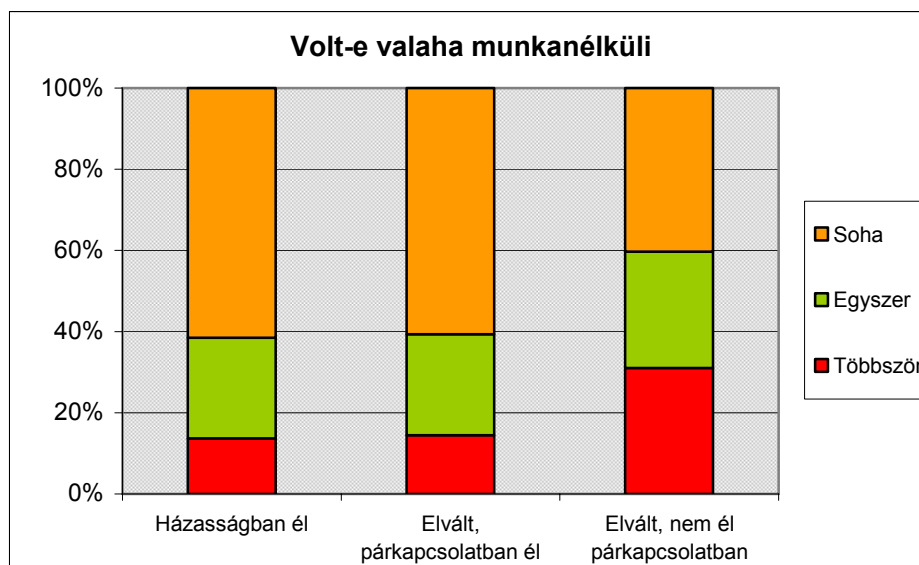
fordított: mindkét végzettség-kategória a házasságban élők között fordul elő leggyakrabban, a párkapcsolatban élő elváltak között ennél valamivel kisebb, és a párkapcsolatban nem élő elváltak között a legalacsonyabb arányban.

Ezen adatok tükrében elképzelhető tehát, hogy a magasabb iskolázottság valamelyes védelmet jelent a válással szemben. Ennek okait, hatásmechanizmusát további kutatásokkal kell alátámasztani.

IV.3.2. Munkaerő-piaci jelenlét

A váláskori munkaerő-piaci státusz tekintetében láttuk, hogy a 2003-ban elvált férfiak kétötöde dolgozott a váláskor, a maradék egyötöd lényegében egyenlően oszlott meg a munkanélküliek és az inaktívak között. A demográfiai panelkutatás alapján a három vizsgált csoportra külön-külön is megvizsgálhatjuk, hogy hányan dolgoznak, hányan nem dolgoznak, illetve a dolgozók milyen formában foglalkoztatottak.

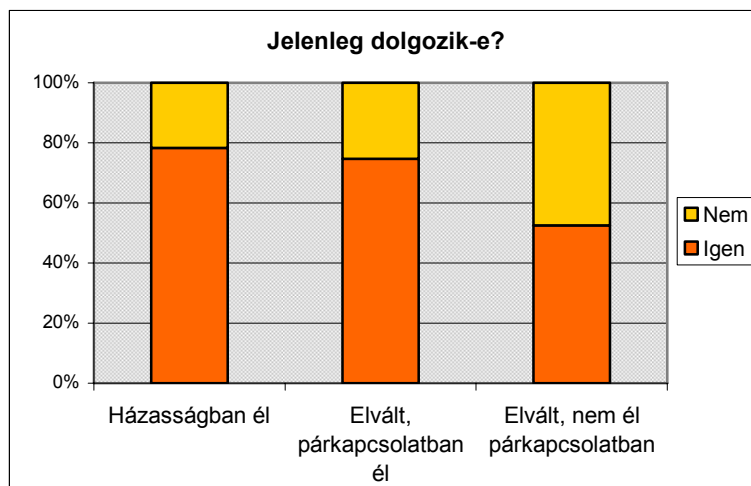
A házas apák között közel 14, az elvált és párkapcsolatban élő apák között több mint 14 százalékot képviselnek azok, akik életük folyamán többször is voltak munkanélküliek. E két csoport között tehát e tekintetben nincs jelentős különbség. A másik két csoporthoz képest kiugróan magas (31 %) viszont a párkapcsolatban nem élő elvált apák között azok aránya, akik életük folyamán többször voltak munkanélküliek. Ennek a fordítottja is igaz: a munkanélkülivé soha nem váltak legkisebb arányban a párkapcsolatban nem élő elvált apák között szerepelnek, a másik két csoportban számottevően kisebb és egymáshoz nagyon közeli az arányuk. A munkanélküliséggel életük folyamán az összeírás időpontjáig egyszer szembesülők aránya lényegében azonos a három vizsgált csoportban.

A munkanélküliség gyakoribb előfordulása minden bizonnyal összefügg azzal, hogy a párkapcsolatban nem élő elvált apák között a két másik vizsgált csoportnál nagyobb arányban szerepelnek a legfeljebb 8 osztályt végzettek, akiknek munkaerőpiaci helyzete közismerten sokkal törékenyebb mint a magasabb végzettségűeké. A felsőfokú végzettségűek alacsonyabb aránya e csoportban pedig egyben a legkedvezőbb munkaerőpiaci helyzetű réteg alulreprezentáltságát is jelenti, így szintén a munkanélküliség gyakoribb előfordulásához vezet.

A demográfiai panelvizsgálat alapján a kutatás jelenlegi fázisában azonban nem kapunk egyértelmű választ arra, hogy a munkanélküliség és az alacsonyabb iskolázottság oka vagy következménye annak, hogy az érintettek között magasabb az elváltak aránya, és hogy az elváltak egyedül élnek válás után. A panel második

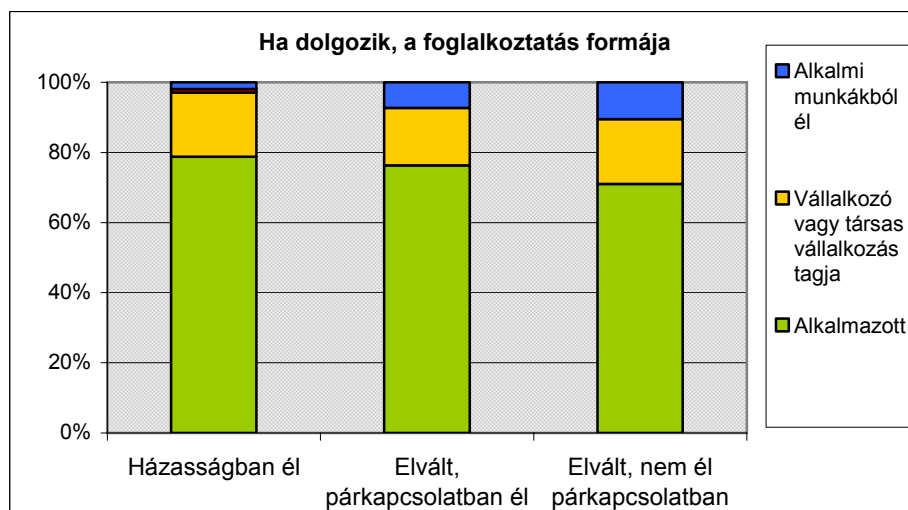
hulláma részletesebben foglalkozik ezekkel a körülményekkel, így a 2005 elején lezajlott összeírás feldolgozása után részletesebb elemzésekre is mód lesz.

Az panelkutatás alapján választ kapunk arra a kérdésre is, hogy az adatfelvétel idején volt-e munkája a kérdezetteknek.

Itt is azt látjuk, hogy a párkapcsolatban nem élő elvált apák helyzete a leghátrányosabb, és a kontinuum és érvényesül: a házasságban élők helyzete jobb mint a párkapcsolatban élő elváltaké, akiké viszont jobb, mint a párkapcsolatban nem élő elváltaké.

Azok körében, akiknek van munkája, a stabilitás, biztonság egyik tényezője a foglalkoztatás formája. E tekintetben a várakozásoknak megfelelően az alkalmazottak dominanciája jellemző mind a három csoportban; akárcsak a munkaerőpiac egészében, az általunk vizsgált csoportokban is túlnyomó többségben vannak az alkalmazottak.

Az egyes csoportokban azonban eltérő az alkalmazottak aránya. E tekintetben megint érzékelhető, a házasságban élők stabilabb és a párkapcsolatban nem élő elváltak sérülékenyebb helyzete, mivel legnagyobb arányban a házasságban élők, legalacsonyabb arányban pedig a párkapcsolatban nem élő elvált apák között vannak alkalmazottak. A tulajdonosi pozícióban levő, vagyis vállalkozóként vagy társas vállalkozás tagjaként foglalkoztatottak aránya lényegében megegyezik a három csoportban. Komolyabb mértékű eltérés az alkalmi munkából élők között van: a leghátrányosabb helyzetben e tekintetben is a párkapcsolatban nem élő elvált apák vannak, az alkalmi munkából élők körükben több mint 10 százalékot tesznek ki.

IV.4. ÉLETMÓD, ÉLETSZÍNVONAL

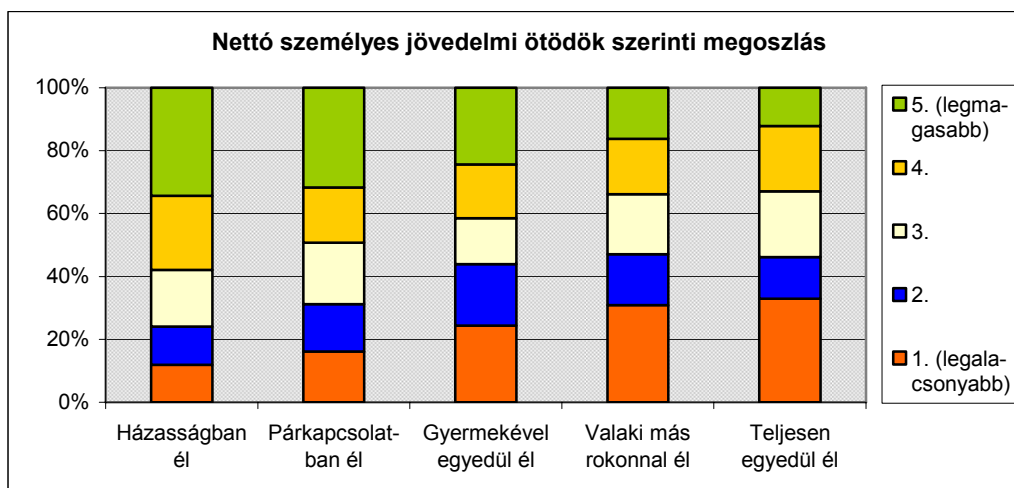
IV.4.1. Jövedelmi helyzet

IV.4.1.1. Személyes és háztartási jövedelem

A jövedelmi helyzetet két oldalról közelítjük meg. Vizsgáljuk egyrészt a nettó személyes jövedelmet, másrészt a háztartás egy főre jutó jövedelmét. Ez utóbbit az ekvivalens jövedelemmel mérjük, vagyis figyelembe vesszük, hogy a háztartás kiadásai nem egyenes arányban változnak a háztartástagok száma szerint, a kisebb háztartások költségei fajlagosan magasabbak, mint a nagyobb háztartásokéi, illetve

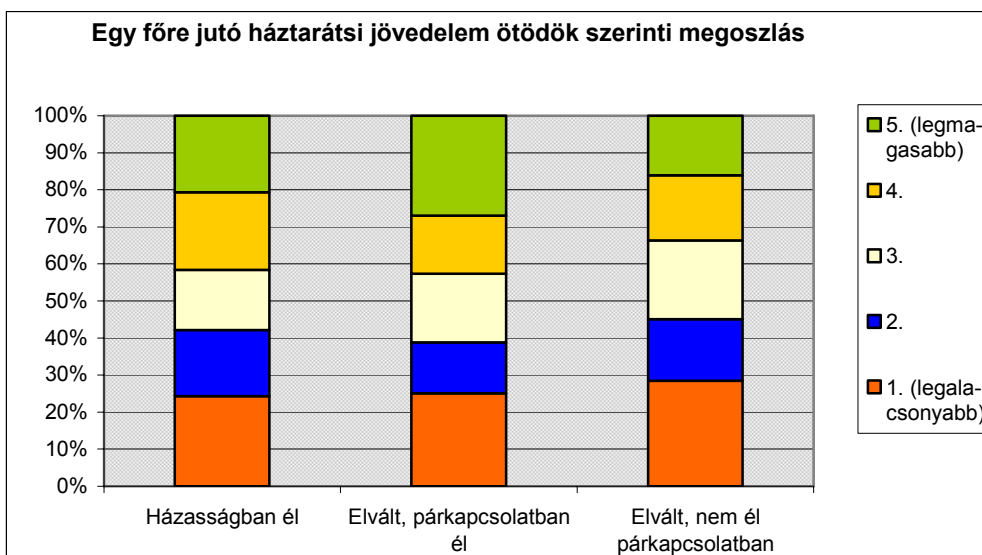
azt is hogy a felnőttek és gyermekek fogyasztás eltérő mértékű. A háztartás összes jövedelmét ezért a szokásos módon standard ekvivalencia-skála felhasználásával számítjuk át egy főre jutó jövedelemmé. Az általunk vizsgált csoportok jövedelmi pozíciójának meghatározására a demográfiai panelkutatás teljes sokasága alapján számított jövedelmi kvintiliseket használtuk fel.

A vizsgált csoportok számát ez esetben ötre bővítettük. A párkapcsolatban nem élő elvált apákat tovább bontottuk, három csoportra, mivel a jövedelemfelhasználás, különösen az egy főre jutó jövedelem szempontjából ennek különösen nagy jelentősége van.

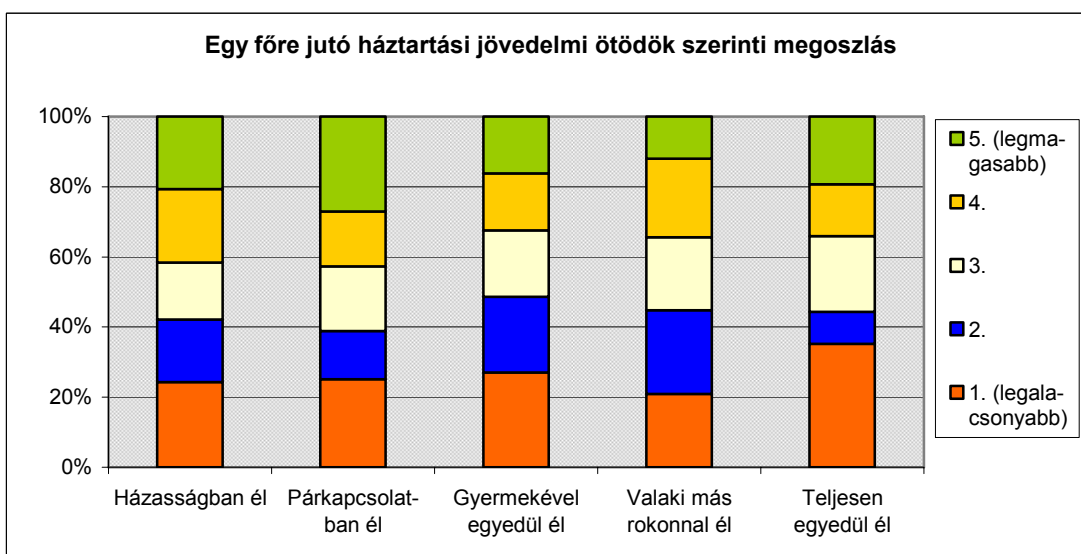
A nettó személyes jövedelem alapján világos kép rajzolódik ki a legalacsonyabb és a legmagasabb jövedelmi ötödbe tartozás tekintetében. Az öt vizsgált csoport kontinuumot alkot, amennyiben a házasságban élők között a legkisebb azoknak az aránya, akiknek jövedelme a legalacsonyabb ötödbe tartozik, a többi kategóriában pedig fokozatosan emelkedik a legalacsonyabb ötödbe tartozók aránya. A skála eleje és vége közötti különbség meglehetősen nagy: a házasságban élőknek 12 százaléka, a teljesen egyedül élőknek már egyharmada tartozik a legalacsonyabb ötödbe.

Az egy főre jutó háztartási jövedelmet nézve a kép nem ennyire egyértelmű.

A háztartás egy főre jutó jövedelme alapján az elvált apák háztartásai közül többen kerülnek a legalacsonyabb jövedelmi ötödbe, mint a házasságban élő apák háztartásai közül. A legmagasabb ötödbe kerülés szempontjából azonban nem ilyen világos a rajzolat. A párkapcsolatban élő apák háztartásai közül több, a párkapcsolatban nem élő elvált apák háztartásai közül kevesebb tartozik a legfelső jövedelmi ötödbe, míg a házasságban élő apák háztartásai a kettő között helyezkednek el.

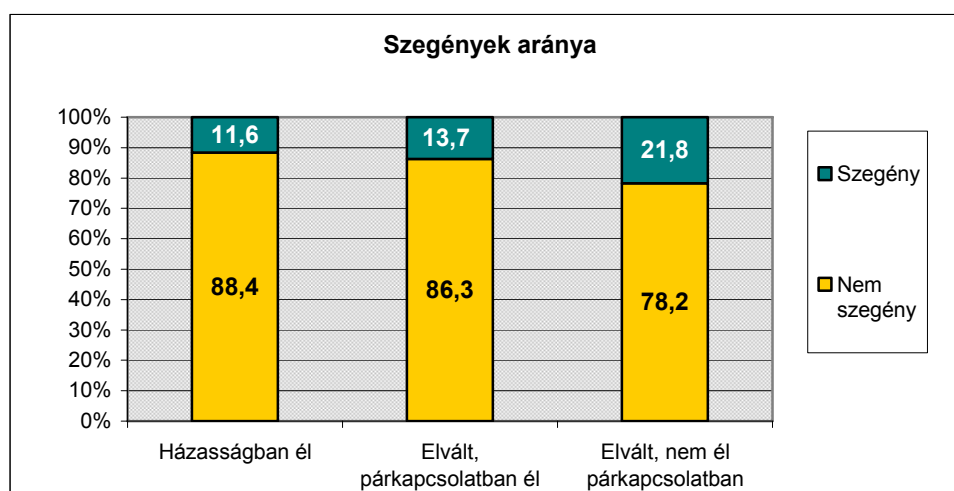
Árnyaltabb képet kapunk a jövedelmi helyzetről a párkapcsolatban nem élő elvált apákat tovább bontva háztartástípusonként.

Látható, hogy az elvált apák kedvezőtlenebb jövedelmi pozícióját leginkább a teljesen egyedül élők helyzete befolyásolja. Körükben ugyanis 35 százalékot meghaladó arányban vannak a legalacsonyabb jövedelműek. Az elváltak csoportján belül a párkapcsolatban élők mondhatók a legkedvezőbb helyzetűnek. Az ő háztartásaik körében a legalacsonyabb jövedelmi ötödbe tartozók aránya átlagosnak mondható, míg a legmagasabb jövedelmi ötödbe tartozók aránya a legmagasabb.

IV.4.1.2. Szegénység

A háztartások jövedelmi viszonyainak ismeretében becsléseket végezhetünk a szegények arányára nézve is.

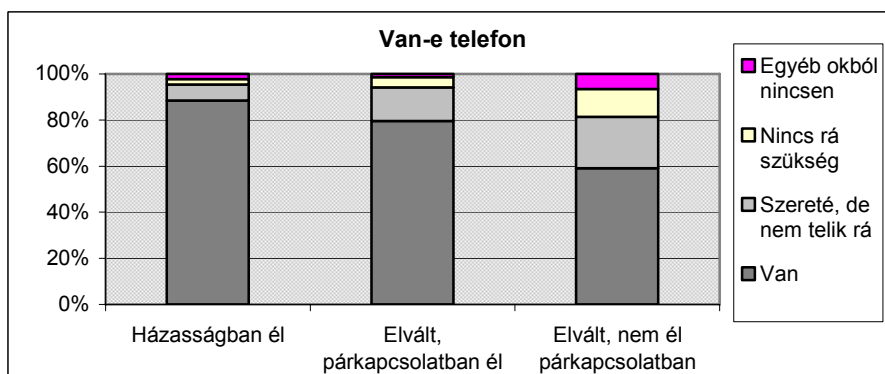
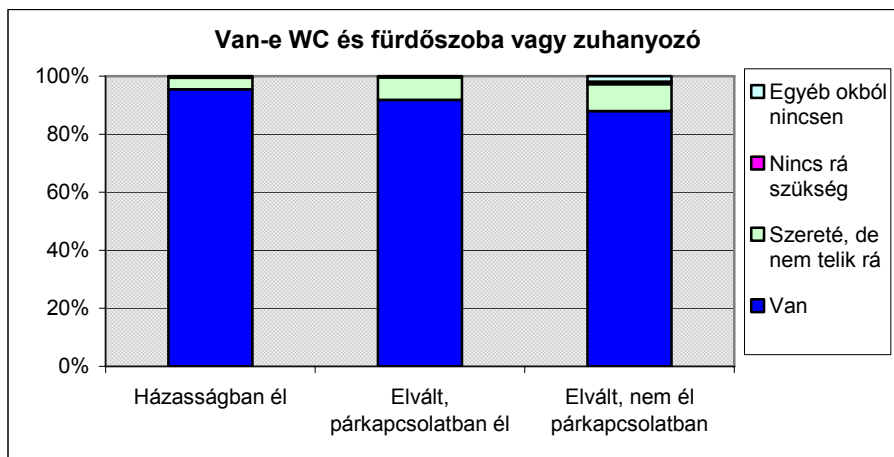
A szegénység határát a medián jövedelem 60 százalékában meghúzva a vizsgált csoportok ismét csak jól látható mintázatot alkotnak. A szegények aránya a három csoport közül a házasságban élők között a legalacsonyabb, lényegében megfelel az országos átlagnak. Ennél valamivel magasabb a szegények aránya a párkapcsolatban élő elváltak és lényegesen magasabb a párkapcsolatban nem élő elváltak között. Ez utóbbi csoportban a közel 22 százalékos szegénységi arány jól jelzi a probléma súlyosságát.

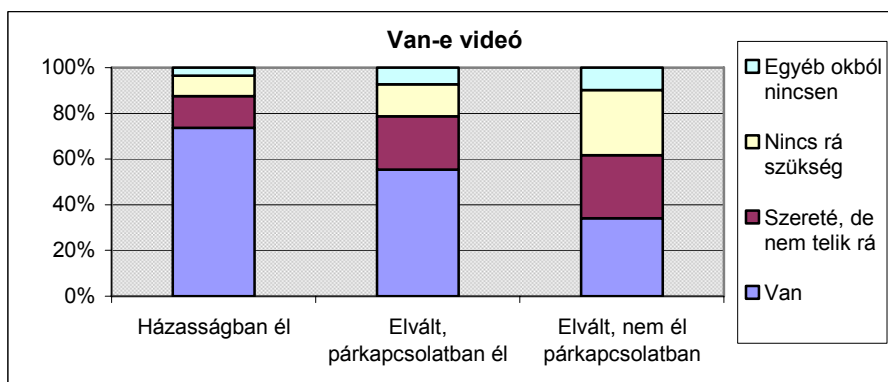
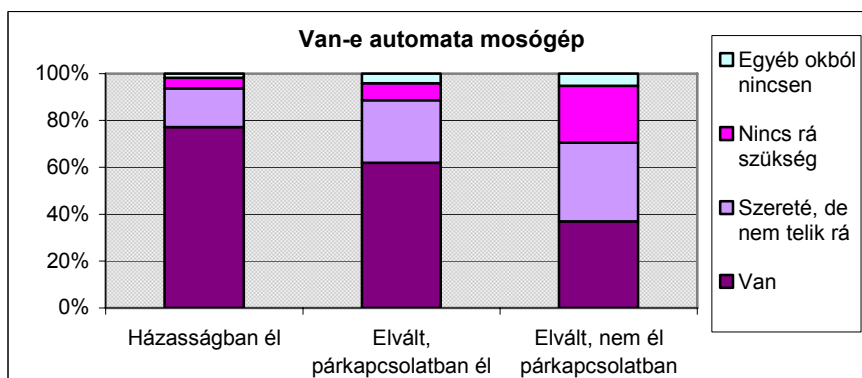
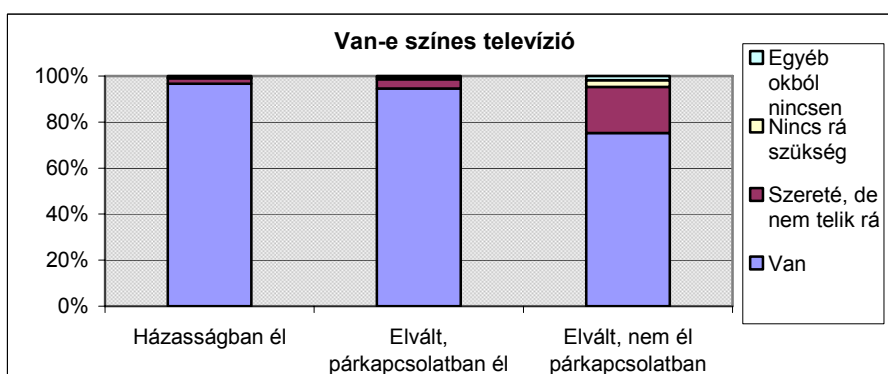
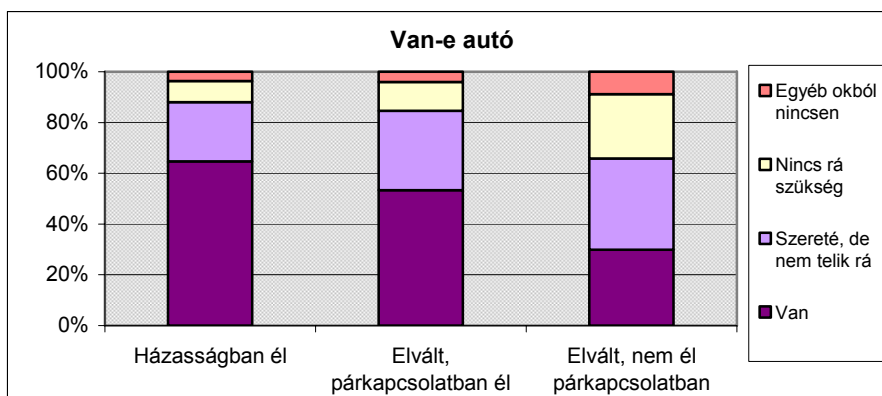
IV.4.1.3. A háztartás felszereltsége, tartós anyagi javak

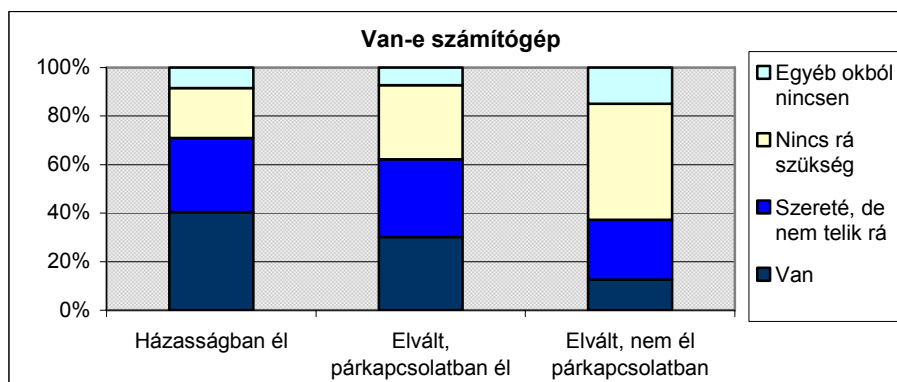
A demográfiai panel alapján be tudjuk mutatni az általunk vizsgált csoportok anyagi helyzetét a háztartás felszereltsége alapján is. A panelkutatás a következő

javakkal való felszereltséget vizsgálta: WC, fürdőszoba (vagy zuhanyozó), kert, terasz, erkély, telefon, autó, színes TV, automata mosógép, mosogatógép, videó, számítógép. Ezeknek a megléte az általunk vizsgált csoportok között értékelhető különbséget a WC, fürdőszoba, a telefon, az autó, a színes TV, az automata mosógép, a videó, és a számítógép tekintetében mutat.

Ezen tételek mindegyikében jól érvényesül az a rajzolat, miszerint a legkedvezőbb helyzetben a házasságban élő apák, a legkedvezőtlenebb helyzetben a párkapcsolatban nem élő elvált apák, és köztes helyzetben a párkapcsolatban élő elvált apák vannak.

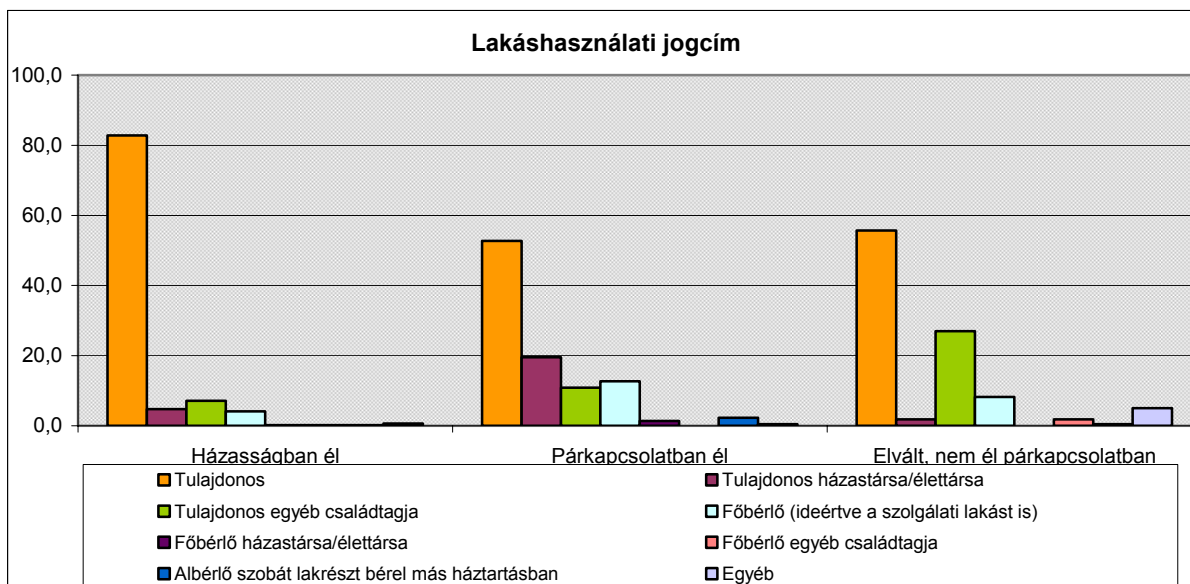
Ahogy országos átlagban igen magas a WC-vel és fürdőszobával ellátott lakások között, az általunk vizsgált csoportokban is magas az ilyen háztartások aránya. A telefon hiánya váratlanul magas az elvált apák mindkét csoportjában, az autó hiánya pedig szintén nagyon gyakori az elváltak között. A telekommunikációs és szórakoztató eszközök – színes TV, videó, számítógép – hiánya a kirekesztődés sajátos dimenzióját jelenti. Napjainkban, az információáramlás felgyorsulásának időszakában az ilyen eszközök hiánya nagyobb hátrányt jelent, mint a szokványos háztartási gépeké. E tekintetben különösen a számítógép léte vagy nem léte fontos. Országosan nézve a gyermekes háztartások számítógépes felszereltsége jobb, mint a gyermekteleneké. Az elvált apák tekintetében feltételezhetjük, hogy ha volt a családnak számítógépe, az a gyermeknél maradt.

IV.4.1.4. Lakáshasználati jogcím

Az anyagi helyzet sajátos vetülete a lakáshasználat jogcíme. A rendszerváltoztatás óta gyökeresen átalakult a lakástulajdon szerkezete. A korábbi tanácsi bérlakások helyett a városokban is a saját tulajdonú lakások uralják a lakáshasználati palettát. A lakások több mint 90 százaléka magántulajdonban van, és kb. 85 százalékában a tulajdonos lakik.

Az általunk vizsgált csoportokban a tulajdonosi jogcím csak a házasságban élőknel olyan magas, mint az országos átlag. A párkapcsolatban élő elvált apák között csak kicsit több mint 50 százalékot tesznek ki a saját tulajdonukban lakók, és közöttük viszonylag magas (20 %) azok aránya, akik élettársuk tulajdonában levő lakásban laknak. Ebben a csoportban a legmagasabb a bérelt lakásban lakók aránya is. A párkapcsolatban nem élő elvált apák között lényegesen alacsonyabb a saját

tulajdonukban lakók aránya. Ez arra utal, hogy a házastársi vagyontöredék megosztása után a családból kiváló apák jelentős része, kb. egyharmada hosszabb távon sem tud ismét saját lakást vásárolni.

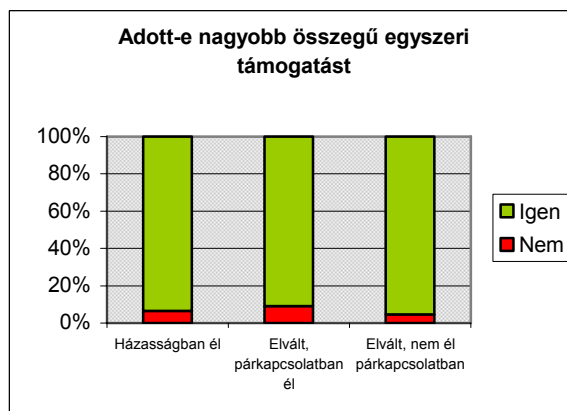
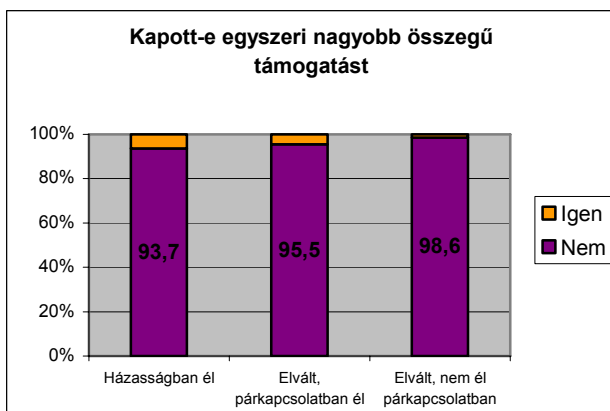
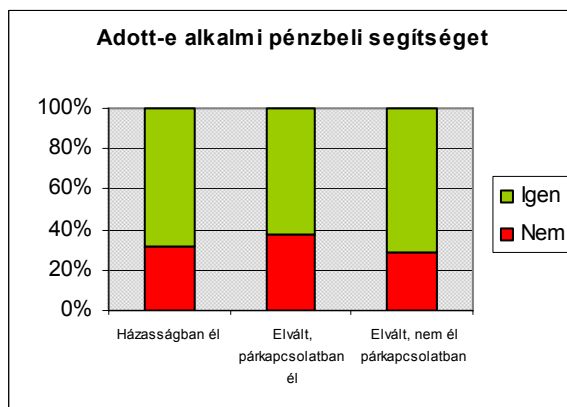
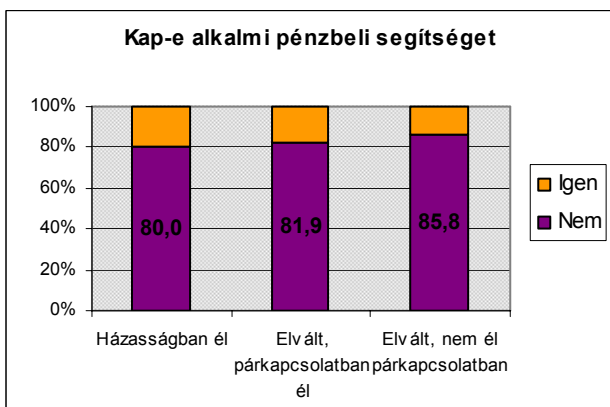
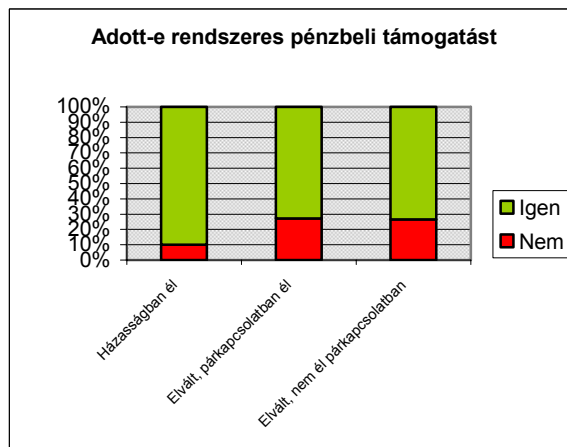
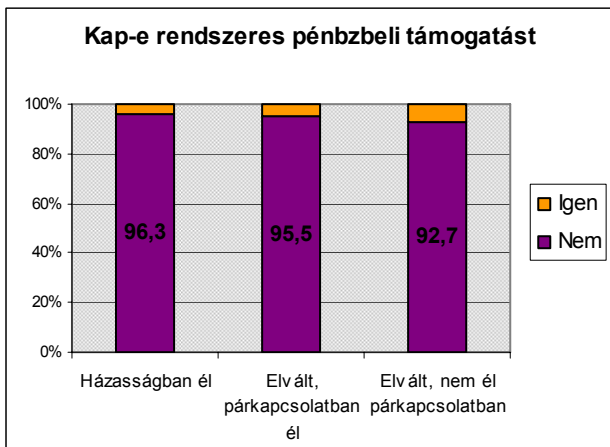

IV.4.2. Háztartások közötti transzferek: adott és kapott támogatások

A társadalmi kirekesztettség vagy integráltság fontos tényezője a háztartások közötti szokásos kisebb-nagyobb anyagi támogatás, és segítségnyújtás. Ezért ezt az elvált apák szempontjából is áttekintjük.

Az adott és kapott támogatások, segítség, talán nem is elsősorban annak anyagi tartalma és jövedelmi hatása szempontjából jelentős, legalább ilyen fontos szerepe van annak a társas támogatottságnak, amely mind az adott, mind a kapott támogatások mögött meghúzódik. Ezért megvizsgáltuk, mind az adott, mind a kapott támogatásokat.

Anyagi támogatás nyújtása vagy abban részesülés szempontjából nem rajzolódik ki egyértelmű kép. Az ugyan jól látszik, hogy a rendszeres pénzbeli támogatások nyújtását az elváltak valamivel kisebb arányban engedhetik meg maguknak, mint a házasok, az alkalmi pénzbeli támogatások és a nagyobb összegű egyszeri támogatások tekintetében azonban nem ilyen tiszta a mintázat.

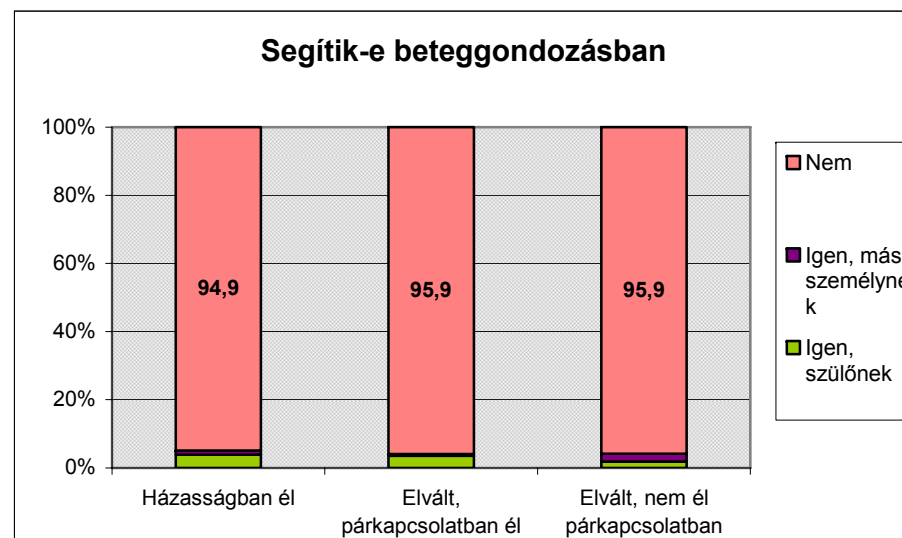
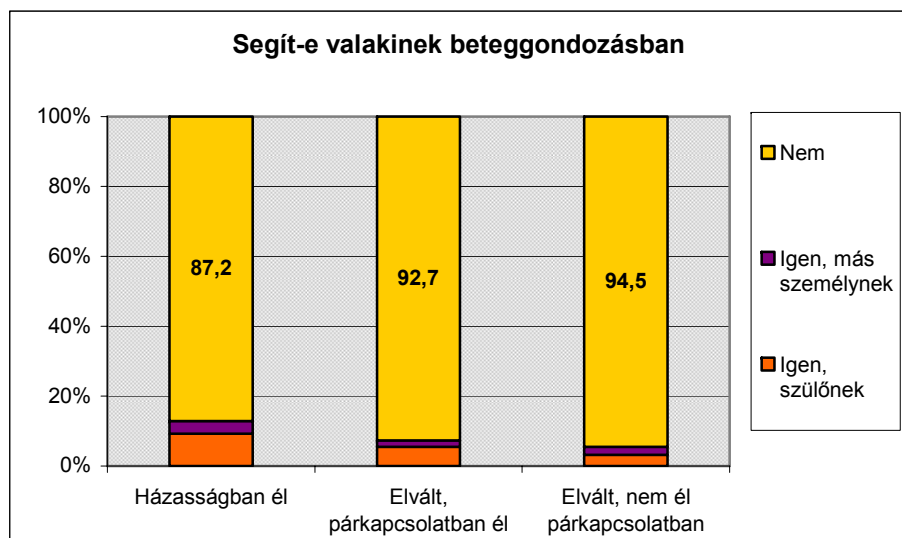
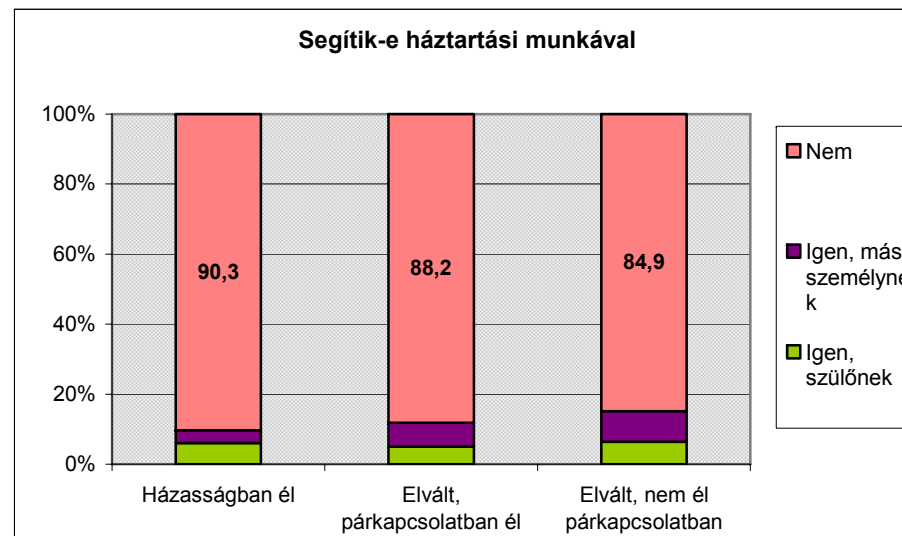
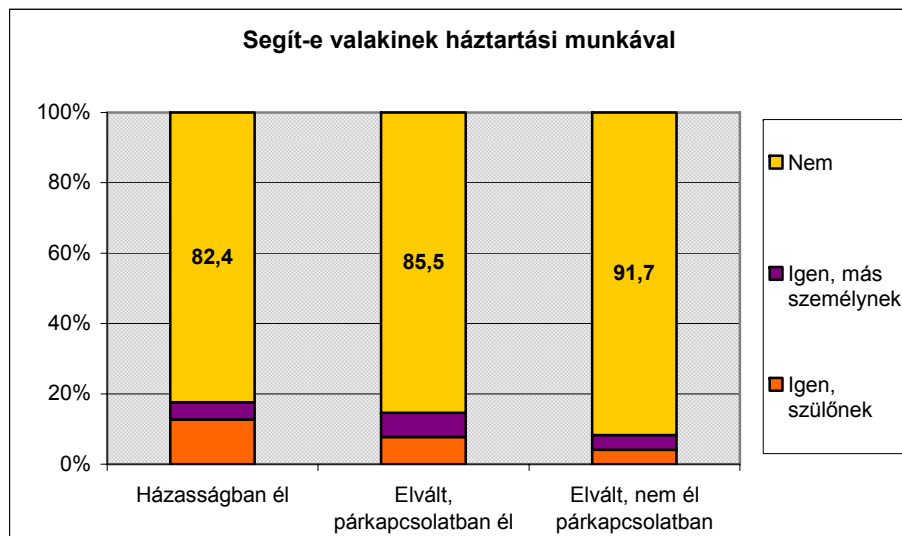

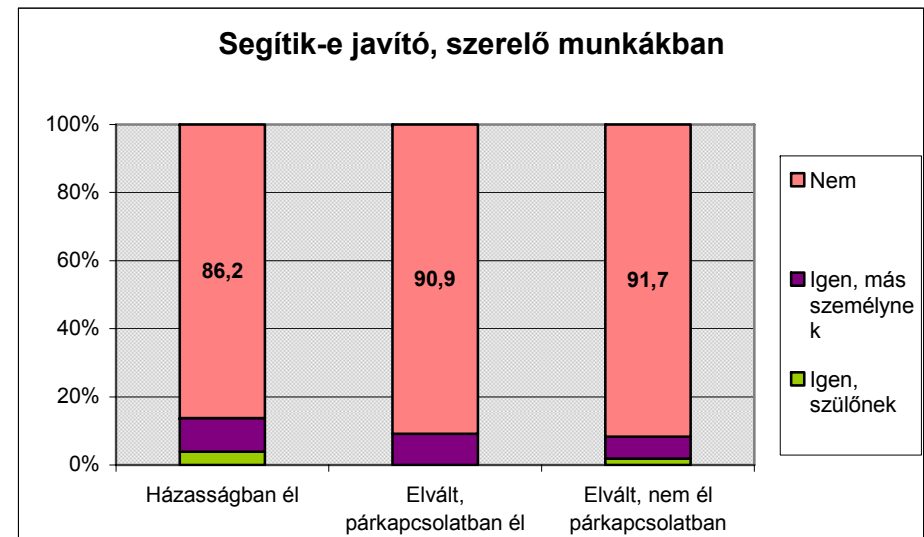
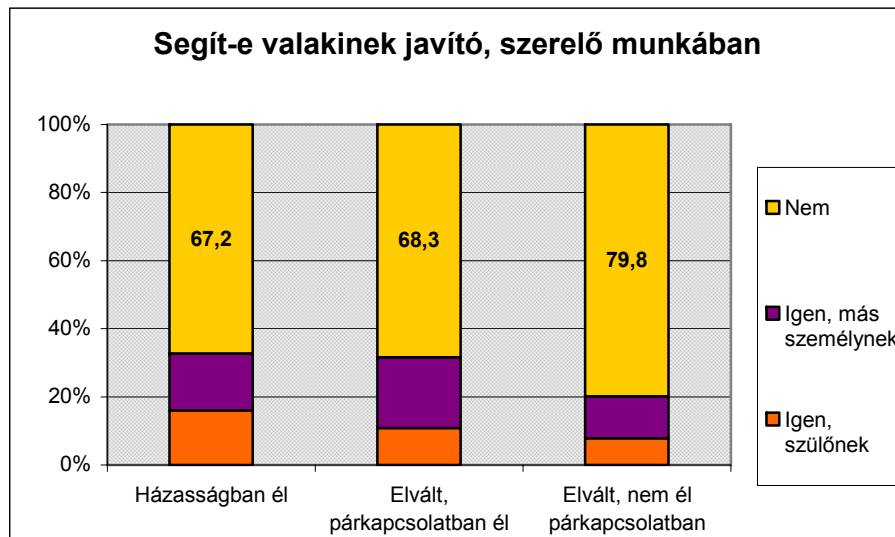
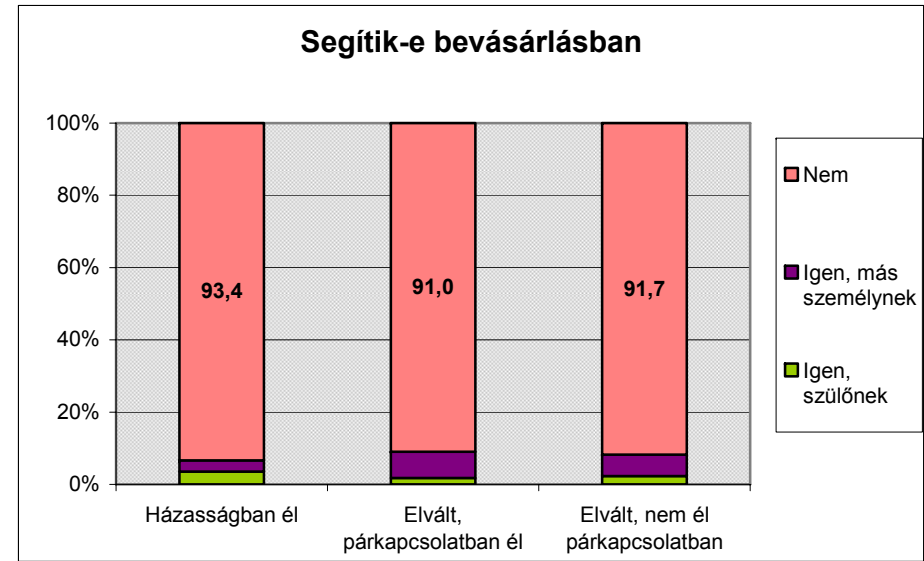
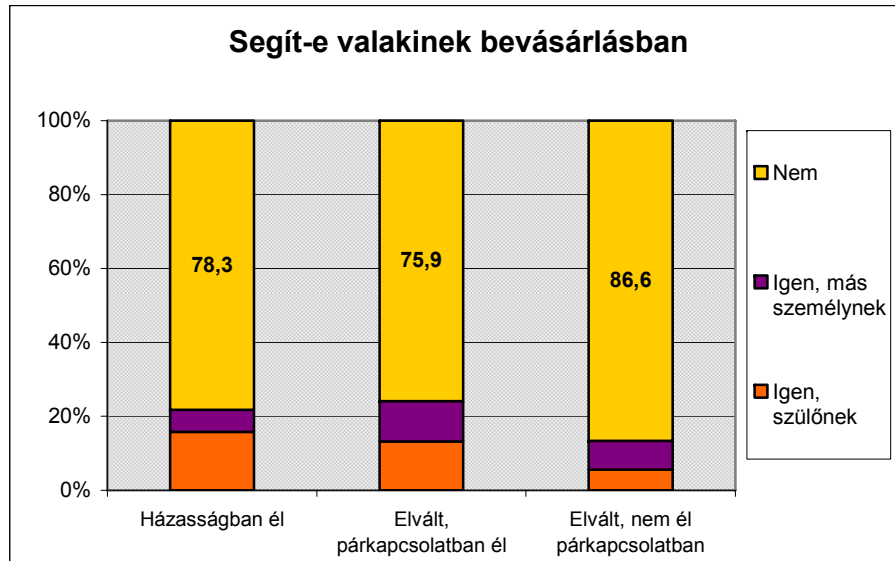
Az adott és kapott támogatások közül az adatfelvételek során a megkérdezettek gyakran jobban emlékeznek az adott, mint a kapott támogatásokra. Ennek ellenére valószínűsíthető, hogy az általunk vizsgált csoportok esetében

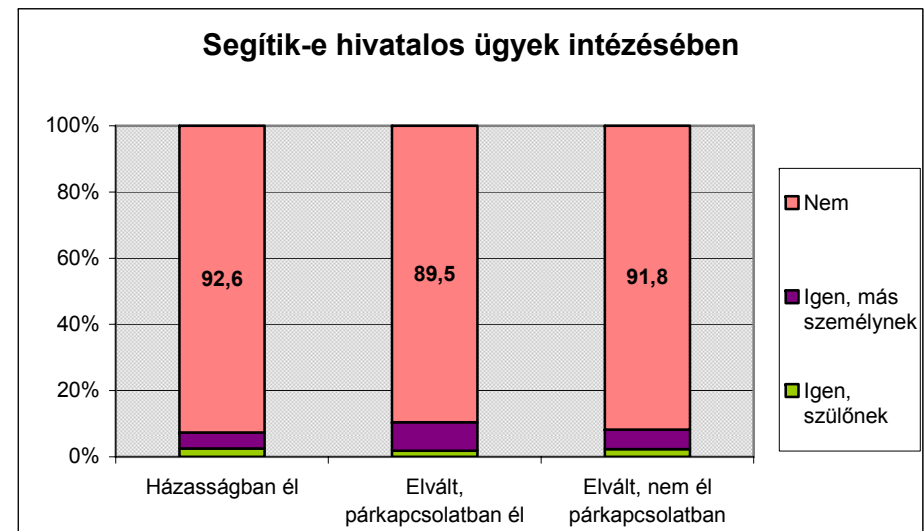
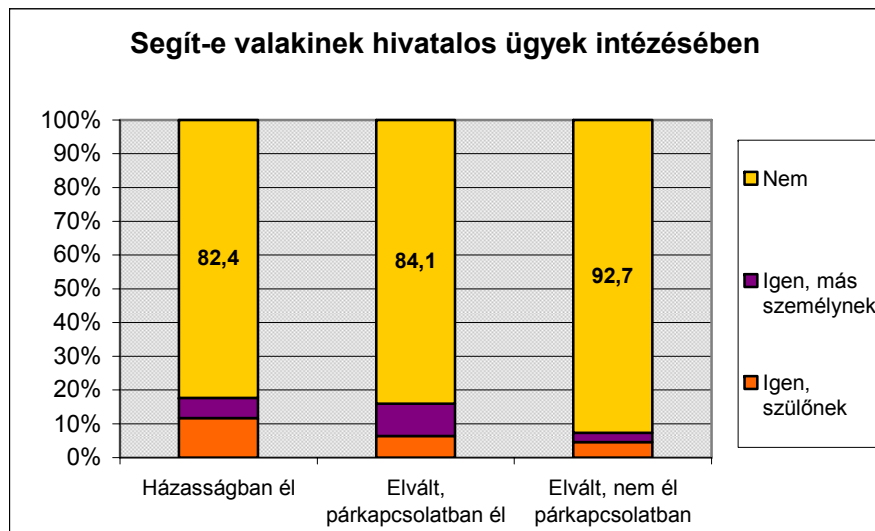
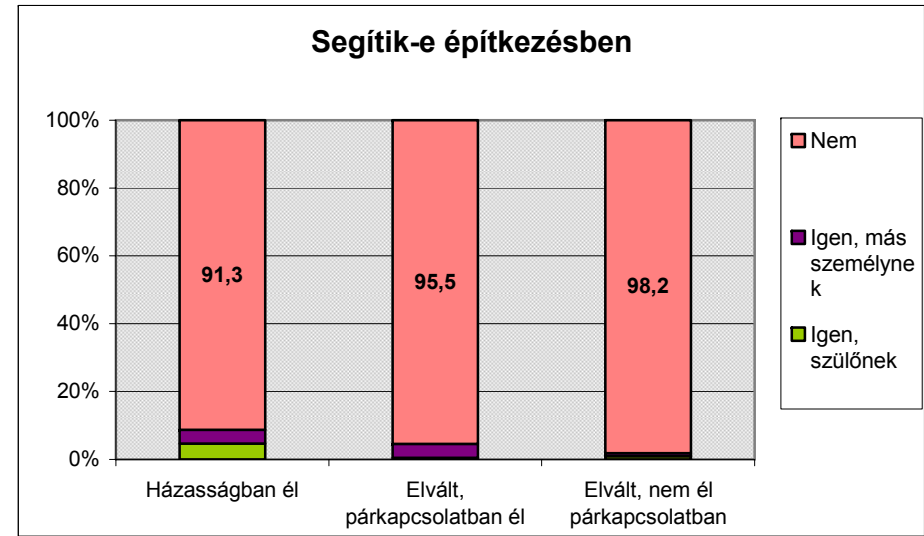
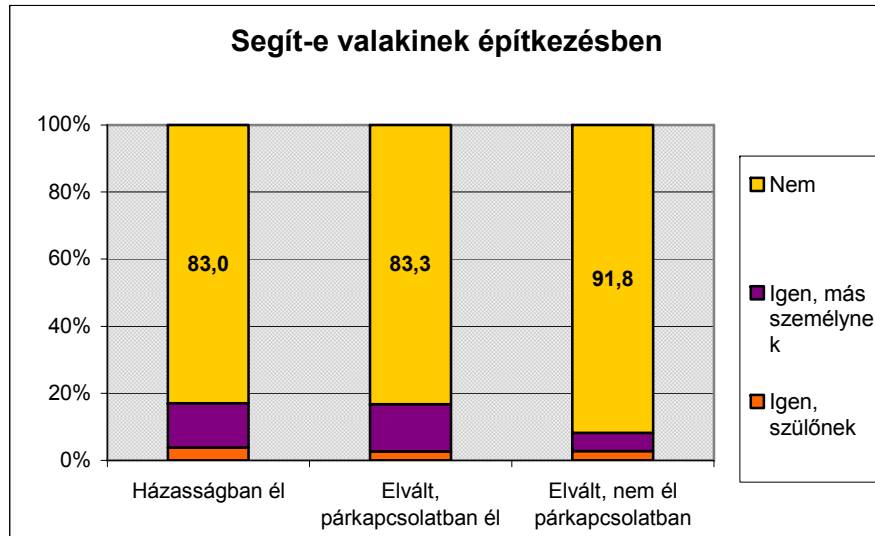
valóban gyakoribb, hogy támogatást nyújtanak valakinek, mint az, hogy támogatást kapnak. Valószínű ez annak ellenére, hogy az elvált apák körében, különösen a párkapcsolatban nem élő elvált apák körében gyakoribb a támogatások nyújtása mint fogadása.

A kapott támogatások esetén mindhárom csoportban lényegesen nagyobb azok aránya, akik ilyenben nem részesültek. A párkapcsolatban nem élő elvált apák között nagyobb a támogatást nem kaptak aránya, mint a támogatást kapottaké, amit értékelhetünk a társas támogatottság lazulásaként, a tágabb rokonsági kötelékek felbomlásaként is.

A nem anyagi jellegű támogatás típusai közül a háztartási munkában, a beteggondozásban, a bevásárlásban, az építkezésben, a ház körüli javítási, szerelési munkákban, valamint a hivatalos ügyek intézésében nyújtott, illetve kapott segítséget vizsgáljuk.

Az elvált apák kedvezőtlenebb társadalmi helyzetét és társas kapcsolatainak gyengülését látszik igazolni, hogy nemcsak a segítségben részesülők, hanem a segítséget nyújtók is kisebb arányban szerepelnek a két elvált csoportban, mint a házások között. A két elvált csoport között is különbség van. A legtöbb támogatástípus esetében a párkapcsolatban nem élő elvált apák között nagyobb arányban szerepelnek a segítséget nem nyújtók és a segítségben nem részesülők mint a párkapcsolatban élő elvált apák között.

A társadalmi kapcsolatok gyengülésére utaló arányok különösen érdekesek, ha a szülőknek nyújtott segítséget nézzük. Azt látjuk ugyanis, hogy még a saját szüleiknek is kisebb arányban nyújtanak segítséget az elvált, különösen a párkapcsolatban nem élő elvált apák, mint a házasságban élő apák.

A társas kapcsolatok és a társas támogatottság alakulását az elvált apák körében további kutatásoknak kellene feltárnia, hogy a társadalmi kirekesztettség ezen aspektusáról is árnyaltabb képet kapjunk.

IV.4.3. Elégedettség az életkörülményekkel

IV.4.3.1. Az életkörülmények alakulása az elmúlt 10 évben

A rendszerváltás utáni időszak életkörülményeinek alakulását vizsgálva az derült ki, hogy az elvált apáknak általában kedvezőtlenebb irányban változott az élete, míg a családosoké inkább javult.

Az életrajz nyolc különböző rajzolata alapján jellemezték életük alakulását a megkérdezettek. A legjellemzőbb az állandóan hullámzó életrajz volt (az összes válaszadó apa 20%-a), és ez még az átlagosnál is gyakrabban volt észlelhető az elvált, párkapcsolatban élő apáknál (25%). A másik gyakran választott rajzolat egy folyamatos csökkenő tendenciát mutatott, vagyis az életkörülmények fokozatos romlását jelezte. Szembeötlően nagy a különbség ennek az életrajznak a megjelölésében az apák különböző csoportjai között: míg a valamilyen partnerrel (házastárssal vagy élettárssal) együtt élő apáknak csak 15-17%-a választotta ki ezt a folyamatosan romló sorsot ábrázoló rajzot, addig az egyedül élő elvált apák közül

majdnem kétszer ennyien (30%)! A magányos elvált apák többségét ez a kedvezőtlen folyamat jellemezte a rendszerváltozás utáni 10 éves időszakban. Viszont éppen fordítva: rájuk volt legkevésbé jellemző a kedvező irányú, növekvő életszínvonal. Az ilyen típusú – akár folyamatosan, akár megszakításokkal javuló – rajzolatokat az egyedül élő elvált apák között csak alig feleannyian választották ki, mint az elvált, de párkapcsolatban élő vagy a családi közösségben élő apák körében. A rajzolatok egyike stabil életkörülményeket jelzett, és ez a kiegyensúlyozott – se nem javuló, se nem romló – életszínvonal is inkább azoknál fordult elő, akik házasságban vagy valamilyen párkapcsolatban éltek, még ha elváltak voltak is.

Az életkörülmények alakulásának megítélése 1990 és 2001 távlatában

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Állandóan hullámozott	597	19,7	54	24,7	37	17,2	689	19,9
Folyamatosan csökkent	463	15,3	37	16,6	65	30,3	565	16,3
Hirtelen emelkedett, majd beállt egy magasabb szintre	442	14,6	26	11,9	11	5,1	479	13,8
Változatlanul ugyanazon a szinten maradt	414	13,7	29	13,3	15	7,2	459	13,2
Folyamatosan emelkedett	399	13,2	6	2,8	13	6,2	418	12,1
Hirtelen csökken, majd beállt egy alacsonyabb szintre	310	10,2	29	13,3	29	13,5	368	10,6
Először emelkedett, aztán csökkent	178	5,9	16	7,1	29	13,3	223	6,4
Először csökkent, aztán emelkedett	161	5,3	14	6,4	9	4,2	184	5,3
Nem tudja	64	2,1	9	3,7	7	3,1	79	2,2
Összesen	3028	100,0	221	100,0	216	100,0	3464	100,0

IV.4.3.2. A jelenlegi, a megérdemelt és a várható életkörülmények

Az elvált, egyedül élő apák az átlagosnál borúlátóbban ítélik meg mind jelenlegi életkörülményeiket, mind a jövőben várhatókat, sőt a megérdemelt életszínvonal szintjét is alacsonyabban határozzák meg, mint partnerrel rendelkező apatársaik.

A megkérdezettek egy árnyalt értékelésre lehetőséget adó 10-fokú skálán jelölték meg, milyennek tartják életkörülményeiket. A jelenre vonatkozóan

összességében egy közepes szintben (5,71) határozták meg ennek helyét. Legmagasabb életkörülményekről (5,82-es átlagponttal) a házasságban élő apák számoltak be, náluk alacsonyabb szintre helyezték ezt az elvált, de párkapcsolatban élő apák (5,32), de még ennél is kedvezőtlenebb pozíciót jelöltek ki a magányos elvált apák (4,68).

A jelenleginél lényegesen magasabb szintre mutattak rá a megkérdezettek, amikor a számukra igazságosnak tartott, megérdemelt életkörülményekről szóltak (8,46). Ezen a téren a többieknél egy árnyalattal nagyobb deprivációt árultak el az egyedül élő elvált apák: míg ők 3 ponttal helyezték magasabbra a megérdemelt életkörülmények szintjét (7,67), addig a többiek valamivel visszafogottabbak voltak és így az emelkedés 3 átlagpont alatt maradt (8,53, ill. 8,28).

Mindhárom apacsoport a jelenleginél magasabbra, de a megérdemeltnél jóval alacsonyabbra helyezte a jövőben várható életkörülményei szintjét. Az eltérések olyan csekélyek a három csoport jövőképe között, hogy statisztikailag semmiképpen nem relevánsak.

Milyenek értékeli meg...

(A 10 fokú skála alapján)	Referencia csoport: házas			Elvált, párkapcsolatban él			Elvált, nem él párkapcsolatban			Együtt		
	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás
a jelenlegi életkörülményeit	3019	5,82	1,83	221	5,32	1,71	217	4,68	2,09	3457	5,71	1,86
a megérdemelt életkörülményeit	2996	8,53	1,41	219	8,28	1,49	214	7,67	1,66	3429	8,46	1,45
a jövőben várható életkörülményeit	2781	6,42	2,22	194	6,08	2,13	187	5,57	2,39	3161	6,35	2,23

IV.4.3.3. Deprivációk

Az életmód összetevőit, s egyúttal az ezek iránti igényt, illetve ezek nélkülözését vizsgálta az a 13 tételből álló kérdéssor, amelyben a mindennapi életvitel tényezőinek meglétére, illetve hiányára irányult a figyelem. A válaszokból kiderül, mik azok a dolgok, amelyek nélkülözése mögött anyagi okok állnak, s melyek azok, amelyekre az igény hiánya miatt nem kerül sor. Általánosan azt tapasztalhatjuk, hogy az anyagi vonatkozású tényezőkről leginkább az egyedül élő elvált apáknak kell lemondaniuk, s egyúttal ők azok is, akik azért nem tesznek-vesznek meg bizonyos dolgokat, mert nincs is rá szükségük.

Szinte kivétel nélkül minden apa megteszi – függetlenül családi állapotától és attól, egyedül vagy valakivel együtt él-e –, hogy naponta egy tál meleg ételt elfogyaszt (99%).

A megkérdezettek háromnegyed része végez szinte minden nap valamilyen örömet okozó munkát. Az egyedül élő elvált apáknak azonban csak a kétharmada számolhatott be erről a pozitívumról, ami talán nem meglepő annak tükrében, hogy körükben gyakrabban találkozhatunk alacsonyabb iskolai végzettségűekkel, mint a párkapcsolatban élő elvált apák vagy a házas apák körében.

Szintén nagy a különbség az újság előfizetését-megvételét illetően. Ezt a házasságban élő apák háromnegyed része megteszi, az elváltaknak pedig csak valamivel több mint fele, s köztük aki nem teszi, az elsősorban azért, mert anyagilag nem engedheti meg magának.

Majdnem minden második apa mondta, hogy elég időt tud szakítani saját magára, élni tud hobbijának, kedvteléseinek. E téren nem volt számottevő különbség az apák három különböző csoportja között.

Szintén az apák közel fele számolt be arról, hogy hetente legalább egyszer olvas könyvet, szépirodalmat. Ez valamivel kevésbé jellemző az egyedül élő elvált apákra, s körükben aki nem olvas, az elsősorban azért nem, mert nem is igényli.

Alapvetően anyagi okra vezethető vissza, hogy az apák jelentős része, közel fele nem tud félre tenni havonta legalább 5 ezer forintot. Az életvitelt jelző tényezők közül ez az első, amelyet többen nem tesznek meg, mint ahányan megtesznek. Míg azonban ezt a takarékoskodást a családos apáknak 44%-a, a párkapcsolatban élő elvált apáknak 49%-a nélkülözi, addig az egyedül élő elvált apák 57%-ának nem telik rá.

Szintén nagyobb azok hányada, akik nem üdülnek, nyaralnak évente (44%), mint azoké, akik megteszik ezt (38%). A különbség a különböző apacsoportokban szembeötlő: a családos apák 44%-a mond le erről anyagi fedezethiány miatt, az egyedül élő elvált apáknak viszont már 59%-a nem engedheti meg magának ezt a luxust.

Kevésbé függ össze az anyagi jóléttel a sportolás szokása, igénye. Nincs is ebben lényeges eltérés a különböző típusú apák között. Valamennyiüknek kb.

egyharmada az, aki rendszeresen, hetente legalább egyszer aktív testmozgást, sportot végez.

Új ruhák rendszeres vásárlását nagyjából minden harmadik megkérdezett apa engedheti meg magának, és kb. ugyanennyien mondanak le róla anyagi okok miatt. S mivel az anyagi problémák leginkább az egyedül élő elvált apákat sújtják, ezért nem csoda, hogy körükben ritkább ez a szokás.

A barátok meghívása havonta legalább egyszer egy vacsorára leginkább a családos apákra jellemző, s legritkábban a magányos elvált apáknál fordul elő, akik elsősorban anyagiakkal magyarázzák ennek a társas szórakozásnak a hiányát.

A legtöbben nem engedhetik meg maguknak, hogy amikor kell, lecseréljék előregedett bútoraikat (44%). Figyelemre méltó azonban, hogy sokan ezt nem anyagi fedezet hiányában nem teszik, hanem mert állításuk szerint nincs is szükségük rá. Míg azonban ez az igényhiány a családos és az elvált, de párkapcsolatban élő apák egynegyedénél mutatkozik, addig a magányos elvált apák több mint egyharmadánál.

Több mint kétszer annyian vannak, akik anyagi okok miatt nem tudnak elmenni havonta egyszer egy vendéglőbe (30%), és közel ugyanennyien, akik nem is igénylik ezt (27%), mint ahányan ezt meg tudják tenni (13%). Az egyedül élő elvált apák az átlagosnál is gyakrabban hivatkoztak arra, hogy nekik nem telik erre.

Kevésbé anyagi összefüggésben jelenik meg a havonta egy-két alkalommal történő kulturális kikapcsolódás. Mégis igen kevesen vannak, akik színházba, múzeumba, koncertre járnak (9%), s jóval többen, akik valamilyen ok miatt nem teszik ezt. Ebben a kérdésben is az egyedül élő elvált apák jelezték leggyakrabban (30%), hogy nincs szükségük a szórakozásnak ilyen formáira.

Ön megteszi, megvalósítja azt, hogy...

naponta egy tál meleg ételt elfogyaszt?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	2990	98,6	214	97,2	213	97,5	3417	98,5
Szeretné, de nem telik rá	5	0,2	3	1,4	3	1,3	11	0,3
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	7	0,2	1	0,6	2	0,7	10	0,3
Egyéb okból nem teszi	29	1,0	2	0,9	1	0,5	32	0,9
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

szinte minden nap végez valamilyen örömet okozó munkát?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	2311	76,2	160	72,4	145	66,4	2615	75,3
Szeretné, de nem telik rá	83	2,7	7	3,2	14	6,4	104	3,0
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	84	2,8	7	3,2	6	2,8	97	2,8
Egyéb okból nem teszi	555	18,3	47	21,3	53	24,4	656	18,9
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

előfizet vagy rendszeresen megvesz egy újságot?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	2301	75,9	130	58,9	114	52,4	2545	73,3
Szeretné, de nem telik rá	284	9,4	37	16,7	54	24,8	375	10,8
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	203	6,7	30	13,7	28	12,8	261	7,5
Egyéb okból nem teszi	245	8,1	24	10,7	22	10,0	290	8,4
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

elég időt szakít saját magára, hobbijára?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	1369	45,2	104	47,1	105	48,0	1578	45,5
Szeretné, de nem telik rá	448	14,8	24	10,8	25	11,4	496	14,3
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	251	8,3	18	8,0	25	11,5	293	8,4
Egyéb okból nem teszi	965	31,8	75	34,1	64	29,1	1104	31,8
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

hetente legalább egyszer olvas könyveket, szépirodalmat?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	1364	45,0	95	43,2	85	39,1	1545	44,5
Szeretné, de nem telik rá	153	5,0	10	4,5	7	3,1	170	4,9
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	343	11,3	35	15,8	46	20,9	423	12,2
Egyéb okból nem teszi	1172	38,7	81	36,6	81	36,9	1334	38,4
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

havonta legalább 5 ezer forintot félre tesz?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	1378	45,4	91	41,4	55	25,1	1524	43,9
Szeretné, de nem telik rá	1306	43,1	107	48,7	125	57,3	1539	44,3
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	51	1,7	9	3,9	5	2,2	65	1,9
Egyéb okból nem teszi	297	9,8	13	6,1	34	15,4	344	9,9
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

évente egyszer egy hétre elmegey üdülni?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	1198	39,5	91	41,1	35	16,2	1324	38,2
Szeretné, de nem telik rá	1329	43,8	106	48,2	128	58,6	1563	45,0
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	108	3,6	9	4,0	19	8,5	136	3,9
Egyéb okból nem teszi	396	13,1	15	6,8	37	16,7	448	12,9
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3470	100,0

hetente legalább egyszer aktív testmozgást végez, sportol?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	1070	35,3	76	34,6	74	33,7	1220	35,2
Szeretné, de nem telik rá	157	5,2	9	4,1	9	4,1	175	5,1
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	430	14,2	32	14,5	33	15,2	495	14,3
Egyéb okból nem teszi	1375	45,3	103	46,8	103	47,0	1581	45,5
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

rendszeresen vásárol új ruhákat?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	1069	35,3	76	34,5	56	25,7	1202	34,6
Szeretné, de nem telik rá	1090	35,9	90	40,8	97	44,5	1277	36,8
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	455	15,0	27	12,2	39	17,8	521	15,0
Egyéb okból nem teszi	418	13,8	28	12,5	26	12,0	472	13,6
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

havonta egyszer meghívja barátait vacsorára?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	787	25,9	60	27,0	39	18,1	886	25,5
Szeretné, de nem telik rá	447	14,7	39	17,7	47	21,7	533	15,4
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	607	20,0	39	17,5	54	25,0	700	20,2
Egyéb okból nem teszi	1192	39,3	83	37,8	77	35,3	1352	39,0
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

Iecseréli előregedett bútorait?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	564	18,6	41	18,6	10	4,6	615	17,7
Szeretné, de nem telik rá	1269	41,8	104	47,1	89	41,0	1462	42,1
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	746	24,6	50	22,7	79	36,0	874	25,2
Egyéb okból nem teszi	454	15,0	26	11,6	40	18,4	519	15,0
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

havonta egyszer étteremben ebédel a családjával?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	378	12,5	49	22,2	24	11,0	451	13,0
Szeretné, de nem telik rá	901	29,7	58	26,4	77	35,4	1037	29,9
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	838	27,6	53	24,0	50	22,7	940	27,1
Egyéb okból nem teszi	915	30,2	61	27,5	67	30,8	1043	30,1
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

havonta egyszer-kétszer elmegy színházba, hangversenyre vagy múzeumba?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Megteszi	292	9,6	26	11,7	9	3,9	326	9,4
Szeretné, de nem telik rá	693	22,9	43	19,4	40	18,3	776	22,4
Nem teszi, mert nincs rá szüksége	486	16,0	41	18,6	65	29,9	592	17,1
Egyéb okból nem teszi	1561	51,5	111	50,3	104	47,8	1777	51,2
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

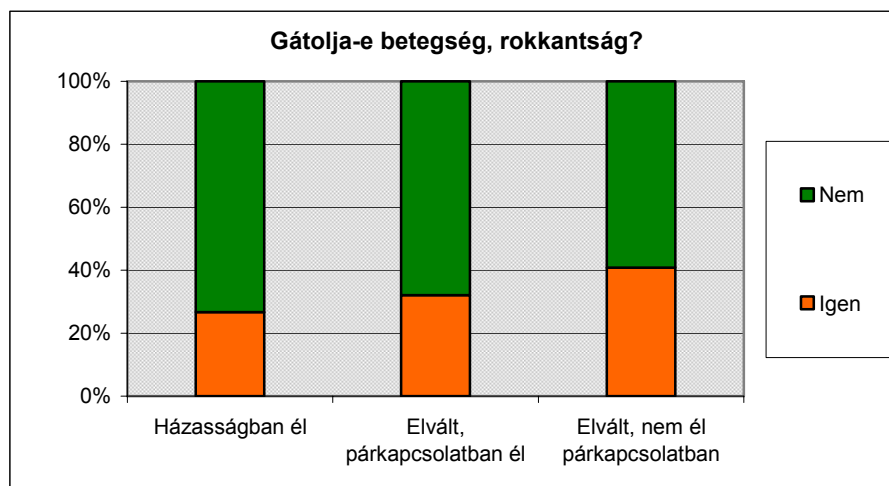
IV.5. KÖZÉRZET

IV.5.1. Egészségi állapot

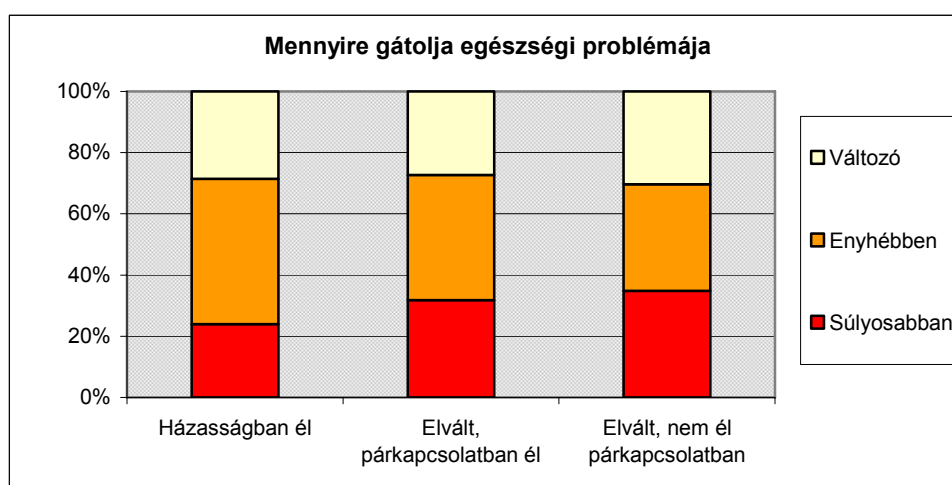
Feltételezésünk szerint az elváltak körében gyakrabban fordul elő, hogy mindennapi tevékenységükben valamilyen egészségi probléma, betegség, rokkantság gátolja őket. Ezt arra alapozzuk, hogy mind a váláshoz vezető út, mind a válás utáni anyagi és érzelmi problémák hatással vannak az általános egészségi állapotra.

A demográfiai panelfelmérés ezt a feltételezést is igazolta. Az elváltak mindkét csoportjában nagyobb azok aránya, akik olyan mértékű egészségi problémával, betegséggel vagy rokkantsággal küszködnek, amely mindennapi tevékenységükben gátolja őket. Az elváltak két csoportja között is jelentős különbséget találunk, a

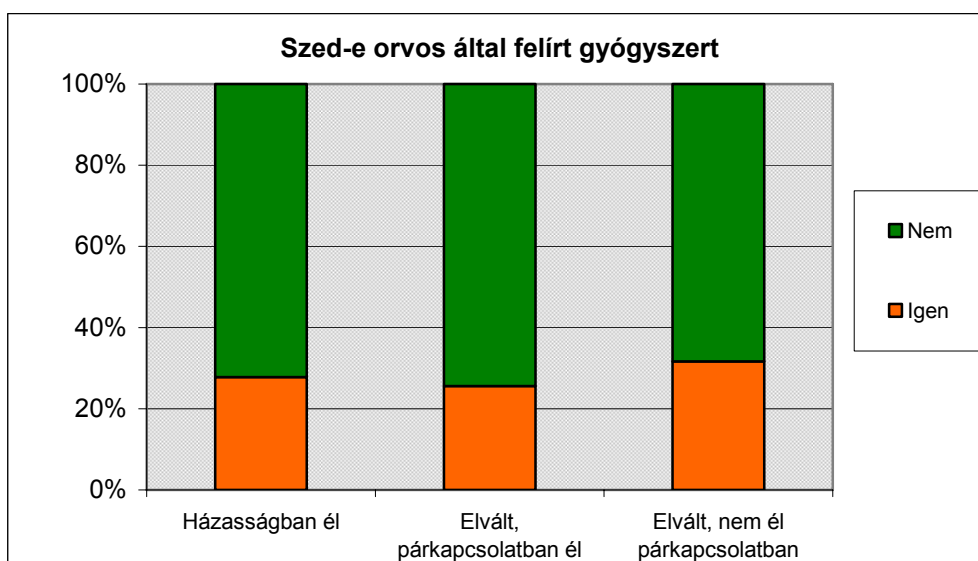
párkapcsolatban élők helyzete ebből a szempontból is kedvezőbb, mint a párkapcsolatban nem élőké.

Az sem közömbös, hogy az egészségi problémákkal küszködők betegsége milyen súlyos. A három vizsgált csoport tagjainak összességében egynegyedét súlyosabban gátolja az egészségi probléma a mindennapi tevékenységben. Jól látható azonban, hogy nemcsak az egészségi problémával küszködők, hanem közöttük a tevékenységükben súlyosabban gátoltak aránya is magasabb az elváltak, és ezen belül is legmagasabb a párkapcsolatban nem élő elváltak között.

Az egészségügyi problémák súlyosságának fokmérője a gyógyszereszedés is.

A gyógyszereszedés tekintetében kutatásunk szempontjából a legjelentősebb eredmény, hogy a párkapcsolatban nem élő elvált apák között a legnagyobb az orvos által felírt gyógyszert szedők aránya (32 %), míg a másik két csoportban alacsonyabb, és egymáshoz közeli ez az arány.

IV.5.2. Elégedettség az egészséggel

Az eddig leírtak azt mutatják, hogy a nem párkapcsolatban, vagy magányosan élő apák egészségi állapota összességében rosszabb mint a párkapcsolatban élő sorstársaiké és jelentősen rosszabb a házasságban élőkénél. Újabb adalék ehhez a képhez az, hogy a nem párkapcsolatban élő apák tudatában is vannak ennek. Az egészségi állapot szubjektív megítélése során ugyanis az apák ez a csoportja volt a legelégedetlenebb az egészségi állapotával.

Mennyire elégedett...

(A 10 fokú skála alapján)	Referencia csoport: házas			Elvált, párkapcsolatban él			Elvált, nem él párkapcsolatban			Együtt		
	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás
az egészségi állapotával?	3023	7,19	2,31	221	6,91	2,50	218	6,20	2,72	3462	7,11	2,36

IV.5.3. Elszigeteltség, magányosság

A közérzetet számos tényező befolyásolhatja. Ezek közül külön vizsgáltuk azokat, amelyek az elvált apák esetében – jellegzetes helyzetükből adódóan – meghatározó szerepet játszhatnak. Olyan állításokat fogalmaztunk meg, amelyek a mindennapokban való elszigeteltség, magányosság, támaszkeresés helyzeteiről szólnak, és megnéztük, mennyire jellemzik ezek az apák különböző csoportjait. Talán nem meglepő, hogy az elvált apák közül elsősorban az egyedül élő elváltak szenvednek jobban a magányosság érzésétől, ők hiányolják elsősorban azt a társat, akivel beszélgethetnek mindennapi problémáikról, akikre mindig támaszkodhatnak, ők érzik gyakrabban úgy, hogy senkit nem érdekel, amit mondanak, és az ő életükből hiányzik leginkább a meghiúsítás, a melegség.

A családjukkal élő apák és hasonlóképpen a párkapcsolatban élő elvált apák körül is általában mindig van valaki, akivel beszélgethetnek mindennapi problémáikról, s csak töredékük (3-4%) esetében bizonyult igaztalannak ez az állítás. Jóllehet az egyedül élő elvált apák többsége is meg tudja osztani gondjait valakivel, de körükben már közel egyharmad (30%) azok aránya, akik hiányolják ezt a személyt.

Mennyire igazak a következő dolgok Önre nézve?

Ön körül mindig van valaki, akivel beszélgethet mindennapi problémáiról.	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem igaz	30	1,0	1	0,4	23	10,6	54	1,6
Inkább nem igaz	66	2,2	9	3,9	42	19,4	117	3,4
Inkább igaz	674	22,3	68	31,0	66	30,1	808	23,4
Teljesen igaz	2259	74,5	143	64,7	87	39,9	2489	71,7
Összesen	3030	100,0	221	100,0	218	100,0	3468	100,0

Szintén a magányos apáknál fordul elő leggyakrabban, hogy szükség esetén sem tudnak támaszkodni valakire. Míg körükben majdnem minden negyedik válaszadó panaszkodott erre, addig a párkapcsolatban – akár házastárssal, akár elváltan, de élettárssal – élő apáknak csak egy kis hányadára jellemző ez.

Szükség esetén mindig támaszkodhat valakire.	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem igaz	27	0,9	1	0,4	21	9,6	49	1,4
Inkább nem igaz	59	1,9	11	4,9	29	13,1	98	2,8
Inkább igaz	519	17,1	66	29,9	90	41,1	675	19,4
Teljesen igaz	2425	80,0	143	64,9	79	36,3	2647	76,3
Összesen	3030	100,0	221	100,0	218	100,0	3468	100,0

A társ fizikai közelségének hiányából adódó hátrányok természetesen sokkal inkább jelentkeznek az egyedül élő elvált apák körében. Azonban olyan negatív életérzések, jelenségek is tetten érhetők náluk, amelyek csak közvetve, áttételesen vezethetők vissza a fizikai egyedüllétre. Ez pedig arra utal, hogy a hátrányos helyzet kumulálódik, és további számos – elsősorban lelki, pszichikai – hátrány megalapozójává válik.

Míg a házasságban élő és az elvált, de párkapcsolatot fenntartó apáknak csak kb. egynegyedénél fordul elő, hogy úgy érzik, senkit sem érdekel, amit mondanak, addig majdnem minden második egyedül élő elvált apa tapasztalja gyakran ezt a jelenséget.

A meghittség és a melegség hiányától is elsősorban a magányosan élő elvált apák szenvednek (közel háromnegyed részük). Ugyanezt a házasságban élő apák közül csak minden tizedik, az élettársi kapcsolattal rendelkező elvált apák közül pedig kb. minden ötödik állította.

Nem csoda, ha a partner és a gyerekek fizikai közelségének hiányában és az ezáltal is meghatározott negatív életérzésekkel a társ nélkül élő elvált apák többsége (61%) magányosnak érzi magát. Nem túl gyakori ez a magányosságérzés az élettársra talált elvált apák körében (15%), és mindenki másnál ritkább a házastárssal és gyermekekkel együtt élő apák esetében (10%).

Gyakran érzi úgy, hogy senkit sem érdekel, amit mond?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem igaz	1601	52,8	109	49,6	70	32,1	1780	51,3
Inkább nem igaz	711	23,5	55	24,7	55	25,1	820	23,6
Inkább igaz	635	21,1	51	23,7	70	32,3	757	21,7
Teljesen igaz	81	2,7	4	1,9	22	10,5	107	3,1
Összesen	3028	100,0	220	100,0	217	100,0	3464	100,0

Hiányzik az életéből a meghittség és a melegség?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem igaz	2269	74,9	136	61,8	39	17,9	2445	70,5
Inkább nem igaz	412	13,6	44	20,0	16	7,7	472	13,6
Inkább igaz	256	8,6	33	14,9	71	32,4	360	10,2
Teljesen igaz	88	2,9	7	3,3	89	41,9	185	5,3
Összesen	3027	100,0	221	100,0	214	100,0	3461	100,0

Gyakran érzi magányosnak magát?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem igaz	2361	77,9	154	70,0	57	26,2	2572	74,2
Inkább nem igaz	376	12,4	34	15,2	29	13,1	438	12,6
Inkább igaz	230	7,6	25	11,5	75	34,4	331	9,5
Teljesen igaz	63	2,1	7	3,3	57	26,3	127	3,7
Összesen	3030	100,0	221	100,0	218	100,0	3468	100,0

IV.5.4. Társadalmi bizalom

A fent elemzett adatok tanúsága szerint az egyedüllét számos negatív életérzést vált ki. A magányos apák lelki egyensúlya felborul az elszigeteltségéből fakadóan. Mégsem mondható el róluk, hogy általában az emberekbe, a társadalomba vetett bizalmuk jobban megingott volna, mint másoké.

A felmérés eredménye azt mutatja, hogy az apák általában – függetlenül attól, hogy elváltak-e vagy sem, egyedül élnek-e vagy társsal – meglehetősen bizalmatlanok a környező társadalommal szemben. A megkérdezettek több mint kétharmada ugyanis állította, hogy „az ember nem lehet elég óvatos a többi emberrel kapcsolatban”. És csak egyharmaduk véleménye volt pozitív ezen a téren: ők azt hangsúlyozták, hogy szerintük „a legtöbb emberben meg lehet bízni”.

Az elvált, egyedül élő apák ebben a kérdésben is, mint megannyi másban valamennyire külön csoportot alkotnak mind a házasságban, mind az elváltként párkapcsolatban élőkhez képest: ők valamivel kevésbé bíznak másokban (21%), és valamennyivel több köztük az óvatos (74%).

Ön melyik állítással ért inkább egyet?

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
A legtöbb emberben meg lehet bízni	827	27,3	59	26,6	45	20,7	931	26,8
Az ember nem lehet elég óvatos a többi emberrel kapcsolatban	2090	68,9	146	66,4	161	73,6	2397	69,0
3 egyéb válasz	90	3,0	12	5,5	8	3,6	110	3,2
Nem tudja	25	0,8	3	1,5	5	2,1	33	0,9
Összesen	3033	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

IV.5.5. Aggodalmak

A mindennapok egyéni gondjai, de még az ország és a világ veszélyei is jobban érintik a magányosan élőket, akik általában nagyobb aggodalommal tekintenek ezekre a jelenségekre.

IV.5.5.1. Egyéni aggodalmak

Azoknak az elvált apáknak, akik egyedül élnek, több gondot okoz egészségük, mint azoknak, akik valakivel megosztják hétköznapjaikat. A párkapcsolatban (akár házasságban, akár házasságon kívül) élők egynegyede, az egyedül élők közel egyharmada mondta az országos felmérés során, hogy nagyon aggódik egészsége miatt. Némileg érthető ez az eredmény, ha azt vesszük figyelembe, hogy az egyedül élő elvált apák átlagos életkora valamivel magasabb (45,7 év), mint a másik két csoporté (44,7, ill. 43,8 év).

Mennyire aggódik az egészsége miatt?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem	898	29,6	65	29,6	57	26,2	1021	29,4
Kicsit	1351	44,6	96	43,7	91	41,9	1539	44,3
Nagyon	778	25,7	59	26,7	70	31,9	906	26,1
Nem tudja	4	0,1					4	0,1
Összesen	3031	100,0	221	100,0	218	100,0	3470	100,0

Nagyobb viszont a felelősségérzete a munkahely és az anyagi helyzet stabilitását illetően azoknak az apáknak, akik házassági kötelék tagjai. Hozzájuk hasonlóan gondolkodnak azok az elvált apák is, akiknek tartós párkapcsolata alakult ki.

A munkahely elvesztése miatt a házasságban, illetve a párkapcsolatban élők közel egyötöde (18%), míg az egyedül élőknek csak alig egytizede (9%) aggódik nagymértékben. S jelentős a különbség azokat illetően is, akiknek egyáltalán nem okoz gondot ez a kérdés: míg a családi jellegű párkapcsolatok tagjainak egyharmada nyilatkozott úgy, hogy számára egyáltalán nem ad aggodalomra okot a munkahely elvesztése, addig a magányos elvált apáknak csak alig egynegyede néz szembe ilyen könnyedén ezzel a veszéllyel.

Egyfelől érthető, hogy az egyedül élő elvált apákat kevésbé sújtaná a munkahely elvesztése, hiszen csak magukról kell gondoskodniuk, másfelől azonban őket fenyegeti leginkább annak a veszélye, hogy munka nélkül ellehetetlenül a megélhetésük, hiszen nincs körülöttük senki, aki átmenetileg vagy tartósan pótolhatná a kieső fizetést. A családban, párkapcsolatban élők esetében az egyik fél munkanélkülivé válását még ellensúlyozhatja a másik aktív családtag. Igaz, a munkahely elvesztése az anyagi helyzet romlása mellett a családfő presztízsvesztésével is járhat, s talán ez is hozzájárul a családos apák nagyobb aggodalmához e téren.

Mennyire aggódik a munkahelye elvesztése miatt?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem	1028	33,9	72	32,5	49	22,2	1149	33,1
Kicsit	769	25,4	54	24,5	38	17,6	862	24,8
Nagyon	542	17,9	39	17,6	20	9,2	600	17,3
Nem érinti	688	22,7	56	25,4	111	51	855	24,6
Nem tudja	5	0,2					5	0,1
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

Az anyagi helyzet romlásától is elsősorban a házasságban vagy párkapcsolatban élők félnek: míg körükben a megkérdezettek fele adott hangot nagy aggodalmának, kb. egyharmaduk pedig egy kis aggodalomnak, addig a magukra maradt elvált apáknak csak 42, illetve 25%-a mondta, hogy inkább nagy, de legalább kis félelmei vannak az anyagi helyzetét illetően.

Mennyire aggódik családja anyagi helyzete miatt?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem	375	12,4	36	16,1	24	11,2	435	12,5
Kicsit	1112	36,7	72	32,6	55	25,1	1239	35,7
Nagyon	1544	50,9	106	47,9	92	42,0	1742	50,2
Nem érinti			7	3,4	47	21,7	55	1,6
Nem tudja	1	0,0					1	0,0
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

A házasságban élő apákat foglalkoztatja leginkább az, hogy miként alakul gyermekeik sorsa a jövőben: 61%-uk fejezte ki ugyanis ebbéli nagy aggodalmát. Ennél valamivel kevésbé jellemző ez az erőteljes aggodás az elvált apákra, s köztük is elsősorban az egyedül élőkre (55, ill. 53%).

Mennyire aggódik gyermekei jövője miatt?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem	234	7,7	38	17,2	20	9,3	293	8,4
Kicsit	920	30,3	58	26,5	76	34,6	1054	30,4
Nagyon	1861	61,4	122	55,4	116	53,2	2099	60,5
Nem érinti	14	0,5	2	0,9	6	2,9	22	0,6
Nem tudja	3	0,1					3	0,1
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

A párkapcsolat természetesen csak azok számára okozhat gondot, akik benne élnek. Az erre irányuló aggodalom is tehát csak a családos vagy a párkapcsolattal rendelkező férfiaknál fordulhat elő. Szembeötlő ugyanakkor a különbség a párkapcsolat féltését illetően e két csoport között: a házasságban élők kevésbé aggódnak emiatt (13%-uk nagyon aggódik, 69%-uk viszont egyáltalán nem), mint a párkapcsolatban élők (17%-uk aggódik nagyon, 59%-uk egyáltalán nem).

Mennyire aggódik párkapcsolata miatt?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem	2105	69,4	130	58,9	10	4,8	2245	64,7
Kicsit	504	16,6	48	21,6	5	2,1	556	16,0
Nagyon	389	12,8	38	17,2	5	2,3	432	12,4
Nem érinti	34	1,1	4	1,6	198	90,9	236	6,8
Nem tudja	1	0,0	2	0,8			3	0,1
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

IV.5.5.2. Közösségi aggodalmak

Az egyén mindennapjait érintő félelmek esetében jól érzékelhető volt az apák különböző csoportjainak eltérő gondolkodásmódja. A tágabb környezetet, az országot, a világot érintő kérdések egy részénél viszont elhalványulnak ezek a különbségek. Akár elvált, akár nem elvált egy apa, hasonlóképpen aggódik az ország gazdasági helyzete miatt vagy például a hazánkban megtelepülő külföldiek növekvő száma miatt. Ugyanakkor eltérően gondolkodnak az apák néhány olyan jelenségről, amelyek általánosságban fenyegetik az emberiséget: a háborútól, atomkatasztrófától, a környezeti állapot vagy a közbiztonság romlásától jobban tartanak azok az apák, akik házasságban vagy párkapcsolatban élnek, és akik leginkább nagyvárosok lakói. A jellemzően kis községekben, kisvárosokban élő magányos elvált apák aggodalmai közt kevésbé vannak jelen ezek a tényezők.

Az ország gazdasági helyzete miatt nagyjából azonos mértékben aggódik az apák három különböző csoportja: egyharmaduk nagymértékben, egyötödük-egynegyedük viszont egyáltalán nem.

Mennyire aggódik az ország gazdasági helyzete miatt?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem	565	18,6	52	23,4	55	25,3	672	19,3
Kicsit	1414	46,6	83	37,8	86	39,2	1583	45,6
Nagyon	1039	34,3	79	35,8	75	34,3	1193	34,4
Nem tudja	15	0,5	7	3,0	3	1,2	24	0,7
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

A külföldiek növekvő száma mindhárom apa-csoport közel 40%-át tölti el aggodalommal, s nagyjából egyharmaduk az, aki egyáltalán nem tartja aggasztónak ezt a jelenséget.

Mennyire aggódik a külföldiek növekvő száma miatt?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem	869	28,6	68	30,8	75	34,3	1011	29,1
Kicsit	964	31,8	58	26,2	51	23,4	1073	30,9
Nagyon	1188	39,2	92	41,5	89	40,7	1368	39,4
Nem tudja	12	0,4	3	1,5	4	1,6	19	0,6
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

A közbiztonság romlása az apák többségének gondot okoz, függetlenül attól, házaságban, párkapcsolatban vagy egyedül él-e. Másoknál jobban aggódnak viszont emiatt a házastárssal vagy élettárssal rendelkezők (56%), s kevésbé aggasztja ez a jelenség az egyedül élő elvált apákat (49%). Emögött nagy valószínűséggel a kistéleplési és nagyvárosi lakóhelyek különbözősége fedezhető fel (az egyedül élő elvált apák az átlagosnál gyakrabban élnek községekben, kisvárosokban).

Mennyire aggódik a közbiztonság romlása miatt?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem	257	8,5	24	10,9	37	16,9	318	9,2
Kicsit	1081	35,6	73	32,9	72	32,8	1225	35,3
Nagyon	1689	55,7	124	56,2	107	49,2	1920	55,3
Nem tudja	6	0,2			3	1,2	9	0,2
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

Az országot, világot fenyegető háború, atomkatasztrófa miatt jobban aggódnak azok az apák, akik házaságban vagy párkapcsolatban élnek (41, 37%). Az egyedül élők körében ez kevesebb fejtörésre ad okot („csak” 31%-uk aggódik nagymértékben).

Mennyire aggódik háború, atomkatasztrófa miatt?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem	848	28,0	79	35,8	69	31,7	996	28,7
Kicsit	937	30,9	61	27,6	77	35,4	1075	31,0
Nagyon	1235	40,7	81	36,7	69	31,7	1385	39,9
Nem tudja	12	0,4			3	1,2	15	0,4
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

A környezeti állapot romlása is elsősorban a nagyvárosi apák aggodalmát jellemzi. Míg a házas és párkapcsolatos elvált apák 53, illetve 56%-a tartja ezt a kérdést aggasztónak, addig a magányos elvált apáknak csak 44%-a adott hangot nagymértékű félelmének e téren.

Mennyire aggódik a környezeti állapot romlása miatt?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem	247	8,1	18	8,2	37	17	302	8,7
Kicsit	1173	38,7	79	35,9	83	38,3	1336	38,5
Nagyon	1606	53,0	123	56,0	95	43,6	1825	52,6
Nem tudja	6	0,2			3	1,2	9	0,3
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

IV.5.6. Önbizalom, jövőkép

Erőteljes különbségek fedezhetők fel az apák csoportjai között magabiztosságukat, önbizalmukat, jövőképüket illetően. Az egyedül élő elvált apákra nagymértékű lemondás, kevés önbizalom, borúsabb jövőkép jellemző, mint a házasságban élő vagy élettársi kapcsolatban élő elvált apákra.

Az apák általában bíznak a jövőben, de ez a bizakodás nem független attól, hogy milyen családi körülmények között élnek. A házasságban élő apák túlnyomó többségére (86%) igaz, hogy többé vagy kevésbé, de bízik a jövőben. A párjával élő elvált apákra ez valamivel kevésbé jellemző (81%), de legkevésbé azokra az apákra, akik magányosan élnek: nekik már csak 71%-uk tekint bizalommal a jövő felé.

Mennyire igaz Önre nézve, hogy...

bízik a jövőben?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem igaz	133	4,4	11	5,2	17	7,7	162	4,7
Inkább nem igaz	284	9,4	30	13,5	46	20,9	359	10,3
Inkább igaz	1309	43,2	94	42,8	92	42,4	1496	43,1
Teljesen igaz	1295	42,7	85	38,5	62	28,6	1442	41,5
Nem tudja	12	0,4			1	0,5	13	0,4
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

Az apák egyik fele – függetlenül attól, hogy egyedül vagy párkapcsolatban él, elvált vagy nem vált el – határozottan bizonyul mindennapi dolgai elrendezésében, másik felük viszont úgy érzi, nem tudja kellőképpen befolyásolni ezeket a dolgokat. Nem túl jelentős, de van némi különbség az apák csoportjai között ebben az életérzésben. A magányosan élő elvált apákra másoknál valamivel jellemzőbb, hogy erőtlennek érzik magukat mindennapi dolgaik kézben tartásában: 51%-uk vallotta ezt többé vagy kevésbé, de igaz állításnak.

Mindennapi dolgaimat, nem tudom befolyásolni.	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem igaz	872	28,7	69	31,4	46	21,0	987	28,4
Inkább nem igaz	765	25,2	47	21,2	60	27,6	872	25,1
Inkább igaz	1083	35,7	85	38,5	85	38,9	1253	36,1
Teljesen igaz	293	9,6	19	8,5	26	11,9	337	9,7
Nem tudja	21	0,7	1	0,5	1	0,6	23	0,7
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

Nagy mértékű eltérés tapasztalható az apák között abban a vonatkozásban, hogy mennyire bizonytalanok, tétovák az élet dolgaiban. Azt az állítást, miszerint „manapság annyira komplikált az élet, hogy leggyakrabban nem is tudom, mitévő legyek”, a magányos elvált apák több mint fele (56%) tartotta – teljesen vagy inkább – igaznak magára nézve, míg ugyanezt a párkapcsolatban élő elvált apáknak alig fele (46%), a házasságban élő apáknak viszont csak 41%-a vallotta magáról.

Manapság annyira komplikált az élet, hogy leggyakrabban nem is tudom, mitévő legyek.	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem igaz	964	31,8	69	31,1	44	20,1	1076	31,0
Inkább nem igaz	792	26,1	49	22,1	50	23,0	891	25,7
Inkább igaz	821	27,1	62	28,0	69	31,7	952	27,4
Teljesen igaz	434	14,3	40	18,2	52	23,8	526	15,2
Nem tudja	22	0,7	1	0,5	3	1,3	26	0,8
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

Az erkölcsi kérdéseket illetően konzervatívabbnak mondhatók a családfő szerepet betöltő apák. Jóllehet a megkérdezetteknek általában a túlnyomó többsége vélekedett úgy, hogy „aki vinni akarja valamire az életben, rákényszerül arra, hogy egyes szabályokat áthágjon”, de a házasságban élő apák körében az érvényesülésnek ez a megoldása kevésbé volt népszerű (74% mondta igaznak), mint az elvált apák körében (80, 82%).

Aki vinni akarja valamire az életben, rákényszerül arra, hogy egyes szabályokat áthágjon.	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem igaz	338	11,2	21	9,3	18	8,3	377	10,9
Inkább nem igaz	415	13,7	18	8,2	22	10,3	455	13,1
Inkább igaz	1048	34,6	68	30,6	77	35,2	1192	34,3
Teljesen igaz	1207	39,8	113	51,1	99	45,2	1418	40,8
Nem tudja	26	0,8	2	0,8	2	1,0	30	0,9
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

A munka mint örömforrás az apák többségénél megtalálható. Csak egy kisebb hányadukra igaz, hogy nem lelik örömüket a munkájukban. Ez az érzés viszont másoknál gyakrabban fordul elő az egyedül élő elvált apák körében (26%, szemben a másik két apa-csoport 20, illetve 22%-ával).

A munkában általában nem lelem örömet.	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem igaz	1693	55,8	119	54,1	96	43,8	1908	55,0
Inkább nem igaz	703	23,2	50	22,6	62	28,6	816	23,5
Inkább igaz	460	15,2	30	13,4	40	18,1	530	15,2
Teljesen igaz	154	5,1	20	9,1	17	7,8	191	5,5
Nem tudja	23	0,7	2	0,8	4	1,6	28	0,8
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

A modern társadalom elidegenedését egyaránt érzékelik a családban, párkapcsolatban vagy magányosan élő apák. Mégis másoknál gyakrabban vallják az egyedül élő elvált apák, hogy „senki sem törődik azzal, hogy mi történik a másik emberrel” (67%, szemben a családos apák 60, a párkapcsolatban élők 63%-ával).

Senki sem törődik azzal, hogy mi történik a másik emberrel.	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Egyáltalán nem igaz	510	16,8	35	15,7	24	11,0	569	16,4
Inkább nem igaz	682	22,5	45	20,5	45	20,8	772	22,2
Inkább igaz	1143	37,7	85	38,4	72	32,9	1300	37,5
Teljesen igaz	676	22,3	55	24,9	74	33,9	805	23,2
Nem tudja	20	0,7	1	0,5	3	1,4	24	0,7
Összesen	3032	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0

IV.5.7. Elégedettség a múlttal és várakozások a jövőre

Az utolsó 10 év életkörülményei alakulásának értékeléséhez hasonlóan bizonyult az apák általános elégedettsége életükkel. Legboldogabbnak a házasságban élő apák mondhatók, legkevésbé pedig az egyedül élő apák.

A 10-fokú skálán értékelve életük eddigi alakulását, a közepesnél valamivel alacsonyabb fokban (4,89) jelölték meg elégedettségük mértékét az egyedül élő elvált apák. Náluk jobb sorsról számoltak be azok az elváltak, akik párkapcsolatot alakítottak ki (5,73). Mindkét csoportnál azonban lényegesen elégedettebbek

múltukkal azok az apák, akik nem váltak el gyermekeik anyjától és házasságban élnek (6,68).

Jövőbeli kilátásaikat illetően csak az elvált apák mondhatók bizakodónak, köztük is inkább a magányosan élők. Eddigi életük alakulásához mérten ugyanis kedvezőbbnek gondolják jövőbeli sorsuk alakulását (5,37). Ebben a kérdésben a házasságban élő apák pesszimistának mutatkoztak: eddigi életükhöz képest valamivel rosszabbra számítanak a jövőben (6,37). Azt is látjuk ugyanakkor, hogy a három csoportot egymáshoz viszonyítva a jövőbeli kilátásokat illetően a házasságban élők optimistábbak a párkapcsolatban élő elváltaknál, és jövőjüket tekintve legpesszimistábbak a párkapcsolat nélkül élő elváltak.

Mennyire elégedett...

(A 10 fokú skála alapján)	Referencia csoport: házas			Elvált, párkapcsolatban él			Elvált, nem él párkapcsolatban			Együtt		
	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás
Az élete eddigi alakulásával	3021	6,68	1,92	220	5,73	1,66	218	4,89	2,26	3459	6,51	1,99
a jövőbeli kilátásaival	2799	6,37	2,26	202	5,91	2,26	193	5,37	2,46	3194	6,28	2,29

IV.6. ÉRTÉKEK, ÉRTÉKREND

A lakosság gondolkodásmódjának, attitűdjeinek vizsgálata kiterjedt a vallott értékek különböző megközelítésű mérésére is. Így ezen a téren is jól nyomon tudjuk követni az azonosságokat és az eltéréseket a gyermekes férfiak két nagy csoportja – a gyermekük anyjától elváltan élők és a vele együtt élők – között.

IV.6.1. Házassági értékek

IV.6.1.1. A jó házasság kritériumai

Feltételezhető volt, hogy a házasságból már kiszakadt elvált apák másként látják a jó házasság követelményeiként megfogalmazható feltételeket, mint azok az apák, akik mindennapjaikban gyakorolják is ezt a házasságot. A várakozásoktól eltérően azonban szinte valamennyi tényezőt hasonló mértékben igen fontosnak

tartott az apák három vizsgált csoportja, és mindössze két értékrendi kérdésben volt tapasztalható jelentősebb eltérés családos és elvált apák között.

Valamennyien közel azonosan a legfontosabb szempontoknak tartották a jó házassághoz a kölcsönös tiszteletet, szeretetet, megbecsülést, az egymás iránti szeretet-szerelmet, az egymásért való áldozatvállalást, a hűséget és az örömteli szexuális életet.

Szintén a legfontosabb tényezők között szerepelt, de egyúttal a legjelentősebb véleménykülönbséget is eredményezett az a kérdés, hogy mennyire fontos a közös gyerek a jó házassághoz. Ezt a kritériumot – talán érthető módon – azok az apák helyezik magasabbra értékeik sorában, akik maguk is családban, gyermekeikkel közösen élnek. Az ilyen családi státusból kiszorult elvált apák igyekeznek tompítani a közös gyerek meghatározó szerepét. Ezzel egyúttal azt is jelzik, hogy egy eljövendő esetleges házasságot nem fogja megrontani az a tény, ha nincs közös gyermek. Különösen azoknál az elvált apáknál volt megfigyelhető ennek a szempontnak a „lekicsinylése”, akik már jelenleg is párkapcsolatban élnek, talán éppen nem közös gyermekek társaságában.

A másik értékrendi szempont, ami eltérő véleményeknek engedett teret, csak közepesen fontosnak bizonyult más kritériumok sorában: az, hogy mennyire kell a jó házassághoz a titkolózásmentes kapcsolat. Az elvált apák összességében ezt kevésbé tartják fontos követelménynek, míg a családban élők nagyobb jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy semmiféle titok ne legyen a partnerek között.

A többi közepesen fontosnak tartott feltételben nagyjából megegyezett a három apacsoport véleménye. Így valamennyien mérsékelt jelentőséget tulajdonítottak a jól vezetett háztartásnak, annak, hogy mindkét fél a saját egyéni céljait megvalósíthassa, továbbá a megfelelő anyagi körülményeknek.

A 11 vizsgált szempont közül egységesen azt tartották a legkevésbé fontosnak a megkérdezett apák, hogy közös ízlés, érdeklődés legyen a párok között.

Mennyire fontos a jó házassághoz...

	Referencia csoport: házas			Elvált, párkapcsolatban él			Elvált, nem él párkapcsolatban			Együtt		
	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás
a kölcsönös megbecsülés, tisztelet?	3027	4,84	0,43	221	4,78	0,52	218	4,67	0,69	3466	4,83	0,45
az egymás iránti szeretet, szerelem?	3027	4,82	0,45	221	4,74	0,54	218	4,68	0,70	3466	4,81	0,48
az egymásért való áldozatvállalás?	3025	4,77	0,51	221	4,70	0,57	218	4,54	0,83	3464	4,75	0,54
a hűség?	3023	4,75	0,57	219	4,59	0,68	218	4,51	0,88	3460	4,73	0,61
az örömteli szexuális élet?	3022	4,71	0,55	221	4,73	0,56	218	4,63	0,67	3461	4,71	0,56
az, hogy közös gyerekük legyen?	3023	4,72	0,75	218	4,10	1,29	218	4,44	1,04	3459	4,67	0,81
a jól vezetett háztartás?	3029	4,42	0,76	221	4,29	0,81	218	4,40	0,77	3468	4,41	0,76
az, hogy mindkét fél a saját, egyéni céljait is megvalósítsa?	3017	4,37	0,81	219	4,35	0,84	217	4,25	0,86	3453	4,36	0,81
a megfelelő anyagi körülmények?	3029	4,30	0,85	221	4,27	0,84	218	4,31	0,81	3468	4,30	0,84
az, hogy semmiféle titok ne legyen a házastársak között?	3024	4,30	0,88	221	4,02	0,91	218	4,06	1,04	3463	4,26	0,90
a közös ízlés, érdeklődés?	3025	4,09	0,87	218	4,10	0,76	217	4,00	0,87	3460	4,08	0,87

IV.6.1.2. Házasság vagy együttélés

A fiataloknak szóló útmutatásban az önállóság megtartása vagy az élettársi kapcsolat, illetve a házasság közötti választás élesebb különbségeket eredményezett az apák három csoportjában. A vélemények jól tükrözték a válaszadók saját élethelyzetét, azt, hogy maguk házasságban, élettársi kapcsolatban vagy egyedül éltek-e.

A leggyakoribb tanács mindhárom csoport részéről az volt a fiatalok számára, hogy először éljenek együtt, majd ezt követően kössenek házasságot. Az elvált, párkapcsolatban élő apák körében volt a legnépszerűbb ez a megoldás (68%), legkevésbé pedig az egyedül élő elvált apák pártolták az ötletet (59%).

A válaszadóknak alig több mint egynegyede azt tartotta jó megoldásnak, hogy előzetes összeköltözés nélkül, azonnal a házasság keretében kezdjék meg a párok az együttélést. Ez a tanács kétszer olyan gyakran hangzott el a házasságban élő apák körében (30%), mint az egyedül élő elvált apák körében (15%), de mindenkinél kevésbé pártolták az elvált, párkapcsolattal rendelkező apák (5%).

A pusztán élettársi kapcsolatban való együttélés összességében kevésbé volt népszerű, különösen a családos apák hátrították el ennek lehetőségét (4%). Ugyanakkor a maguk is párkapcsolatban élő elvált apák közel egynegyede (23%) választotta ezt a megoldást, s így körükben ez számított a második legelfogadhatóbb életformának.

Nagyon kevesen tartják választandó életformának az önállóságot. Különösen a családos apák és az elvált, de élettársi kapcsolatot fenntartó apák tartanak távol ettől a fiatalokat. Azok az elvált apák viszont, akik maguk is egyedül élnek, gyakrabban nevezték meg ezt az általuk megtapasztalt életformát ajánlandónak.

Ön mit tanácsolna a fiatal nőknek és férfiaknak? Milyen életformát válasszanak?

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Először éljenek együtt, majd kössenek házasságot	1850	61,0	151	68,4	128	58,7	2129	61,4
Kössenek házasságot előzetes együttélés nélkül	900	29,7	11	5,0	33	15,1	944	27,2
Élettársi kapcsolatban éljenek,	134	4,4	50	22,8	36	16,3	220	6,3
Egyedül, önállóan éljenek,	61	2,0	3	1,6	16	7,4	81	2,3
Nem tudja	86	2,8	5	2,3	6	2,5	96	2,8
Összesen	3031	100,0	221	100,0	218	100,0	3470	100,0

IV.6.2. Gyermekkel kapcsolatos értékek

IV.6.2.1. Gyermekvállalás

Nagyon megosztott az apa-társadalom véleménye a családi szerepvállalások kérdésében. Általában valamivel népszerűbb az a felfogás, hogy a férjnek a munka legyen az első, a feleségnek pedig az otthon és a gyermekek, még akkor is, ha mindketten dolgoznak, és ennél kevésbé elfogadott ennek ellenkezője. A megosztottság mögött meghúzódó bizonytalanságot, vélemény nélküliséget sejteti a kérdésre adott igen gyakori „nem tudom” válasz is. A három apacsoport között nem volt lényeges eltérés ezen a téren.

Egyet ért-e azzal, hogy az a helyes, ha a férj számára a munka a fontosabb, a feleség számára pedig az otthon és a gyermekek, még akkor is, ha mindketten dolgoznak

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nem ért egyet	1205	40,0	93	42,6	79	36,9	1377	40,0
Bizonytalan	207	6,9	18	8,4	20	9,3	246	7,1
Egyetért	1602	53,1	107	49,0	115	53,8	1824	52,9
Összesen	3015	100,0	219	100,0	214	100,0	3447	100,0

Markánsabb vélemények mutatkoznak meg a női munkavállalást illetően, s ezúttal is valamennyi apacsoport – függetlenül házas vagy elvált állapotától – nagyjából azonosan teszi le voksát az egyes lehetőségek mellett. A megkérdezettek több mint fele nem értett egyet azzal, hogy a nők a munkájukat helyezték előtérbe a gyermekvállalással szemben. Az apák valamivel több mint egynegyede viszont azt támogatja, hogy ha a nőnek jó szakmája, állása van, akkor ne vállaljon még több gyermeket. Ebben a kérdésben is figyelemre méltóan magas a bizonytalan válaszok aránya (15%).

Egyet ért-e azzal, hogy a jó szakma, jó állás mellett igazuk van a nőknek, ha fontosabb a munkájuk, mint az, hogy több gyerekük legyen

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nem ért egyet	1775	59,1	117	53,9	120	56,2	2013	58,6
Bizonytalan	445	14,8	30	13,7	25	11,5	500	14,5
Egyetért	784	26,1	70	32,4	69	32,3	924	26,9
Összesen	3005	100,0	218	100,0	214	100,0	3436	100,0

A gyermekvállalás miatt a szülőknek nem kell lemondani az életcéljaikról – ez a véleménye a legtöbb apának, akár házasságban, akár élettársi kapcsolatban, akár egyedül él (60%). Alig közelíti meg az egyharmadot (30%) azok aránya, akik viszont ennek ellenkezőjét állítják, és a szülői kötelességeket az önmegvalósítás elé helyezik. Minden tizedik megkérdezett ennél a kérdéssel is kitért a válaszára elől.

Egyet ért-e azzal, hogy vannak ugyan szülői kötelességek, de az életcélokról nem kell lemondani a gyermekek miatt

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nem ért egyet	877	29,1	60	27,3	62	28,8	998	29,0
Bizonytalan	330	11,0	23	10,7	33	15,4	387	11,2
Egyetért	1806	59,9	136	62,1	119	55,8	2061	59,8
Összesen	3013	100,0	219	100,0	214	100,0	3446	100,0

IV.6.2.2. Gyermeknevelés

Igen megosztott az apatársadalom a gyermekek szülői tisztelete kérdésében. Valamivel többen azt tartják jónak, ha a gyermek csak akkor engedelmeskedik szüleinek, akkor tiszteli őket, ha azok rászolgálnak. Ennél valamivel kevesebben viszont azzal értettek egyet, hogy egy gyermek mindenben engedelmeskedjen szüleinek, még akkor is, ha azok nem szolgálnak rá. Nehéz magyarázatot keresni arra, hogy az apák három csoportja miért vélekedik némileg eltérően erről a kérdéssel. Az egyedül élő elvált apák körében gyakoribb volt az a nézet, miszerint egy gyerek mindenképpen tisztelettel tartozik szülei iránt. Az elvált párkapcsolatban élő apák körében pedig az átlagosnál elfogadottabb volt az az álláspont, hogy a szülőknek rá kell szolgálniuk erre a tiszteletre.

Egyet ért-e azzal, hogy egy gyermek mindenben engedelmeskedjen a szüleinek és tisztelje őket, még akkor is, ha a szülők nem szolgálnak rá

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nem ért egyet	1533	50,9	125	56,8	81	37,8	1739	50,4
Bizonytalan	275	9,1	17	7,9	19	8,9	311	9,0
Egyetért	1207	40,0	78	35,3	114	53,2	1399	40,6
Összesen	3014	100,0	220	100,0	215	100,0	3449	100,0

A gyermekneveléssel kapcsolatos elvek preferenciáját vizsgálta az a kérdés, amelyben 14 megadott szempont közül ötöt választottak ki a megkérdezettek aszerint, hogy melyeket tartják legfontosabbnak. Amellett, hogy az apák különböző csoportjaiban azonos volt az értékek sorrendje, bizonyos elvek esetében némileg eltért az említési arányuk.

Az értékek rangsorában a szorgalom, kitartás, valamint a kötelességtudat kerültek az élre, ezeket a válaszadók túlnyomó többsége mindennél előbbre valónak tartotta (82, ill. 73%). Mindkét elv ritkábban fordult elő az egyedül élő elvált apák „top-listáján”, mint a házasságban vagy az elváltként párkapcsolatban élők esetében. Mintha a társas együttélésben magasabb értéket képviselne a gyermekek szorgalma, kitartása, kötelességtudata.

Nagyjából minden második apának fontos a gyermekek jó modorra, türelemre-megértésre, engedelmességre és takarékosagra való nevelése. Csak a takarékoság vonatkozásában tapasztalhattunk némi véleménykülönbséget a három apacsoport között. Ezt az értéket leginkább a – sok esetben maguk is anyagi gondokkal küszködő – egyedül élő elvált apák helyezik magasra, legkisebb jelentőséget pedig az elvált, párkapcsolatban élők tulajdonítanak neki.

A gyermeknevelési értékek rangsorában középtájon helyezkednek el a következetesség, a kemény munka, a függetlenség és az önzetlenség elvei, amelyeket a megkérdezett apák egynegyede-egyötöde választotta ki az öt legfontosabb nevelési elvek közé. A kemény munkára való nevelés ismét az egyedül élő elvált apák értékrendjében kapott az átlagosnál nagyobb hangsúlyt, ami talán ezúttal is az egyedülállóság nehezebb életkörülményeivel, a munka létmeghatározó szerepével állhat összefüggésben.

Az önzetlenség, a humanizmus, a képzelőerő, a nemzeti érzés kerültek a nevelési elvek rangsorának alsó szakaszába. Ezekre az elvekre a megkérdezett apák 13-17%-a helyezné a hangsúlyt.

A legkevésbé fontosnak bizonyult a vallási meggyőződésre való nevelés, amit mindössze az apák 7%-a tartott számon a fő elvek között. Nem meglepő, hogy az amúgy vallásosabb házasságban élő apák körében került ez a szempont a fontosabb tényezők közé.

80. A fontosnak tartott elvek, amelyre az ember gyermekeit nevelheti (az egyetértő válaszok %-os aránya)

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Szorgalom, kitartás	2484	81,9	186	84,4	165	75,4	2834	81,6
Kötelességtudat	2188	72,1	179	81,0	151	69,4	2518	72,5
Jó modor	1759	58,0	129	58,4	130	59,6	2017	58,1
Türelem, megértés mások iránt	1546	51,0	107	48,7	99	45,4	1753	50,5
Engedelmesség	1465	48,3	118	53,6	119	54,4	1702	49,0
Takarékosság	1272	41,9	74	33,6	108	49,5	1454	41,9
Következetesség	859	28,3	56	25,2	65	29,9	980	28,2
Kemény munka	822	27,1	53	23,9	74	33,7	948	27,3
Függetlenség	640	21,1	49	22,3	45	20,8	734	21,1
Önzetlenség	514	16,9	36	16,5	49	22,5	600	17,3
Humanizmus	471	15,5	36	16,4	20	9,0	527	15,2
Képzelőerő	455	15,0	32	14,5	30	13,5	516	14,9
Nemzeti érzés	420	13,9	37	16,7	25	11,3	482	13,9
Vallási meggyőződés	219	7,2	6	2,7	6	2,9	231	6,7

IV.6.3. Vallásosság

A vallásosság kérdése nem tartozik azon értékrendek közé, amelyek meghatározóan jellemeznék a különböző családi állapotú férfiakat, a hit vonatkozásában ugyanis nem tudtunk felfedezni tendenciára utaló eltéréseket a házasságban élő apák és az elvált apák között.

Enyhe különbözőséget csak az elváltan, de párkapcsolatban élő apák csoportja mutatott: ők összességében kevésbé vallásosnak bizonyultak, mint akár a házasságban élő, akár az egyedül élő elvált apák. A házasságban élő, valamint az elváltan egyedül élő apák valamivel nagyobb hányada vallotta magát istenhívőnek, illetve az egyház tanításait követő vallásos embernek, mint amekkora hányad ugyanezt a párkapcsolatot fenntartó elvált apák körében mondta. S ennek

megfelelően a párkapcsolatban élő elvált apák másoknál gyakrabban vallották magukat nem vallásosak, illetve ateistának.

Apák és a vallás

Ön mit mondana magáról...	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Vallásos vagyok, az egyház tanítását követem	359	11,9	11	4,8	22	10,3	392	11,3
Vallásos vagyok a magam módján	1690	55,8	110	49,7	117	53,5	1917	55,3
Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e	148	4,9	20	9	9	4,3	177	5,1
Nem vagyok vallásos	798	26,3	80	36,5	69	31,6	947	27,3
Nem kíván válaszolni	34	1,1			1	0,4	35	1,0
Összesen	3030	100,0	221	100,0	218	100,0	3469	100,0

Hitbéli kérdésekben mi jellemző Önre?	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Istenhívő	1079	35,6	58	26,1	65	29,9	1202	34,7
Hisz valamilyen felső hatalomban	378	12,5	21	9,4	27	12,3	426	12,3
Nem foglalkozik ilyen kérdésekkel	1308	43,2	119	53,9	109	49,9	1535	44,3
Ateista	190	6,3	21	9,5	14	6,4	225	6,5
Nem kíván válaszolni	75	2,4	2	1,0	3	1,5	80	2,4
Összesen	3030	100	221	100	218	100	3468	100

Az elvált, ámde élettárssal élő apák másoknál kevésbé vallásos mivoltát erősítik meg az egyházi esküvő fontosságát firtató kérdésre kapott válaszok. Ezek arra utalnak, hogy az apák e csoportjának kevésbé fontos, hogy a házasságkötést egyházi esküvő is kíséresse, amit viszont mind a családos apák, mind a magányosan élő elvált apák nagyobb értéként tartanak számon.

Mennyire tartja fontosnak, hogy aki házasságot köt, egyházi esküvőt is tartson?

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1 egyáltalán nem fontos	578	19,1	61	27,8	44	19,9	683	19,7
2	232	7,6	27	12,4	27	12,2	286	8,2
3	723	23,8	62	28,2	46	21,1	831	23,9
4	372	12,3	16	7,3	24	10,9	412	11,9
5 nagyon fontos	1097	36,2	52	23,4	74	33,7	1222	35,2
Nem tudja	31	1,0	2	0,9	5	2,2	38	1,1
Összesen	3033	100,0	221	100,0	218	100,0	3471	100,0
Átlag (az 1-5 osztályzatokból):		3,39		2,86		3,27		3,35

IV.6.4. Tradicionális-modern felfogás az apák körében

Az eddig tárgyalt értékek értékrendek mögött meghúzódik egy bonyolultabb dimenzió is, az a szemlélet mód, ahogy az emberek a konkrét értékekhez viszonyulnak. Ez a viszonyulás lehet tradicionális, hagyomány követő vagy a megszokottól némileg eltérő, modern. Természetesen egy adott témakörön belül valaki vallhat tradicionális és modern elveket is ám, ha több konkrét állásfoglalásra készítő elv írja körül az adott témakört, akkor előbb utóbb kiderül, hogy az illető személy inkább tradicionális vagy inkább modern elveket vall. Az apák gondolkodásmódjának, attitűdjeinek ezt az aspektusát számos tényező mentén vizsgálhattuk a felmérés adatai alapján. Azt tapasztaltuk, hogy az apák különböző csoportjai között jellegzetes eltérések mutatkoznak bizonyos kérdésekben, és egy-egy hasonló gondolati körben igen következetesen nyilatkoztak meg a megkérdezett apák. Ez a következetesség két nagy szemlélet típus mentén nyilvánult meg: egyfajta hagyományos gondolkodásmódban és másfelől egy újszerű eszméket, elveket valló felfogásban. A sokféle kérdést egy-egy nagyobb gondolati csoportba – pl. a vallásosság, a házasság, a gyermeknevelés elvei köré – rendezve azt vizsgáljuk meg a következőkben, hogy az apák eltérő csoportjaira mi jellemző inkább: a tradicionális vagy a modern szemlélet.

IV.6.4.1. Tradicionalitás-modernitás a vallásosság területén

A valláshoz viszonyulás indexe

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nem jellemző	193	6,4	26	12,0	10	4,7	230	6,6
Inkább tradicionális felfogású	1933	63,7	99	45,1	139	63,8	2172	62,5
Inkább modern felfogású	907	29,9	95	42,9	69	31,5	1071	30,8
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

Az index arra tesz kísérletet, hogy a vallással, az egyházi tradíciókkal kapcsolatos kérdések mentén egységes mutatóba rendezze a válaszokat. Inkább tradicionális felfogásúnak tekintettük azokat a válaszadókat, akik saját bevallásuk szerint hívők, illetve vallásosak és fontosnak tartják a keresztelőt, az egyházi esküvőt vagy az egyházi szertartást a temetésen. A másik oldalon természetesen azok vannak, akik nem vagy csak kevésbé vallásosak és nem tartják fontosnak az egyházi szertartásokat.

A tradicionális vallásfelfogás mind a három csoportban jellemzőbb, mint a modern felfogás, de érdekes módon a házasságban élő és az egyedül élő apák körében lényegesen magasabb (közel kétharmad mind a két esetben) a vallásról így gondolkodók aránya, mint az élettársi kapcsolatban élők körében.

Modernnek tekinthető vallásfelfogás leginkább a párkapcsolatban élő apák körében érhető tetten, de az így gondolkodók aránya az egyedül élő elvált apák körében is magasabb, mint a referencia csoportnak tekinthető házasságban élő apák körében.

IV.6.4.2. Tradicionalitás-modernitás a házasság megítélésében

Házasság kontra élettársi viszony indexe

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nem jellemző	1479	48,7	84	38,3	83	38,2	1646	47,4
Inkább házasság párti	784	25,9	10	4,5	29	13,4	823	23,7
Inkább élettársi kapcsolat párti	771	25,4	126	57,3	106	48,5	1003	28,9
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

A házasság kontra élettársi viszony indexe azokat a kérdéseket, illetve ezekre adott válaszokat rendezi egységes mutatóba, amelyek különböző szempontból jártak körül a házasság, illetve az élettársi viszony előnyeit, hátrányait. Ebben az összefüggésben jelentős különbségek figyelhetők meg a vizsgált apák csoportjai között. A párkapcsolatban élő elvált apáknak – mintegy saját élethelyzetüket igazolva – több mint fele egyértelműen élettársi kapcsolat párti, de az egyedül élő elvált apák relatív többsége is ezen az állásponton van. A házasságban élő apák referencia csoportjában már nem ilyen egyértelmű a helyzet: itt a relatív többség inkább elkerülte az egyértelmű állásfoglalást, azaz nem vállalta fel azt az élethelyzetet – a házasságot – amiben él. Ugyanakkor szinte ugyanannyi, egyaránt egynegyed körüli azoknak az aránya, akik vagy a házasság vagy az élettársi kapcsolat mellett foglaltak állást.

IV.6.4.3. Tradicionalitás-modernitás a gyermeknevelésben

Gyermeknevelési index

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nem jellemző	884	29,1	72	32,6	67	30,6	1022	29,4
Inkább tradicionális felfogású	1348	44,4	99	45,0	102	46,7	1549	44,6
Inkább modern felfogású	802	26,4	49	22,4	49	22,7	901	25,9
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

A gyermeknevelési index képzése során azokat a nevelési elveket soroltuk – némileg szubjektíven – tradicionális és modern kategóriákba, amelyekre az emberek gyermekeiket nevelhetik. A felkínált 14 válaszlehetőség közül tradicionális értékrendet tükrözőnek tekintettük például a vallási meggyőződésre, a nemzeti érzésre, az engedelmességre irányuló nevelési elveket. A modern oldalon olyan nevelési elveket vettünk figyelembe, mint a függetlenségre, a humanizmusra, a képzeleterő fejlesztésére irányuló nevelés. Úgy tűnik, a gyermeknevelési elvek mentén nincs jelentős különbség a különböző élethelyzetekben lévő apák között. Mind a három csoportban azoknak az aránya a magasabb, akik inkább tradicionális nevelési elveket vallanak, és egynegyed körüli azoké, akik inkább modern felfogásúak ebben a kérdésben.

IV.6.4.4. Általános tradicionalitás-modernitás

Összetett tradicionalitás- modernitás index

	Referencia csoport: házas		Elvált, párkapcsolatban él		Elvált, nem él párkapcsolatban		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nem jellemző	376	12,4	49	22,1	34	15,4	458	13,2
Inkább tradicionális felfogású	2185	72,0	116	52,5	139	63,9	2440	70,3
Inkább modern felfogású	473	15,6	56	25,4	45	20,7	574	16,5
Összesen	3034	100,0	221	100,0	218	100,0	3472	100,0

A tradicionalitás – modernitás index egy összevont mutató, amelynek a kialakítása úgy történt, hogy az eddig tárgyalt indexek alkotó elemeit egyetlen mérőszámba rendeztük össze. Természetesen azt nem állíthatjuk, hogy ezzel lefedjük a tradicionális, illetve a modern gondolkodás összes alkotó elemét, hiszen az eredeti kutatásnak sem ez volt a célja. Csupán azt mondhatjuk, hogy a rendelkezésünkre álló eszközök segítségével megpróbáljuk jellemezni az apákat e dimenzió mentén. Már az eddigi tematikus indexek mentén is az rajzolódott ki, hogy az apák mindegyik csoportjában inkább a tradicionális felfogás elterjedtebb. Így nem meglepő, hogy az összevont mutató mentén is azt tapasztaljuk, a tradicionális felfogás hívei vannak többségben mind a három csoportban, jóllehet ennek a többségnek a mértéke jelentősen eltérő. Legtradicionalisabb felfogásúak a házasságban élő apák, őket az egyedül élő elvált apák követik, a legkevésbé tradicionális felfogásúak pedig a párkapcsolatban élő apák.

V. AZ ELVÁLT APÁKKAL KÉSZÍTETT MÉLYINTERJÚK ÖSSZEFOGLALÓ ELEMZÉSE

A kutatási program kvalitatív módszerei közé tartozott az elvált apákkal készített 15 mélyinterjú. A beszélgetések egységesen alkalmazott interjú vezérfonal mentén zajlottak (lásd a Mellékletben). Az alanyok kiválasztása bizonyos értelemben szisztematikus volt, miszerint törekedtünk arra, hogy különböző típusú, élethelyzetű, problémájú elvált apákat személyesítsenek meg. Az interjúk célja ugyanis nem statisztikai érvényességű adatok gyűjtése volt, hanem a korábban megismert (és a jelen tanulmány előző fejezeteiben elemzett) adatok, információk mögött húzódó jelenségek mélyebb feltárása. Olyan kérdéseket jártunk körül, amelyekre a nagy volumenű kvantitatív felmérésekből nem kapunk választ.

A kérdéseket 14 tematikai csoportba rendeztük:

1. A válás előtti történet
2. A válás körülményei
3. Lakáshelyzet
4. Életmód
5. Foglalkozás, munka
6. Anyagi helyzet
7. A tartásdíj és a gyerekek támogatása
8. Kapcsolat a volt családdal (feleség, gyerekek)
9. Új párkapcsolatok
10. A környezet és kapcsolatok (rokonság, barátok, ismerősök)
11. Problémák, depriváció
12. Elvárások, igények
13. A kirekesztődés szubjektív megítélése
14. Az apa személyisége

Az interjú kérdéseinek többségével három idősíkot vizsgáltunk: a válás előtti, a válás körüli, illetve valamennyivel a válás utáni időszakot, valamint a jelenlegi helyzetet. Arra kerestük a választ, mi hogyan változott meg, és ebben mekkora lehetett a válásnak, a családtól való elszakadásnak a szerepe. A beszélgetések során igyekeztük megismerni az elvált apák elvárásait szűkebb környezetükkel és a társadalommal szemben is.

Az interjúk főbb információiról összefoglaló táblázatot készítettünk (lásd alább). Ennek alapján látható, hogy a 15 interjúalany életkora a viszonylag fiataltól az idős kor határán lévőig terjedt, a legfiatalabb 30 éves volt, a legidősebb 57 éves. A válás időpontját illetően is változatos volt a kép: volt aki mindössze egy éve vált el, a másik véglet pedig a 12 éves időtartam volt. Az interjúalanyok kiválasztásánál arra is törekedtünk, hogy különböző társadalmi státusúak szemszögéből pillanthassunk bele az elvált apák helyzetébe. Így az iskolai végzettséget tekintve éppúgy megtalálható a 8 általános iskolát végzett, szakképzetlen szülő, mint az érettségizett vagy szakmunkás végzettséggel rendelkező, továbbá a főiskolai, egyetemi diplomával rendelkező személy. Az apák közül hat volt a válás időpontjában egy-gyermekes, nyolc két-gyermekes és egyikük három-gyermekes. A többgyermekesek többségénél azonos neműek voltak a testvérek. A gyermeket minden esetben az anyánál helyezték el. A felbomlott családok lakóhelye éppúgy megtalálható volt falun, mint ahogy kis- és nagyvárosban vagy a főváros elitebb és kevésbé elit kerületeiben. Az életkörülményeket illetően is vegyes képet tükröznek az interjúk: a hajléktalan szállón lakó apától kezdve, az alkalmazott közepes anyagi helyzetben élőkön át, a jómódú vállalkozóig.

V.1. A VÁLÁS ELŐTTI TÖRTÉNET

A vizsgált esetek azt jelzik, hogy a válások nem hirtelen elhatározásra jönnek létre, hanem hosszas vívódás előzi meg a döntést. Általában a két fél közti személyiségi problémák („nem voltunk egy hullámhosszon”), különböző értékrendekből fakadó feszültségek (pl. szabadidő eltöltés, kulturális igények), a gyermekek nevelésében vallott eltérő nézetek (pl. engedékenység vagy szigorúság), az anyóssal-apóssal való esetleges együttélés, valamint a túlzott erőfeszítések a munkában az egyik vagy mindkét fél részéről alakítják ki az egyre lehetetlenebbé, elviselhetetlenebbé váló helyzetet, s vezetnek el végül is a válás gondolatához.

A nyilatkozó férfiak általában jó apának érezték magukat, elég sok időt töltöttek gyermekükkel a házasság idején, kivették részüket a házimunkából is, jóllehet többen jelezték, hogy feleségük mégsem volt maradéktalanul elégedett ezzel. Az apák tipikus feladatai a kisgyermekesek fürdetése, szállítása, sportokra szoktatása.

A váláshoz vezető úton sokan érzékelték a közös érdeklődés, közös hobbi, közös barátok hiányát. A férjek sportolási szenvedélyét, a haverokkal való eljárást kevés asszony tolerálja. A férjek pedig rossz szemmel nézik a feleség régi barátnőit, barátait, s hasonlóképpen nehezen viselik, ha az asszonynak a munkája a szenvedélye, különösen ha ez ívelő karrierrel is jár.

Az anyagi helyzet nehézségei is hozzájárulnak a kapcsolatok megromlásához: az albérlet, a szülőknél való lakás, a szűk helyiségek, ahol nehéz egy nyugodt sarkot találni a gyermeksírás előtt, a havi pénzbeosztási gondok, a hóvégi üres kassza – mind-mind a válás felé vezető út építőkövei. Figyelemre méltó azonban, hogy az anyagi gondok miatti konfliktusok talán még jobban jellemzik az objektívan nézve jómódban élőket, mint a szerény körülmények között élőket.

V.2. A VÁLÁS KÖRÜLMÉNYEI

A felhalmozódó feszültségek kapcsán nem meglepő, hogy az esetek többségében a válás felszabadultságot, megkönnyebbülést, nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb életet eredményez – és ezt nem is titkolják az elvált apák. Jóllehet többnyire a feleségek jutnak el odáig, hogy beadják a válópert, mert nekik van alapvetően problémájuk társukkal, de mégis gyakran előfordul, hogy őket viseli meg jobban az elszakadás, s a férjek bánják kevésbé. Az interjúalanyok többsége úgy nyilatkozott, hogy ha újra kezdhetné, ma is elválna feleségétől.

A válások közvetlen kiváltó oka gyakran egy erőteljesebb veszekedés (akár tettelegességig menően is) vagy a harmadik fél megjelenése, ami az esetek többségében inkább okozat, mint ok, s gyakran csak katalizátor szerepet játszik a válásban. Erre utal az a jelenség, hogy a válást előidéző külső kapcsolat többnyire nem tartós.

A válásokat gyakran előzi meg különélés, ami olykor a döntés elodázását jelzi, illetve a különélés erősíti meg a feleket abban, hogy valóban szét kell válniuk.

A meginterjúvált apák szinte mindegyike arról számolt be, hogy ők mindent otthagytak, a feleség és a gyermekek maradtak a válást követően a közös otthonban, a megszokott környezetben, megszokott tárgyak között. Ezt természetes, ha a feleség szüleinél éltek, de kifogásolható, ha közösen szerezték. Nem jellemző

az a megoldás, hogy a közös lakást két kisebbre cserélik annak érdekében, hogy a férjnek is megfelelő otthona legyen. A férfiak általában albérletbe költöznek, vagy visszamennek a szüleikhez, esetleg egy új partnernél „húzzák meg magukat” hosszabb-rövidebb ideig.

Ennek ellenére az apák általában arról számoltak be, hogy közös megegyezéssel váltak, s vita inkább a gyermekek elhelyezésében volt, az anyagiakban kevésbé. A válási ítéletet végül is igazságosnak tartották.

A válási procedúra maga nem jelent megrázkódtatást, a szétválás folyamata azonban sokakat megrendített, még azokat is, akik maguk kezdeményezték ezt. Néhányan bevallották, hogy ebben az időszakban a korábbinál gyakrabban nyúltak az alkoholos pohár után. Néhányan nyugtatót is szedtek. Arra azonban kevesen gondoltak, hogy orvoshoz, pszichológushoz forduljanak segítségért. Inkább a barátokkal való együttléttől reméltek enyhülést szenvedésükre.

A barátok többnyire egyetértenek a válási szándékkal, kevésbé avatkoznak be a döntésbe, nem annyira a megelőzésben támogatják a férjeket-feleségeket, hanem inkább vigasztalásukban veszik ki részüket. Az sem ritka, hogy ilyenkor megszorodnak az „ivócimborák”, akik segítenek alkoholba fojtani a bánatot.

A gyerekeket általában nem a válást jóval megelőzően avatják be az elhatározásba, hanem már akkor, amikor minden eldőlt, és az is jellemző, hogy már a válás után fedik fel előttük az igazságot. Többnyire nem közösen beszélnek a gyerekekkel, hanem külön-külön világosítják fel őket. Különösen a kisebb iskolás korú gyermekek esetében tapasztalták az elvált apák a válás kedvezőtlenül hatását: a gyerek durva, verekedős lett, vagy pl. rosszul kezdett tanulni.

V.3. LAKÁSHELYZET

Az elvált apák helyzetének legkritikusabb pontja a lakás. Interjúalanyaink szinte kivétel nélkül rosszabb lakáskörülmények közé kerültek a válást követően, pedig többségük elég jónak minősítette válás előtti lakáshelyzetét. Még azok is komfortos otthont tudhattak magukénak korábban, akik ma hajléktalan szállón laknak. A községekben élők nagyobb (100-120 négyzetméteres) házakban éltek

házasságuk idején, a városokban inkább a 2-szobás panellakás volt jellemző. A lakások felszereltségéről azt mondták a nyilatkozók, hogy „megvolt minden, ami kell”. Természetesen ezt is mindenki a saját igény szintjének megfelelően értelmezte, de a szubjektív vélemények mögött valóban megtalálható volt a tévé, fridzsider, mosógép, esetenként a hifi-torony is.

A válás után az apák vagy albérletbe kényszerültek, vagy átmenetileg visszamentek a szülőkhöz. Nagyon ritkán fordult elő, hogy a közösen szerzett lakást kettőre cserélték. A feleség a gyermekekkel maradt a volt lakásban, s még az is ritka volt, hogy „kifizette” a távozó apát, hisz nem is volt miből.

A megoldatlan lakáshelyzetet jól érzékelteti, hogy az apák a válás után igen sokszor váltanak lakóhelyet: albérlet, bérlakás, rokonok, ismerősök, élettárs, önkormányzati lakás vagy hajléktalan szálló a jellegzetes állomások, míg végül általában egy viszonylag kis méretű (20-50 négyzetméteres) saját lakáshoz jutnak.

Az elvált apák számára a lakás hiánya vagy minőségének romlása lehetetlenné teszi, hogy életüket úgy, olyan körülmények között folytassák, ahogy a válást megelőzően.

A beszélgetésekből kiderült, hogy az elvált apák általában a gyermekeik közelében keresnek új lakást. A településről a legritkább esetben költöznek el más településre, de azon belül is igyekeznek minél közelebb, maximum 10-15 km-en belül maradni.

Az esetek többségében a gyermekekkel maradt volt feleségek ma jobb lakáskörülmények között élnek, mint az elvált apák. Az apák számára új partnerkapcsolat vagy házasság jelenthet nagyobb előrelépést (hisz ilyenkor gyakran egy elvált anya és gyermekei által válás révén „megörökölt” lakásába kerül).

A lakás kérdése tehát súlyos problémát jelent nem csak a frissen elvált apák számára, hanem úgy tűnik, hosszabb távon is szinte behozhatatlan a régi lakásban maradó feleségek előnye. Ez annál is inkább szembetűnő, mivel a feleségek többsége az együttélés idején kevesebb keresettel rendelkezett, mint férje, és iskolai végzettsége, szakképzettsége is alacsonyabb volt. A kieső évek, az újrakezdéssel eltöltött időszak egyre növeli az elvált apák hátrányát lakáshelyzetük vonatkozásában.

V.4. ÉLETMÓD

Jóllehet egyértelműen romlik az apák lakáshelyzete a válás következtében, és ezek után magukról kell gondoskodniuk, vagy rokonaikkal, szüleikkel kell lakóhelyüket ismét megosztaniuk, mégis az interjúalanyok többsége úgy értékelte válás utáni életét, hogy az könnyebb, jobb, felszabadultabb, nyugodtabb lett. Hisz nem terheli őket a családjáért való mindennapi felelősségérzet, nem zavarja nyugalmaikat a gyermekesítés, nem rabolja el drága idejüket a gyerekek ellátása, és az iskoláztatásukkal kapcsolatos gondok sem gyötrik őket nap mint nap.

Még ha a válás előtt csak kevéssé vették is ki részüket a háztartási munkából, akkor sem okoz különös gondot az elvált apák számára a mindennapi feladatok ellátása. Az is előfordul, hogy egészségesebb életmódot kezdenek folytatni: sportolnak, több időt fordítanak szabadidőre, kedvezőbben változnak étkezési szokásaik. Néhányan azért bevallották, hogy igénytelenebbé váltak: nem csinálnak akkora gondot az étkezésből, takarításból, a lakás csinosításából, mint amennyire az korábban, házasságuk idején jellemző volt.

Több idő jut ezek után olyan igények kielégítésére, amelyekre a gyermeknevelés és a családi büdzsé növelésére irányuló törekvések közepette alig jutott. Így a társas szórakozások nagyobb szerepet kapnak, például a barátokkal való összejövetel akár havonta több alkalommal is. Van aki régi hobbijának kezd újra élni, vagy többet eljár szórakozni, ismerkedni, sportolni.

V.5. FOGLALKOZÁS, MUNKA

A válás önmagában nem rontja az elvált apák munkavállalási esélyeit, nem veti vissza őket pályájukon. Az interjúkban nyilatkozó elvált apák többségénél azt tapasztaltuk, hogy vagy ugyanazt a munkát végzik most is, mint korábban, vagy egy-két alkalommal váltottak munkahelyet, esetleg szakterületet.

Pedig a kötetlenebb életvitel, a több szabadon felhasználható idő nagyobb lehetőséget nyújthatna számukra, hogy munkájuknak, hivatásuknak élhessenek, fejlesszék karrierjüket. Hogy ez mégsem jelenik meg egyértelműen az elvált apák

körében, az annak a motivációhiánynak is betudható, ami a családos apákat hajtja a jobb állások, magasabb pozíciók, több fizetés és a karrier felé. A családját való mindennapi felelősségvállalás úgy tűnik nagyobb súllyal érvényesül a pályán való előrelépésben, mint a szabadabb, önállóbb életforma.

Mindazonáltal a stabil munkahely, a viszonylag jól fizető állás létfeltétele az elvált apáknak, különösen amikor egyedül élnek, és egy fizetésből kell fedezniük rezsijüket, amely hiába szerényebb, mint házasságuk idején, de fajlagosan mindenképpen magasabb. Egyedül a munkát tartják biztosítéknak ahhoz, hogy ne sodródjanak a kirekesztődés felé, amit amúgy elősegítene a válás utáni kedvezőtlenebb lakáshelyzetük és a fizetésükből levont olykor igen magas tartásdíj.

Ugyanakkor a korábbi fejezetben elemzett felmérés tanúsága szerint az elvált apák mégis kevésbé aggódnak munkahelyük elvesztése miatt, mint a családos apák. Ennek okára is igyekeztünk rákérdezni az interjúk során. Interjúalanyaink is megerősítették a felmérés eredményeit, azzal indokolva ezt, hogy ők egymagukról könnyebben tudnak gondoskodni, legfőleg az igényeiket adják lejjebb (volt amelyikük átmenetileg beköltözött egy hajléktalan szállóra, hogy lakásra gyűjthessen). Amíg családban éltek, és rájuk hárult a családfő felelőssége, addig az esetleg fenyegető munkanélküliség lelki terhet is nehezebbnek tartották.

Ez az eredmény azonban figyelmeztető is: az egyedül maradó elvált apák könnyebben sodródhatnak a kirekesztődés felé abban az esetben, ha elvesztik munkahelyüket, mint más apák, akik családban, párkapcsolatban élnek.

V.6. ANYAGI HELYZET

A korábbinál rosszabb lakáshelyzet, sok esetben önálló lakás nélkül maradás, a fizetésből levont tartásdíj és a fajlagosan magasabb ellátási és rezsi költségek predestinálják az elvált apák kedvezőtlen anyagi helyzetét.

Az interjúk tanúsága szerint szinte valamennyien rosszabb anyagi helyzetben éltek különösen a válást követő első időszakban, mint házasságuk idején. A későbbiek során pedig az rontotta anyagi helyzetüket, hogy előről kellett kezdeniük szinte mindent, elsősorban a megfelelő lakás megteremtését és bebútorozását,

felszerelését. Így sokan nulláról indulnak a válás után, a szerencsésebbek egy kis lakással vagy a vagyonfelosztás után kapott némi készpénzzel.

Sokak helyzetét az határozza meg, hogy a házasság idején a feleség szüleinél laktak, vagy ők támogatták a fiatalokat az önálló lakás megszerzésében, esetleg a feleség rokonsága révén megörökölt lakásba költözött a család. Ilyen esetekben a válásnál szóba sem jöhet a vagyon megosztása, a feleség minden nélkül engedi útjára volt férjét. A bíróság ugyanis szemmel láthatóan nem veszi figyelembe a közös évek során befektetett nem anyagi jellegű hozzáadott értéket, ami sok esetben a férjek hozománya. Ők újítják fel a megörökölt rozzant házat, ők tartják rendben a kertet, festik ki a lakást, javítják meg a vízvezetékét, de legalábbis jó részben ők teremtik meg rá az anyagi fedezetet. Többen épphogy felépített házat, éppen berendezett lakást hagynak hátra, amelyben maguk is nagy szerepet vállaltak, még ha a tulajdonosi jogot nem is élvezték.

Kiutat ebből a helyzetből egy új párkapcsolat vagy házasság, netán egy jobban fizető munka, vállalkozás jelenthet. Ez utóbbit – mint említettük – kevésbé motiválja a környezet, az új párkapcsolatnak pedig sokan kétségekkel indulnak neki.

A volt feleség anyagi helyzete az esetek többségében jobb volt, mint az elvált apáké. Nem meglepő ez, hiszen az asszonyok onnan folytatták, ahol a válás előtt álltak: a lakás megvolt, be volt rendezve, fel volt szerelve, és már csak szépíteni, esetleg bővíteni, kicsit nagyobbra cserélni kellett. Behozhatatlan előnyt élveznek tehát a vagyonmegosztásból győztesként kijövők.

Igaz, a tartásdíj sokszor csak épphogy „zsebpénz” a gyermekek számára, nem sokra elegendő, ha a gyermekek ellátásának összköltségét tekintjük.

Mégis, azok az anyák is élvezik a tartásdíj adta pluszt, akik maguk lényegesen többet keresnek, és a lakást is az ingóságokkal magukkal vitték a válás után.

Az elvált apák azonban azt a helyzetet is kifogásolják, amikor a korábbi házasságban a feleség szinte alig keresett valamit, vagy nem is dolgozott, és mégis a válás után olyan magas tartásdíjat kapnak, amiből kényelmesen megélnek. Különösen zokon veszik ezt azok az apák, akiknél feleségük hibájából, az ő kezdeményezésükre következett be a válás.

V.7. A TARTÁSDÍJ ÉS A GYEREKEK TÁMOGATÁSA

Az elvált apák anyagi helyzetét nagymértékben meghatározza a megállapított tartásdíj. Elsősorban azoknál jelent gondot, akik egyedül maradtak vagy olyan új párkapcsolatba kerültek, ahol saját újonnan születő gyermekekről vagy a partner korábbi gyermekeiről is gondoskodni kell.

Pedig ez igen gyakori helyzet, hisz az elvált apák életkora nagymértékben valószínűsíti, hogy az újabb házasságban már az új feleség korábbi, nála elhelyezett gyermekei is jelen vannak. Az ő ellátásuk, felnevelésük is az apa felelősségévé válik, s emellett az elvált feleségnél maradt saját gyermekei sem szenvedhetnek anyagi hátrányt a válásból.

A tartásdíj megfizetése általában nem okoz gondot, ha annak mértéke viszonylag jó fizetés – mai szinten kb. 100-150 ezer forint – mellett nem haladja meg az apa keresetének 20%-át. Ha az apának alacsony a fizetése, akkor a 20% is nagyon nagy terhet jelent, hisz a maradékból nehezen fedezhető a rezsi és még a minimális megélhetési igények is.

Az elvált apák többsége amúgy jogosnak, igazságosnak tartja a gyermekek anyagi támogatását, és ezt ha teheti, meg is teszi. Irreális követeléseknek azonban gátat szabnának. Előfordul ugyanis, hogy az elvált apa – éppen anyagi helyzete romlását ellensúlyozandó – többlet munkát vállal, nagy erőfeszítéseket tesz, hogy javítson anyagi helyzetén, s ha ez sikerül neki, akkor a volt felesége a plusz erőfeszítésekből származó jövedelmeiből is ugyanúgy részesül. Még akkor is, ha korábban az együttélés idején viszonylag szerényen éltek. Az elvált apák azt tartják igazságosnak, ha a tartásdíjjal azt az életszínvonalat próbálják biztosítani gyermekeiknek, illetve volt feleségüknek, amelyben a válásuk előtt éltek.

Több interjúalany jelezte, hogy igényt tartana a tartásdíjjal való elszámolásra: hogy az valóban a gyerekek jólétét szolgálja-e vagy csak a volt feleség javát. Néhányan ugyanis azt tapasztalják, hogy a feleség a korábban megszokott életszínvonalánál magasabbat igényel, és olyan új luxusokat enged meg magának, amelyeket feltehetően a tartásdíjból fedez. A gyermektől pedig megvonja a szükséges javakat.

Bár összességében helyesnek tartják az elvált apák a gyermekek tanulmányainak támogatását, de korlátoznák annak időtartamát az első diploma megszerzéséig, illetve csak az adott szak elvégzéséhez minimálisan szükséges főiskolai-egyetemi évek időtartamára terjesztenék ki a fizetési kötelezettséget (amint az a diákok ösztöndíjánál is érvényes: csak annyi éven át jogosultak ösztöndíjra, ahány év az adott szak elvégzéséhez minimálisan szükséges).

Az elvált apák – az interjúk tanúsága szerint – nem kívánnak spórolni gyermekeik rovására, szívesen támogatják őket nem csak havi fix tartásdíjjal, hanem számos más módon is. A tartásdíj rendszerén csak annyit változtatnának, hogy a bíróság egyedi elbírálást alkalmazzon az apa sajátos helyzetének megfelelően, és időnként ellenőrizték és vizsgálják felül a helyzetet, vajon továbbra is érvényes-e a korábban megállapított tartásdíj, és a volt feleség valóban a gyermekek javára használja-e az összeget.

A tartásdíj elmaradását, átmeneti fizetési képtelenségét a bíróság súlyosan bünteti, és azonnal érvényesíti a fizetést. De ilyen esetekben sem vizsgálja meg, hogy valójában miért maradt el a fizetés. Ha vizsgálná, fény derülhetne arra is, ha az apa képtelenné válik a fizetésre, és arra is, ha az anya lényegesen jobb anyagi helyzete mellett is követeléssel él a volt férje irányában.

V.8. KAPCSOLAT A VOLT CSALÁDDAL

A volt feleséggel általában megromlik az elvált apák kapcsolata. Sok esetben nem is találkoznak akár évekig, vagy csak a gyermek „átadása-átvétele” idején futólag. Ez azt jelenti, hogy nem beszélnek meg a gyermekkel kapcsolatosan felmerülő problémákat, az apa nem tájékozódik gyermeke iskolai gondjairól – szülői szemmel nézve.

Néhány interjúalany arról számolt be, hogy a volt család, rokonság uszítja a gyermeket az apa ellen, félrevezetik, hamis képet festenek róla, s csak esetleg évekkel később derül ki az igazság. Ilyenkor nem ritka, hogy a gyermek szorongóvá, vagy épp ellenkezőleg agresszívvá válik, amit megint csak az elvált apa számlájára ír a volt család.

Mindenképpen a gyermekek javát szolgálja, ha baráti, de legalábbis normális viszony marad meg az elvált szülők között. Ezt nagymértékben az határozza meg, hogy mi volt a válás oka, hogyan zajlott, mennyire mérgesedett el a helyzet a házasság idején. Az időben elindított válóper megakadályozhatja a kapcsolatot végletekig való megromlását, s ez hozzájárulhat a gyermekek kiegyensúlyozottságának megőrzéséhez.

Az sem ritka, hogy a válás után javul a kapcsolat a szülők között, hiszen megszűnnek a mindennapi veszekedések, mindenki élhet a saját elvei, szokásai szerint.

Az elvált apák többségének jó a kapcsolata gyermekeivel. Csak a behatárolt és rövid időt fájlalják. Szükségesnek tartanak, hogy a láthatás szabadon történhessen, ne csak meghatározott időpontban (pl. kéthetente), hanem bármikor, amikor mindkét fél (apa és gyermeke) kölcsönösen akarja. Ez a gyermekek számára is előnyös lehetne, mert a hétköznapi hangulatát vihetné az életükbe. S az anyának is segítséget jelenthetne az apák hozzájárulása például a gyermek tanulásához.

V.9. ÚJ KAPCSOLATOK

Az elvált apák úgy nyilatkoztak, hogy bár vágnak új társra, de óvatosabbak lettek a válásuk óta, és a házasságkötést kétszer is meggondolják. Egy jó minőségű új kapcsolat azonban mindenképpen nagymértékben segít az elvált apák helyzetén.

Vannak, akik tudatosan keresik az új kapcsolatokat. Napjainkban sokan veszik igénybe az Internet ilyen jellegű szolgáltatásait, és elektronikus levelezéssel indítják meg az ismerkedést.

Mások szórakozóhelyeken, társasági eseményeken keresik az új partnert, vagy barátok, ismerősök támogatják őket azzal, hogy újabb és újabb feleségjelölteket mutatnak be.

V.10. A KÖRNYEZET

Az elvált apáknak némileg megváltozik kapcsolata környezetével. A szülővel azért, mert gyakran hozzájuk költöznek vissza átmenetileg az elvált apák. A volt feleség szüleivel, rokonaival való kapcsolat általában megszűnik, de az sem ritka, hogy az elvált apa ugyanúgy részese a nagyobb családi eseményeknek, mint korábban.

Mindenképpen nagy szerepe van a kiegyensúlyozott, baráti környezetnek az elvált apák helyzetének javításában. A szülők, rokonok mellett talán még nagyobb hangsúlyt kapnak a barátok, ismerősök, akikre ezentúl még több idő jut, és akiknek támogató szavait, cselekedeteit igénylik is a magukra maradt férfiak. Nem ritka, hogy válás után még több barátság felélénkül, előkerülnek azok a barátok is, akik a házasság idején elmaradtak, esetleg a feleség nemtetszése miatt. Ez mindenképpen lelki erőforrást nyújt az elvált apáknak, és valamennyire ellensúlyozza a család, a gyermekek társaságának hiányát.

A munkahelyi környezetnek általában semleges szerepe van: a munkatársak távol maradnak a válás eseményétől. Általában csak később értesülnek róla, és közömbösek, nem próbálják lebeszélni a feleket a döntésről. Ennek oka, hogy a férfiak nem szívesen osztják meg kudarcukat, magányukat, egyéni problémáikat feletteseikkel, de még kollégáikkal sem, inkább szégyellik, takargatják rosszabbá vált helyzetüket.

V.11. PROBLÉMÁK, VÁGYAK, ELVÁRÁSOK

A meginterjúvált elvált apák többsége úgy érzi, hogy egy jó állás, jó fizetés és egy jó párkapcsolat kell ahhoz, hogy egy olyan elvált ember, mint ő, megtalálja számítását és boldog legyen. Ha más kutatások eredményeit vesszük figyelembe, azt mondhatjuk, hogy az elvált apáknak nincsenek speciális, másoktól jellegzetesen eltérő igényeik, elvárásaik, vágyaik.

Általában nem igénylik az elvált apákkal való külön foglalkozást, nem járnának el olyan társaságba, ahol ilyen velük azonos sorsú emberek találkozhatnak. A

társadalomtól nem igényelnek különleges bánásmódot, utógondozást vagy valamilyen hivatalos szerv megkülönböztetett figyelmét irányukban.

Sokkal inkább személyes környezetük jóindulatára vágnak, segítő barátokra, megértő rokonságra.

A legfőbb problémájukként a látványosan megromlott lakáshelyzetüket tartják, amelynek javításához olyan kedvezményekre lenne szükség, amelyek a fiatal életkoron általában már túl lévő elvált apákra is kiterjednének. Például olyan kedvezményes kamatozású lakáshitelt, amely az elvált apákat „fészekrakóként” értelmezi.

V.12. A KIREKESZTŐDÉS SZUBJEKTÍV MEGÍTÉLÉSE

Az interjúk során megnyilatkozó elvált apák összességében válasukat pozitívan értékelték: szerintük ez az esemény inkább kedvezően befolyásolta életük további alakulását. Még ha az anyagiakon vesztek is, és rosszabb körülmények közé kerültek, nem tartják vesztesnek magukat. Életük nyugodtabb, könnyebb, feszültségektől mentesebb lett.

Két fájópontjukról tettek említést. A legfontosabb gyermekeik elvesztése, ami alapvetően megváltoztatta életüket. A gyermekek mindennapi látásának hiányát nehezen fogadják el, szeretnék őket gyakrabban látni. Változtatnának a joggyakorlaton e téren: a láthatást kötetlenné, szabadon megválaszthatóvá tennék, ami mindhárom félnek – gyermekeknek, anyának és apának – is inkább előnyökkel járna.

A családban élő apákhoz képest mindenképpen hátrányosabbnak értékelik saját helyzetüket. Nekik is hiányzik az a meghittség, gondoskodás, egymásra való odafigyelés, ami a jó családi élet jellemző velejárója.

A társadalomból annyiban tekintik magukat kirekesztettnek, amennyiben egy rossz lakáskörülmények között élő ember lehet. Hátrányt jelent ez az újabb párkapcsolatok megkötésénél, baráti kapcsolatok ápolásánál is, de a mindennapi komfortérzet hiánya lelki kiegyensúlyozottságukat is veszélyeztetheti.

Nem érzik hátrányosan megkülönböztetettnek magukat a munkahelyeken. A munkához jutás esélyét csak inkább növeli az, hogy kötetlenül rendelkeznek

idejükkel, és nincsenek gátló tényezők, ha plusz ráfordításokat igényel a munkahely. Karrierjük alakulásában is inkább előnyként, mint hátrányként jelenik meg az, ha nincsenek családi kötelezettségeik.

A környezet, barátok, ismerősök, munkatársak hozzáállásában sem tapasztaltak az elvált apák olyan negatívumokat, amelyek arra utalnának, hogy elítélik őket válásuk miatt, vagy kihasználnák őket emiatt. A környezet általában egyre jobban elfogadja ezt a státust, és inkább segítő támogatásban részesíti az elvált apákat, mintsem kirekeszteni őket.

Sokkal inkább maguk az elvált apák rekesztik ki magukat a társadalomból. Gyakran visszahúzódnak, mert sajátos problémáik nem találkoznak a környezetükben élő családok problémáival. Ez a lelki kirekesztettség hosszabb távon társas és párkapcsolataik megromlásához is elvezethet.

Mindent egybevetve mégis az elvált apák úgy érzik, a válás önmagában nem idéz elő hátrányos helyzetet és társadalmi kirekesztettséget. A kirekesztettség inkább azokból a negatív következményekből fakadhat, amelyek a válás utáni helyzet velejárói: a lelki és fizikai elmagányosodás, a megromlott lakáshelyzet és anyagiak. A válás önmagában jó döntés, ha rossz a kapcsolat, de az ezzel járó elmagányosodás és a gyermekek elvesztése jelenti az igazi problémát.

A társadalomtól ezért azt várják az elvált apák, hogy olyan intézkedések szülessenek, amelyek igazságosan ítélik meg a gyermekek elhelyezését, és nem teszik lehetetlenné vagy nehézkesé láthatásukat. Olyan joggyakorlatot remélnék, amely az apákat is egyenlő félnek tekinti, és a merev jogi szabályozással szemben nagyobb teret enged az emberi tényezőknek, a gyermekek és a szülők akaratának, lehetőségeinek, vágyainak.

ÖSSZEGZŐ TÁBLÁZAT AZ ELVÁLT APÁKKAL KÉSZÍTETT MÉLYINTERJÚKRÓL

	Apa szül. éve	Apa iskola, foglalk.	Hány éve vált el	Feleség szül. éve	Feleség iskola, fogl.	Gyermek-szám válás -kor	Gyermekek neve	Válás oka, körülményei	Kezdeményező fél	Osztozás, tartásdíj, láthatás	Életmód, anyagi helyzet, körülmények változása	Munka, foglalkozás változása	Problémák, tervek, vágyak
1.	1967	Középfokú	2	1965	Középfokú	2	Fiú, fiú	Sok munka, szülők, széthúzás gyermeknevelésben, 3. fél (barátnő), gyerek elvesztése megviselte	Feleség	110m ² -es házat felezték, 50 e.Ft tdíj, nem gond, korlátozott láthatás	Nehezebb lett az élete, új családja, gyereke van, közepesen élnek	v. után képezte magát	v. feleség szítja a gyereket, család ellene van,
2.	1960	Technikus, autószerelő	6	1961	Érettségi	1	Lány	Sok munka, pénzkeresés, feleség félrelépett	Férj	150m ² -es házat felezték, nem volt per, láthatás 1-2 hetente, tdíj: 20%	V. előtt jól éltek, szülőkhöz visszaköltözött, könnyebb lett az élete, lakásra gyűjt, hajléktalan szálláson lakik	v. után továbbtanult, pályája fejlődött	Anyagi körülményei megromlottak, saját lakást szeretne
3.	1975	Szakmunkás nehézgép-kezelő	5	1974	Szakmunkás varrónő	2	Lány, lány	Túl fiatalok voltak, férj szórakozni szeretett volna, gyerek miatt házasodtak össze, férj szüleinél laktak	Férj	Közös vagyon nem volt, mindkét fél a saját szüleihez költözött vissza, Tdíj: 30%, sokallja, gondot okoz	V. után könnyebb lett az élete, ma 1,5 albérletben él, van új gyermeke, v. feleség jobban él ma		Nagyszülő uszítják a gyerekeket, v. kapcsán elesett csaádi pótléktól, kedvezményektől, segélyektől
4.	1963	Főiskola	2	1957	Középfokú	3	Fiú, fiú, fiú	17 évig éltek együtt, jó volt, jó anyagi helyzetben, de gyerekek miatt konfliktusok, férjnek új kapcsolata lett	Férj	Mindent ott hagyott a v. feleségnek, Fix tartásdíj – nem okoz gondot	Tisztes jómódban éltek, 90 m ² -es ház, ma bérlakásban él, de felszabadultabb, több szabadidő, új tevékenységek, új házasság		Saját tulajdonú lakást szeretne venni
5.	1965	Érettségi, raktárvezető	4	1971	Érettségi	1	Fiú	Férj ivott, feleségnek új kapcsolata lett, v. után elvonókúra, pszichológus	Feleség	Mindketten szülőkhöz visszamentek lakni, Tdíj: 10e Ft, sokszor nem tudja fizetni, Láthatás ritkán	Közepes jómódban éltek, v. után nehezebb lett az élete, felesége ma jobb helyzetben van	Többször volt munkanélküli (alkohol miatt)	Sokat romlott a helyzete, anyjánál lakik, nincs egzisztenciája

	Apa szül. éve	Apa iskola, foglalk.	Hány éve vált el	Feleség szül. éve	Feleség iskola, fogl.	Gyermekszám válás -kor	Gyermekek neme	Válás oka, körülményei	Kezdeményező fél	Osztozás, tartásdíj, láthatás	Életmód, anyagi helyzet, körülmények változása	Munka, foglalkozás változása	Problémák, tervek, vágyak
6.	1970	Technikum, Gyors étterem tulajdonos	1	1967	Szakmunkás	2	Lány, lány	Futó kapcsolat után házasság. Első gyerek betegsége tönkretette a kapcsolatot. Alkoholizáltak. Felesége szórta a pénzt.	Feleség	Feleség elrakta az összes vagyont. Férj az autót vitte, minden mást hagyott. Láthatás: heti 1x, de feleség nem mindig engedi. Tdíj: 100e Ft, egyre nehezebb fizetnie	V. előtt 2 szobás albérletben laktak. V. után férj az anyjához, majd albérletbe ment. Könnyebb lett az élete, többet szórakozik. Jómódban él.	Vállalkozó volt és most is. Jól megy neki, fejlődött.	Fáj neki, hogy gyerekeit ritkán láthatja.
7.	1962	Szakmunkás melegburkoló	8	1962	Szakmunkás	2	Lány, fiú	Lány szüleinél laktak, konfliktus anyóssal, feleségnek új kapcsolata lett, válás megviselte,	Feleség	Feleség elment, gyerekek apánál maradtak Tdíj: feleség fizet 10e Ft-ot, ez kevés	Régen 2 szobás házban éltek (feleségé volt), válás után albérletbe ment gyerekekkel, ma lányánál él, segít az unoka ellátásában	Kétszer volt munkanélküli	Anya négy évig nem akarta látni a gyerekeket, saját lakást szeretne, de kilátástalan a helyzete
8.	1962	Szakmunkás Építőipari betanított munkát végez	1	1962	8 általános	2	Fiú, fiú	Közös érdeklődés hiánya. Férj focizni eljárt. Inni kezdett. Nézeteltérés gyermeknevelésben. Feleség bántalmazása.	feleség	Minden maradt a feleségnél. Láthatás: korlátlan. Tdíj: 30-50e Ft, volt hogy nem tudta fizetni.	V. előtt 2 szobás lakásban. Mindenük megvolt. V. után férj ismerőshöz, majd hajléktalan szállóra ment. Nehezebb lett az élete. Feleség jobb helyzetben van.	Postától az építőiparba került. Alkoholizmust ez elősegítette. Pályája lefelé ívelt.	Rossz anyagi helyzet, lakás hiánya, család hiánya. Tartásdíj után alig marad megélhetésre.
9.						1	fiú	Férfi külföldön dolgozott, feleség gyesen volt. Hamar elváltak, nem volt sok veszekedés. Ok: távolság, elhidegülés.	Feleség	Nem volt min osztozni, mert a feleség anyjánál laktak, 68m2-en. Láthatáson összeveszek, feleség nem akarta engedni gyereket az apjához. Havi kétszer. Tdíj: fizetés 20%-a. Nem okoz gondot.	Szerényen, de jól éltek. Férj külföldön jól keresett, ott albérletben élt. Ma a férj jobban él, mint v. felesége.	Külföldön dolgozott. V. után egyszer váltott m.helyet. Karrierje jól alakult.	Probléma, hogy a gyereket nem nagyon akarják hozzá engedni.

	Apa szül. éve	Apa iskola, foglalk.	Hány éve vált el	Feleség szül. éve	Feleség iskola, fogl.	Gyermekszám választás -kor	Gyermekek neve	Válás oka, körülményei	Kezdeményező fél	Osztozás, tartásdíj, láthatás	Életmód, anyagi helyzet, körülmények változása	Munka, foglalkozás változása	Problémák, tervek, vágyak
10.	1963	Egyetem Gyógyszerész	4	1968	Érettségi	2	Fiú, lány	Nem volt közös érdeklődésük. Unalmasan éltek. Gyermeknevelésen vitáztak. Férj nem bírta, új partnere lett.	férj	V. feleség maradt a lakásban (közös szerzemény). Férj új partnerhez költözött. Nehezen egyeztek meg, főként gyerekek elhelyezésében. Láthatás havi többször, de feleség korlátozná. Tdíj: 50e Ft, v. 20%	53m2-es panelben laktak. Férj jól keresett, feleség alig. Férj most új partnere lakásában lakik (68m2, panel). Férj most is jobban keres, ő tartja el a gyerekeit.		Azt szeretné, ha a gyerekek nála lennének elhelyezve. Kérelmezte is.
11.	1964	Főiskola Műszaki technológus, vendéglátóipari szakképzés és	2	1968	Érettségi +felsőfokú szakmai	1	Lány	Nem volt közös érdeklődés, a szülővel való együttlakás rontotta meg, anyós mindent kritizált, asszony túl sokat dolgozott, karriert épített, jobban keresett, férjnek kapcsolata lett	Férj	Lakás a feleségé volt, nem kellett osztolni, gyerek láthatáson vita volt, feleség nem engedte apánál és szüleinél aludni, amúgy bármikor lehet Tdíj: fix 20e Ft, nem okoz gondot, de felesége jobban keres, stabil állása van	Elég jól éltek, felesége jobban keresett, és ma is. Túl sokan éltek együtt egy lakásban. V. után férj albérletbe költözött, később hitelből kislakást vett 24 m2, rossz környéken, de élete könnyebb, nyugodtabb lett	V. után új állást kapott, jobb fizetéssel, új szakmát tanult (vendéglátás), új vállalkozásba kezdett, nem sikerült, munkanélküli lett, ma is az	Nem él rosszul, de jobb, nagyobb lakást szeretne jobb környéken. De nem kap semmilyen támogatást.
12.	1952	Egyetem, pszichológus	10	1951	Egyetem	2	Lány, lány	Eltérő értékrend, feleség fölfelé törtétese	Feleség	Minden a feleségnél maradt, ennek fejében férj nem fizetett tartásdíjat, de feleség 11 év után követelte, most havi 100e Ft-ot fizet (fizetés 50%-a), nagyon megterhelő Láthatás teljesen kötetlen, bármikor.	Jómódban éltek, v. után férj elköltözött új élettársához. V. előtt a férj, v. utn a feleség keresett jobban. Feleség ma nagyon jómódban él. Férj is viszonylag jó körülmények között (élettárssal).	V. után még tovább tanult. Vállalkozása megszűnt, ma alkalmazott vezető.	Tartásdíjat jogtalannak érzi, felesége „átverte” a bíróságot.

	Apa szül. éve	Apa iskola, foglalk.	Hány éve vált el	Feleség szül. éve	Feleség iskola, fogl.	Gyermekszám válás -kor	Gyermekek neve	Válás oka, körülményei	Kezdeményező fél	Osztozás, tartásdíj, láthatás	Életmód, anyagi helyzet, körülmények változása	Munka, foglalkozás változása	Problémák, tervek, vágyak
13.	1953	Egyetem, mérnök	12	1956	Egyetem	1	Fiú	Eltérő személyiségek, különböző értékrend, feleségnek új kapcsolata lett	Feleség	Feleség maradt a közös lakásban gyerekekkel, férjnek vettek egy kis lakást, Tdíj: feleség nem kért, később átmenetileg kapott havi 10e Ft-ot, mikor neki rosszabbul ment. Láthatás gyakran, bármikor.	Viszonylag jól éltek (főváros, budai negyed), v. után férj rosszabb, kisebb lakásba került (Pesten), de párkapcsolatai alatt változóan jó körülmények között élt. (új házasság, válás, élettárs).	V. után két új munkahelye volt. Egyszer rövid ideig munkanélküli volt.	Nagyobb, jobb lakást szeretne venni. Gyerektől való mindennapi elszakadást fájlalja.
14.	1960	Érettségi, Trolibusz-vezető	3	1965	8 általános	1	Fiú	Férj durva volt feleséggel, gyerekekkel, ivott. Nehezen éltek meg, szegénység megrontotta a kapcsolatot, semmire sem telt. Férj éjszakai műszakban sokat dolgozott.	Feleség	Férj maradt a saját lakásában (szuterén kislakás). Feleség gyerekekkel szülőkhöz visszament. Tdíj: 15eFt, megterhelő, Láthatás: 2 hetente	Nagyon szerényen éltek, férj nagymamájától megörökölt szuterénben (30m2 a főváros budai kerületében). Feleségnek nem volt állása. Férj ma is elég rossz körülmények között él, és a felesége is a gyerekekkel.	Ugyanazon a munkahelyen dolgozik, félti az állását, egyre kevesebb a pénz.	Szebb, jobb lakást szeretne, de kilátástalan a helyzete.
15.	1948	Főiskola Tűzoltó Tanár (testnev.- földrajz)	10	1953	8 általános, gyors-gépíró + kereskedelmi tanfolyam	2	Fiú, lány	Férj szabadabb életre vágyott, szerette a nőket, belefáradt a feleségébe. Nem voltak egy hullámhosszon. Túl sokat dolgoztak.	Férj	Feleség maradt a házban (falun). Férj 600e Ft-ot kapott. Gyerekek nagyok voltak már, nem kellett tdíjat fizetni. Jó kapcsolat maradt gyerekekkel, feleséggel is.	Elég jómódban éltek, férj jól keresett. Felesége keveset. V. után férj albérletbe, majd rokonokhoz, majd kis házat vett. Feleség a házat eladta, gyerekeknek is vett belőle lakást. d	Férj tűzoltóparancsnok helyettes volt. Korai nyugdíj után sok mellékmunkát vállalt (tanítás).	Feleséget nagyon megviselte a v., súlyos beteg lett utána. Férj ma szabadabb, de rosszabb helyzetben él.

VI. FÓKUSZCSOPORTOS BESZÉLGETÉS ELVÁLT APÁK ÉS SZAKÉRTŐK RÉSZVÉTELÉVEL

VI.1. A FÓKUSZCSOPORT INDÍTÁSA

A fókuszcsoportot egy városi gyámhivatal képviselője, a kapcsolatügyelet vezetője, elvált édesapák, szociálpolitikus, szociológus, szociális munkás, és közgazdász-szociológus részvételével tartottuk meg.

A beszélgetés legelején vitaindító kérdésként merült fel, hogy egyáltalán létezik-e olyan jelenség, hogy „társadalmilag kirekesztett elvált apa”. Első olvasatban a szakértői körben a kutatási anyag és témafelvetés felborzolta a kedélyeket és komoly vitát indított el. Kiderült, hogy a társadalomtudományi és szociálpolitikai szakirodalomban széles körben használt „kirekesztettség” fogalom voltaképpen a hétköznapi emberek és a gyakorlatban tevékenykedő szakemberek számára kevésbé értelmezhető. Ennek kapcsán első körben tisztázni kellett, hogy milyen szempontok alapján definiáljuk a kirekesztettséget és a hátrányos helyzetet.

Az indító körben a fókuszcsoport résztvevői úgy vélték, hogy a válást követően először inkább érzelmi és kapcsolati szempontból kerülnek hátrányos helyzetbe. Erre válaszreakcióként megjelent az a gondolat, hogy milyen módon tehetnek erről és ellene. A vita során nagyon sok előítélet, és társadalmi beidegződés került felszínre a gyermekelhelyezést, a kapcsolattartást, a tartásdíjfizetést, és a válási procedúrát tekintve.

VI.2. MIKRO SZINTŰ TAPASZTALATOK: GONDOLAT-GENERÁTOR

A következőkben a fókuszcsoporton előkerült legfontosabb gondolatokat szedjük csokorba.

1. A válás körülményei:

- Túlpörgött a világ, a pároknak nincs idejük egymásra, probléma esetén egyből ügyvédhez fordulnak, nem nézik, hogy mi a gyermek érdeke.
- Az állam gyermek centrikus, és egyik szülőt sem védi a másikkal szemben.

- A gyermekeken le lehet mérni a szülők egymáshoz való viszonyát is. Ha időben kapnának segítséget megelőzhetőek lennének a válások, vagy normális körülmények között tudnának elválni, ha például a bölcsődében, óvodában, és az iskolában működhetne valamilyen jelzőrendszer.
- Mind a két fél kemény sérüléseket szenved a válás közben.
- Sokan csak az ügyvédi rábeszélés miatt egyeznek bele sok mindenbe, amit később megbánnak, de a bíróság 2 évig nem változtat a döntésén.
- Aki élettársi kapcsolatra lép házasságkötés helyett, a felelősséget nem vállalja fel
- Az emberek általában rendkívül rossz pszichés állapotban vannak.
- Ha a párkapcsolatban az egyik fél pszichésen, mentálisan erős, a másik pedig gyenge, akkor a kapcsolat idején jól működhetnek a dolgok, de válás után a „gyenge” könnyen lecsúszhat. Az akaraterő hiánya miatt is könnyű a lecsúszás a válás után
- Egyre több olyan szülő van, akik bemennek a gyámügyre a másikat feljelenteni.

2. Gyermekelhelyezés

- Ha az anya folyamatosan megtagadja a láthatást, akkor az apa bírósághoz fordulhat, ilyenkor általában nála helyezik el a gyereket. De ez nem jellemző, inkább csak egymás bosszantása miatt jelentik fel egymást.
- Az a fél, akinél a gyereket elhelyezték, gyakran visszaél a helyzetével
- Játszmák a gyerekekkel: a gondozó szülő kirekeszti a másik felet.
- A különböző perekben azonos esetekben is gyakran különböző feltételekhez kötik a láthatást, korántsem egységes a bírói gyakorlat.
- Ha van gyerek, nincs különbség házasság, élettársi kapcsolat vagy egyéb párkapcsolat között. Ugyanaz a mechanizmus: bírói ítélet a gyermekelhelyezésről és a kapcsolattartásról.

3. Társadalmi előítéletek

- Széles körben vannak előítéletek mind a két féllel szemben
- Szükség lenne családterápiára, de a családok többsége nem tud róla, hogy van ilyen lehetőség, vagy nincs rá pénzük.
- Mindenki saját maga felelős a sorsáért. Nem lehet arra hivatkozni, hogy valaki azért kezdett el inni, mert elvált.
- Szemléletváltásra van szükség, az emberek még mindig nagyon előítéletesek.
- Nem feltétlen van hibás a válás során. Attól, hogy elváltak, még nem rossz emberek, de ez az előítélet nem oldódik.

4. Támogató környezet

- Ha időben segítséget kap egy család, akkor sokan nem jutnának el a válásig. A gyermekintézményekben korán felismerhető, ha probléma van a családban.
- A Gyermekjóléti szolgálat üzemeltethetne válási terápiát, párkapcsolati terápiát. Sok mindenre se türelem, se idő nincs, ezt mind a párkapcsolat, mind a szülő-gyerek kapcsolat megsínyli.
- A párterápia költséges dolog, az ingyenesnek kisebb értéke van, nem becsülik meg, mert nem is fizettek érte. A terápiát nálunk sokan azért sem veszik

igénybe, mert ilyen problémákkal szégyellnek szakemberhez fordulni, segítséget kérni.

- Nem mindegy ki áll a váló fél mögött (család, barátok): tüzelik a másik ellen, támogatják, hogy ne csússzon le, új életet tudjon kezdeni vagy „én előre megmondtam” módon szinte drukkolnak a vereséghez.
- Ha a gyámügynek rögtön az elején sikerül megállítani, lecsendesíteni a felek közötti játszmákat, akkor békés megegyezés lehet, ha nem, akkor a végtelenségig (gyerek nagykorúságáig) tart a veszekedés Sok elvált apa hozzáállása az, hogy nem megy el dolgozni, hogy ne kelljen tartásdíjat fizetni vagy olyan helyre megy, ahol hivatalosan minimálbéren van, annak alapján fizeti a gyerektartást.
- Az elvált apáknak nincs bizalma a bíróság és a gyámügy iránt, mert úgy vélik ők csak az anya érdekeit védik, nem vizsgálják a konkrét eseteket, megoldást csak saját maguktól remélhetnek, a hivataloktól nem (kompromisszum, türelem, tolerancia, „békák” lenyelése másképp elveszítik a gyerekeiket)

5. Anyagi helyzet

- Aki családban él, az sokkal többet költ a gyerekekre mint a tartásdíj.
- A gyámügy szerint nem lehet olyan, hogy az elvált apát kiteszik a lakásból, akkor megosztott lakáshasználatot rendelnek el. A ,egosztott lakáshasználat azonban nem működik, nagyon rosszak a tapasztalatok.
- Válás utáni lecsúszásról: apa is, anya is maga tehet róla, ha a társadalom perifériájára szorul. Nem csak az elváltak, mindenki maga tehet a lecsúszásáról
- Nem egy olyan eset van, amikor az apa nagy összegű gyerektartást fizet, de az anya nem a gyerekekre költi azt, hanem a válás előtti saját életszínvonalát, életmódját próbálja fenntartani.

VI.3. MEZO SZINTŰ TAPASZTALATOK: STÁTUSZ ÉS ÉRZELEM

A szakértői fókuszcsoporthoz vizsgálat alapján az elvált apák hátrányos helyzetéről természetesen többféle dimenzióban lehet beszélni. Szükséges azonban már az elején kihangsúlyozni, hogy ezek a dimenziók talán nem feltétlenül az apákra, sokkal inkább az apákra és az anyákra együttesen, azaz a szülőkre vonatkoznak. Tehát az elvált apák megkülönböztetés mindössze annyiban állja meg a helyét, hogy napjainkban a joggyakorlat, a társadalmi normák és a családi kötelek következtében a válás után sokkal több anya kapja meg gyermekét, mint apa a bírósági rendelkezés következtében. Ennek persze mélyebb és az absztrakt jogi formákon túlmutató társadalmi okai is vannak, melyek nem feltétlenül az egyes egyének személyes akaratát testesítik meg a végső döntésekben.

Mindenekelőtt szükséges a fentebb említett dimenziók éles elkülönítése, melyek mentén az elvált apák (szülők) a társadalomban valamilyen módon relatív hátrányos helyzetbe kerülnek.

Státusz. A társadalmi pozíciók egy házasság megkötésével nem feltétlenül erősödnek, de mindenképpen egy olyan személy érzetét keltik, aki „biztos” háttérrel, komoly kapcsolattal, és ezáltal széles és stabil kapcsolathálóval rendelkezik, ami mindenképpen pozitív értékelést kaphat, és az esetek többségében kap is. Ugyanakkor egy ilyen házasságból való kilépés a jelenlegi társadalmi normákkal már nincs szöges ellentétben, azonban a komoly „tévedést” (egy kapcsolat felbomlását) egyfajta bélyegként hordozza tovább az egyik (vagy mindkét) fél. Ez persze a 21. században már nem tekinthető általános felfogásnak, azonban egy állandóan változó társadalomban a hagyományos értékek felbomlása, illetve átalakulása között a társadalom egyes szegmenseiben ezek a státusz-leértékelések komoly problémákat okozhatnak az egyes egyéneknek. Ehhez társul az, amikor a családi közösség felbomlásának nehézségeit fokozza a közös gyermek. Azok az elvált szülők, melyek egyedül nevelik gyermekeiket kettős mércével ítéltetnek meg a társadalom által. Egyrészt az együttérzés és sajnálat, másrészt pedig a gazdasági szférában történő háttérbe szorítás által. Ez (is) mindkét nemre igaz, és az esetek különbözőségéből adódóan nem lehet felállítani egy olyan mérési skálát, amelyen értékelve esetleg az egyik nem hátrányosabb csoportként tűnik fel, mint a másik. Tehát az elvált szülők társadalmi státusza, pozíciója valamelyest csökken a válást követően, amelynek okai főleg a társadalmi megítélésből fakadnak.

Érzelem. Az érzelmi, mentális hátrányok egyértelműen annál a szülőnél jelentkeznek erősebben, aki nem neveli (nevelheti) gyermekét. Természetesen a legnagyobb probléma a gyermeknél jelentkezik, aki a szocializáció során nem tud azonosulni egy apa, vagy egy anya szereppel, nem képes megtanulni azokat a viselkedési formákat, melyek a felnőttkorban fontos szerepet kell, hogy játszanak a kapcsolatok kialakításában és fenntartásában. Azonban a szülők is hasonló helyzetben vannak, ha gyermekeiket csak kéthetente tudják „nevelni”, lemaradnak azokról a momentumokról, melyek fontosak és szükségesek egy szülő életében. Persze a másik oldal sem „jár jól”, hiszen a gyermekét egyedül nevelő szülő kénytelen mind az apai, mind pedig az anyai szerepeket magára vállalni.

Jövedelem. A válásból és elsősorban a gyermektartási díjak fizetéséből az egyes szülőknek jelentős hátrányuk fakad. Ez a kijelentés nem általánosítható, azonban az egyes esetek azt bizonyítják, akik nem kerülnek el valamilyen úton-módon ezt a problémát (például munkahelyet váltanak és minimálbéren jelentkeznek be, hogy a tartásdíj alacsonyabb legyen), azok komoly anyagi nehézségeket vállalnak magukra. Azt persze szükséges leszögezni, hogy aki gyermeket vállal, annak kötelezettségei vannak, amelyeket teljesítenie kell. A jövedelem részben kapcsolódik a társadalmi státuszhoz, hiszen az anyagi javak csökkenésével automatikusan a társadalmi pozíciók is romlanak, de ez mindenképpen az elvált szülői problematika egyik kulcsjelensége.

A válások mentén kialakuló problémák, nehezen különböztethetők meg a nemek mentén. Nem lehet az elvált apákról beszélni úgy, hogy ez a csoport hátrányosabb helyzetben van valamilyen szempontból, mint más társadalmi csoportok. Az biztos, hogy a joggyakorlat következtében több azoknak az elvált apáknak a száma, akik nem nevelik gyermeküket, mint az elvált anyáknak, de ez önmagában még nem utal hátrányos megkülönböztetésre (ha eltekintünk a joggyakorlat alapos vizsgálatától). Nagyon sok apa persze azért is választja ezt a megoldást, mert egy általánosnak mondott és ezáltal kényszernek érzett társadalmi felfogás diktálja ezt számára, miszerint a „gyereknek az anyja mellett a helye”. Sokan ugyanakkor a kötelezettségvállalásról mondanak le, egy minimális anyagi veszteség fejében.

Nehéz az esetek általánosítása, és a probléma talán nem is itt, tehát a válás után megjelenő gondokban keresendő, hanem a házasság folyamán fellépő első nehézségekben. A mai magyar szociális ellátórendszer nem rendelkezik olyan kapacitással és jogkörrel, melynek segítségével a családokban fokozatosan éleződő összetűzéseket megakadályozza, tompítsa. A mediátorok, a családsegítő szolgálatok már csak a tűzoltás szerepét tudják magukra vállalni, ahelyett, hogy a problémákat gyökereiknél tárnák fel. A másik oldal pedig az, hogy a magyar társadalomban nem szervesült az a gyakorlat, hogy ha valakinek családi, vagy egyéni mentális problémája van, akkor szakemberhez forduljon, és megpróbálja megoldani. Már maga a probléma felismerése is nehézségekbe ütközik, azonban az eszkalálódása után már lehetetlen, vagy legalábbis nagyon nehéz megszüntetni. A szociális ellátórendszerek jelenlegi hibája az, hogy a legtöbb ember számára „láthatatlanok”,

vagy nem tudnak az egyes intézmények létezéséről, vagy nem tudják igénybe venni azok szolgáltatásait.

Az értékek válsága kapcsán merült fel, hogy a házasság, mint hagyományosan konzervatív érték napjainkban már kezdi elveszteni jelentőségét. Ez, az individualizálódási folyamat mellett a válások számának növekedésében is nagyon fontos szerepet játszik. A hagyományos közösségek felbomlottak az elmúlt évtizedekben, de leginkább a rendszerváltás után. A házasság, mint a társadalom mikro szintű intézménye veszített korábbi jelentőségéből. Kialakultak az alternatív együttélési formák, de ez nem azt jelentette, hogy a család, mint mikroközösség, megszűnt létezni, vagy háttérbe szorult a házassággal együtt. Egyszerűen magával a házassággal szűnt meg a korábbi szoros kapcsolata. Az emberek már nem érzik szükségesnek a „papírt” ahhoz, hogy párnak tekinthessék egymást. A válások és az együttélési formák legnagyobb problémája az, hogy a fenti folyamathoz a jogalkotás nem igazodott. A házasság, mint intézmény még mindig kiemelkedő jelentőséggel bír a jogi gyakorlatban, ellentétben a különböző élettársi kapcsolatokkal. Ennek ellenére egy élettársi kapcsolat szétbomlása is hasonló válságot eredményez, kezelése sokszor ugyanolyan procedúrák sorozatát igényli, a jog mégsem kezeli egy szinten a kettőt.

VI.4. MAKRO SZINTŰ TAPASZTALATOK – MÁSODIK DEMOGRÁFIAI ÁTMENET (SDT)

Demográfiai szempontból vizsgálva a kérdést az 1970-es években született kohorsz alapvetően más demográfiai viselkedést mutat, mint az idősebbek. Ebben a kontextusban a válás és a válás utáni élethelyzet megváltozása pontosan illeszkedik a második demográfiai átmenet (SDT) koreográfiájába, összhangban az individualizmus felértékelődésével.

Fontos hangsúlyozni, hogy bár az európai demográfiai folyamatok azonos irányba mutatnak, országonként eltérő az új családformák (érzelmi és jogi aspektusból egyaránt) elterjedtsége. A szakirodalom jól ismeri, hogy ezt miként befolyásolja a kultúra, a tradíciók, a vallás, a fennálló jogi szabályozás, a családtámogatási rendszer. Az elvált apák szempontjából a magyar társadalmi környezet az alapvetően meglévő hátrányokat erősíti inkább, mintsem újakat generál.

Az elvált apákat „sújtó” folyamatokkal a magyar társadalmi közegben tartósan kell számolni.

A második demográfiai átmenet (SDT) sokak által leírt demográfiai jelenségei (a későbbi házasságkötés, az alternatív együttélési formák és az egyedülállók számának növekedése, a válások magas aránya, az újránházasság csökkenése, az elhalasztott gyermekvállalás, sikeresebb fogamzásgátlás, házasságon kívüli gyermekszületek magas száma) mellett a poszt-szocialista társadalmak kulturális és társadalmi környezetének átalakulása (erősödő nem anyagi szükségletek, a nem kiszámítható, nem egyenes életutak, a „nyitott” jövő, egyre szimmetrikusabb nemi szerepek) is abba az irányba mutatnak, hogy a válásnak önmagában nincs szegregáló hatása sem az apák, sem pedig az anyák számára, a szegregáció mindig valamilyen más hatással együtt indukálhat csak kirekesztő folyamatokat.

VII. FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK A KUTATÁS EREDMÉNYEI ALAPJÁN

VII.1. Fontosabb megállapítások, következtetések

Elemzésünk rávilágított, hogy az elvált apák helyzete a vizsgált dimenziókban általában kedvezőtlenebb, mint a házasságban élő apáké. Hipotéziseink többsége tehát igazolódott.

A vizsgált jellemzők egy része oka, háttere a válásnak, vagy a válás mögött meghúzódó házastársi konfliktusoknak (ilyen elsősorban az iskolázottság). A kedvezőtlenebb mutatók többsége azonban inkább következménye a válásnak (jövedelmi, anyagi helyzet, lakásviszonyok, a háztartás felszereltsége, egészségi állapot). A munkaerő-piaci jellemzők tekintetében az elváltak kedvezőtlenebb munkaerő-piaci pozíciója feltehetőleg részben oka, részben viszont következménye a válásnak. Valószínűsíthetjük ugyanis, hogy a munkanélküliség és ennek anyagi következményei nehezen kezelhető konfliktusokat idéznek elő a családban, ami gyakran vezet váláshoz. A válás utáni rosszabb anyagi helyzet, a társas támogatottság csökkenése, és az elváltak körében gyakrabban előforduló rosszabb egészségi állapot ugyanakkor nagyobb valószínűséggel vezet munkanélküliséghez olyan emberek esetében is, akik korábban kedvezőbb munkaerő-piaci pozícióban voltak.

Az elvált apák helyzetét áttekintve azt mondhatjuk, hogy a házasságban élő apáknál

- iskolázatlanabbak,
- rosszabb a munkaerő-piaci pozíciójuk,
- rosszabbak a jövedelmi viszonyaik,
- magasabb közöttük a szegények aránya,
- rosszabbak a lakásviszonyaik,
- gyengébb a lakásaik felszereltsége, tartós javakkal való ellátottsága,
- rosszabb a kényelmi javakkal való ellátottságuk,
- rosszabb az egészségi állapotuk, és

- gyengébbek az adott és kapott segítségben, támogatásokban megnyilvánuló társas kapcsolataik.

Az alábbiakban még néhány olyan összefüggésre, jellegzetességre hívjuk fel a figyelmet, amelyek a kutatások, interjúk, illetve a fókuszcsoportos beszélgetés tapasztalatai alapján mutatkoztak meg:

- Az egyedüllét sok esetben erőteljesebben határozza meg az apák helyzetét, gondolkodásmódját, attitűdjeit, mint az a tény, hogy elváltak. A párkapcsolatban élő elvált apák nagyon sok szempontból hasonlóak azokhoz az apákhoz, akik nem váltak el, és jelenleg is családban élnek.
- A társ fizikai közelségének hiányából adódó hátrányok természetesen sokkal gyakoribban jelentkeznek az egyedül élő elvált apák körében. Azonban olyan negatív élethelyzetek, jelenségek is tetten érhetők a magányosan élő elvált apáknál, amelyek csak közvetve, áttételesen vezethetők vissza a fizikai egyedüllétre. Ez pedig arra utal, hogy a hátrányos helyzet kumulálódik, és további számos – elsősorban lelki, pszichikai – hátrány megalapozójává válik.
- A kistelepüléseken, községekben élőknek kevésbé van esélye elváltan egy újabb párkapcsolatot kialakítani. Különösen a nagyvárosokban tudnak új partneri kapcsolatot kialakítani az elvált apák.
- A munkának meghatározó szerepe van a hátrányos helyzet kialakulásában és elmélyülésében. Az egyedül élő elvált apák munkavállalási esélyei feltehetően alacsonyabbak, ami talán nem meglepő annak tükrében, hogy körükben gyakoribban találkozhatunk alacsonyabb iskolai végzettségűekkel, mint a párkapcsolatban élő elvált apák vagy a házaspárok körében. A végzett munka minősége tekintetében is rosszabb helyzetben vannak az egyedül élők: a megkérdezettek háromnegyed része mondta, hogy szinte minden nap végez valamilyen örömet okozó munkát, az egyedül élő elvált apáknak azonban csak a kétharmada számolt be erről a pozitívumról.
- Anyagi téren is az egyedül élő elvált apák tekinthetők leginkább hátrányos helyzetűnek. Általánosan azt tapasztaltuk, hogy az anyagi vonatkozású tényezőkről leginkább az egyedül élő elvált apáknak kell lemondaniuk, s egyúttal ők azok is, akik azért nem tesznek meg vagy vásárolnak meg bizonyos dolgokat, mert nincs is rá szükségük, igényük.

- A felmérés tanúsága szerint az elvált apák kevésbé aggódnak munkahelyük elvesztése miatt, mint a családos apák. Interjúalanyaink megerősítették ezt az eredményt. Azzal magyarázták, hogy ők egymagukról könnyebben tudnak gondoskodni, legfeljebb lejjebb adják igényeiket. Amíg családban éltek, és rájuk hárult a családfő felelőssége, addig az esetleg fenyegető munkanélküliség lelki terhét is nehezebbnek tartották. Ez az eredmény azonban figyelmeztető is: az egyedül maradó elvált apák könnyebben sodródhatnak a kirekesztődés felé abban az esetben, ha elvesztik munkahelyüket, mint más apák, akik családban, párkapcsolatban élnek.
- Az elvált apák legfőbb problémájukként a látványosan megromlott lakáshelyzetüket említik. Lakásviszonyaik javításához olyan kedvezményekre lenne szükség, amelyek a fiatal életkoron általában már túl lévő elvált apákra is kiterjednének. Például olyan kedvezményes kamatozású lakáshitelt, amely az elvált apákat „fészekrakóként” értelmezi.

A jelen kutatás kereteit meghaladja, hogy az elvált apák és az elvált anyák helyzetét összehasonlítsuk. Feltételezhető azonban, hogy az általunk vizsgált dimenziók némelyikében (például a lakásviszonyok tekintetében) az elvált anyák valamivel kedvezőbb helyzetben vannak, mint az elvált apák. Ez persze nem jelenti azt, hogy az elvált – és rendszerint gyermekeiket egyedül nevelő – anyák életében ne lenne rengeteg olyan probléma, amelyekkel nehéz megbirkózni. A szakirodalom, és saját kutatásaink, az elvált apákkal készített interjúk és fókuszcsoportos beszélgetés is arra világít rá azonban, hogy a társadalmi megítélés és erkölcsi támogatás szempontjából a gyermekeiktől külön élő elvált apák rosszabb helyzetben vannak, mint a gyermekeiket egyedül nevelő elvált anyák.

VII.2. Jogalkotási, jogalkalmazási és intézményfejlesztési javaslatok

Kutatásunk kvalitatív részének egyik legfontosabb megállapítása az, hogy a válással végződő házasságok egy része megmenthető lenne, ha a szociális–családügyi ellátórendszer egy szegmense olyan jogokkal és kötelezettségekkel bírna, melyek segítségével a válságba kerülő házasságokat még a probléma

eszkálálódása előtt szakemberek segítségével kezelni tudja. Ennek továbblépéseként szükséges lenne egy olyan szociális háló létrehozása amely kizárólag házasságokkal (és a gyermekes élettársi kapcsolatokkal) foglalkozik, törekszik a problémás kapcsolatok felismerésére és kezelésére, vagy ha ez nem lehetséges, akkor a jogi eljárások tünetmentes lefolytatására. Fontos, hogy a hálószerű együttműködési kapcsolatok valóban működjenek, és „ne vesszenek el” a problémás kapcsolatok a különböző segítő lépcsőfokok között. Tehát egyrészt szükség van egy prevenciós szolgáltatásra, amelynek működése szempontjából kiemelten fontos a nyilvánosság. A magyar társadalomban ugyanis még nem szervesültek azok a normák, eljárásmodok, hogy az egyének családi problémáikkal szakemberekhez forduljanak, illetve hogy azt meg tudják fizetni. Ezen túlmenően sajnos a legtöbb szociális ellátórendszer „láthatatlan” az egyének előtt, és csak akkor találkoznak vele, amikor már komoly hátrányban vannak. A széleskörű nyilvánosság az együttélési formák problémáinak kezelésében ezt a folyamatot előzné meg. Az ilyen célú szervezetek megismertetése és társadalmi elismertségének elősegítése már komoly előrelépést jelenthetne.

A felelősen gondolkodó modern állam a lehetőségekhez képest maximálisan visszavonul az egyéni, családi színterről. Ennek szellemében a váláshoz vagy a házassághoz sincs sok köze, ugyanakkor a válással bekövetkezett negatív helyzetet célszerű kezelnie, mert egyrészt a közösségi szolidaritás, másrészt a jól megfontolt anyagi érdek is ezt diktálja. Ha a válással bekövetkező negatív folyamatokba, döntésekbe nincs beleszólása az államnak, az angolszász szakirodalomban jól ismert „harm reduction” politikáját célszerű követni, vagyis a szociálpolitikai intézkedéseket a válással összefüggő társadalmi, gazdasági, egyéni ártalmak csökkentése érdekében kellene működtetni; ez állami feladat (is).

A kvalitatív vizsgálatok elemzése során került felszínre az a jogi, jogfilozófiai és szociológiai probléma, miszerint a házasság elvesztette korábbi jelentőségét, azonban ezt a joggyakorlat nem követte. Sok gyermek házasságon kívül születik, és ugyan a szülői kötelezettség fennáll akkor is, ha nem házasságban éltek a felek, de egyéb más, tulajdonjogi, illetve polgárjogi esetekben a polgári szertartással nyilvántartásba vett házasságok kiemelten kezelendők, más elbírálás alá esnek, mint az élettársi, vagy egyéb együttélési kapcsolatok. A jogalkotásnak – legalábbis ebből a szempontból – változtatnia szükséges a házasság definícióján, túl kell lépni egy korábbi gyakorlatot. Ehhez kapcsolódik még a család hagyományos megítélése a

joggyakorlatban, ami már az elvált apákat is érinti. Lényegesen magasabb a gyermeküktől külön élő elvált apák, mint elvált anyák száma, ami természetesen nagyon sok okra vezethető vissza, és nem csak a jogi aktus következménye. Ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy az absztrakt jogi definíciókon túlmenően, szigorúan gyakorlati szempontokat figyelembe véve a társadalmi normákhoz igazodva módosítani kell a bevett szokásokon, és más elbírálási szempontokat is be kell vonni az egyes esetek kivizsgálásába. Például többen felvetik, hogy a gyermekek fizikai ellátása terén lehet hogy az anyák egy része hatékonyabb, mint sok apa, de például a társadalmi versengésre nevelés terén az apák hatékonyabbak.

VII.3. Néhány megoldási javaslat az érintettek részéről a gyakorlati életben megjelenő problémákra

Az alábbiakban azokat a gyakorlati javaslatokat adjuk közre szerkesztett és rendszerezett formában, amelyeket a személyes interjúk és a fókuszcsoport során fogalmaztak meg a résztvevők. A javaslatok közül azokat foglaltuk össze, amelyek nem kizárólag egyéni problémának, panasznak tűnnek, hanem több résztvevő részéről hangzottak el, és a szakirodalom alapján is markáns felvetéseknek tekinthetők. A felvetések egy részének megvalósítása állami feladat lehet, a javaslatok jó részének megvalósítása azonban valószínűleg önszerveződő civil szervezetek keretében lenne hatékonyabb.

Beilleszkedés, új élet a válás után, konfliktuskezelés

- A válás utáni új élet kialakítása, a beilleszkedés elősegítése érdekében szükség lenne olyan személyes segítőre, aki személyes kapcsolattartással is figyelemmel kíséri a magukra maradó apák mindennapi életét.
- A hasonló helyzetben levők klubjai, foglalkozásai segítenének az élmények feldolgozásában, az új életbe beilleszkedésben. Mások tapasztalatai ötleteket adnának jó megoldások alkalmazására is.
- A környezet támogató magatartása sokat segítené, ehhez szükséges lenne a rossz beidegződések, az elvált apákkal szemben megfogalmazódó sztereotípiák feloldására. A médiának is fontos szerepe lenne a valós

helyzetek bemutatásában, abban, hogy ne mindig csak a gyermeküket egyedül nevelő anyák nehéz sorsáról adjanak hírt.

- Az elvált apák és gyermekeik között a válás érzelmileg nehéz időszakában, valamint a házasság felbontását követően gyakran alakul ki konfliktushelyzet. Ezt a gyermekek és az apák is nehezen dolgozzák fel. A lelki sérülések elkerülése vagy minimalizálása érdekében foglalkozásra, terápiára lenne szükség. Mivel az iskolás gyerekek között nagyon sok az elvált szülő gyermeke, és az iskola az a hely, ahol a gyermekek mindenképpen jelen vannak, érdemes lenne az ilyen típusú problémák felismerésében, és kezelésében jártas szakembereket telepíteni az iskolákba.

Szülői felügyelet, láthatás, beleszólás a gyermek további sorsának alakításába

- Gyakran megfogalmazott igény, hogy a bíróságon vegyék komolyabban az apákat is, és ne mindig az anyát részesítsék előnyben. Sokan úgy tapasztalják, hogy még akkor is az anyának ítélik a gyereket, ha az apa jobban keres, és megbízhatóbb, sőt pszichológusi szakvélemény is készül az anya alkalmatlanságáról.
- Az apák gyermeknevelési alkalmasságát eleve megkérdőjelezzik, holott sok apa alkalmasabb lenne a gyermekről való gondoskodásra, mint a felügyeletet elnyerő anya. Ha több gyermeket bíznának az apa felügyeletére, bizonyítást nyerne alkalmasságuk.
- A gyámhatóságnak ellenőriznie kellene a válást követően is, hogy alkalmas-e az anya a gyermek nevelésére.
- A szülői felügyeletet meg nem kapott apáknak nagyobb teret kellene biztosítani, több beleszólást kellene kapniuk a gyermek életébe, sorsának alakításába.
- A láthatás megakadályozását is büntetni kellene. Ma a láthatás érvényesítésére csak nagyon nehézkesen van lehetőség. Sok anya visszaél ezzel a helyzeti előnyével, és megnehezíti, vagy meg is akadályozza, hogy az apa találkozhasson a gyermekkel.

A tartásdíjjal, anyagi helyzettel kapcsolatos felvetések

- A tartásdíj megállapításánál kellene venni, hogy az elvált apának megmaradó pénzösszeg elegendő-e a megélhetésre, különösen, ha a válás után lakás nélkül maradnak. Azoknak az apáknak, akik ma kb. 80-100 ezer Ft-ot keresnek, és 2-3 gyerek után fizetnek tartásdíjat, a fizetésük akár felét kell tartásdíjra kifizetniük, vagyis a maradék a létminimumot sem éri el. Ez a helyzet – amelyben reménytelenné válik az önálló lakás megszerzése vagy a tanulás – szükségszerűen sodorja őket a hajléktalanná válás, a teljes marginális helyzet felé.
- A tartásdíj megállapítását időnként felül kellene vizsgálni, megnézve, ugyanabban a helyzetben van-e az elvált apa, mint korábban. Ha rosszabb helyzetbe került, mérsékelhesse a tartásdíj összegét, ha viszont jobb a helyzete (pl. jobb állás, új házasság), akkor növekedjék az összeg.
- Az elvált apák gyakran nehezményezik, hogy az új párkapcsolatukban maguk is több gyermeket eltartanak (új saját gyermeket vagy az élettárs gyermekeit), de ezt mégsem veszik figyelembe a tartási díj megállapításánál. Az a javaslat fogalmazódott meg, hogy az apa által eltartott gyermekek és az elvált feleségnél maradt gyermekek számát összegezve állapítsák meg a tartásdíj mértékét, ami így együtt ne haladja meg a fizetés adott hányadát.
- Az elvált feleség sok esetben már a házasság alatt is jobban keresett, mint az apa, a válás után pedig gyakori, hogy még jobb körülmények közé kerül (pl. új párkapcsolat, házasság révén), mint volt férje. Ilyen esetben indokolatlannak tűnik a tartásdíj fizetése, különösen, ha az apa lényegesen rosszabb körülmények között, alacsonyabb életszínvonalon él.
- Átláthatóvá kellene tenni az anya és az apa jövedelmi viszonyait, hogy a tartásdíj ehhez igazodhasson.
- Biztosítani kellene annak ellenőrzését, hogy a tartásdíjat valóban a gyermek érdekében használja-e fel az anya. Be kellene vezetni a tartásdíjjal való elszámoltatás kötelezettségét. Az anya tegye átláthatóvá, mire fordítja a tartásdíjat.

- Azokban az esetekben, amikor a házasság idején a feleség szüleinél laktak, vagy ők támogatták a fiatalokat az önálló lakás megszerzésében, esetleg a feleség rokonsága révén megörökölt lakásba költözött a család, a válásnál szóba sem jön a vagyon megosztása. A bíróság ugyanis nem vagy nem kellő súllyal veszi figyelembe a közös évek során befektetett nem anyagi jellegű hozzáadott értéket (felújítás, javítások, karbantartás, kertgondozás), ami sok esetben a férj „hozománya”. Így a válás után olyan ingatlantól fosztják meg, amelynek értékéhez jelentősen hozzájárult, még ha a tulajdonjogot nem is szerzett. A vagyonmegosztásnál erre jobban kellene figyelni.

VII.4. Javaslatok további kutatásokra

Kutatásunk rávilágított, hogy bár különböző társadalomtudományi kutatások és statisztikai adatgyűjtések alapján az elvált apák helyzetéről rendelkezünk bizonyos információkkal, helyzetük szisztematikus feltárása eddig nem történt meg. Eredményeink alapján további kutatások szükségessége tekintetében is megfogalmazunk néhány javaslatot.

1. A demográfiai panelkutatás másodelemzése alapján megállapítottuk, hogy a szülői mintának van szerepe abban, hogy a későbbiekben valaki elválk vagy nem, de ezt a hatást további kutatásokkal részletesebben kell még vizsgálni. Szintén további kutatást igényel annak megállapítása, hogy a szülők válása a vizsgált célcsoport válásán túl a válás utáni élethelyzet – újrarázasodás, élettársi kapcsolatra lépés, egyedül maradás – tekintetében milyen hatással van.
2. További kutatásra van szükség annak megállapítására, hogy a gyermek életkora a szülők válásakor milyen hatással van a felnőttkori demográfiai magatartásra.
3. Adataink tükrében úgy tűnik, hogy a magasabb iskolázottság valamelyes védelmet jelent a válással szemben. Azt látjuk ugyanis, hogy mind az egyes években elváltak, mind az adott pillanatban vizsgált elváltak között nagyobb arányban vannak az alacsony iskolai végzettségűek, mint a népesség egészében. Ebből arra következtethetünk, hogy a magasabb végzettséggel

járnak olyan készségek vagy egyéb tulajdonságok, körülmények, amelyek segítenek a válás elkerülésében. Ennek okait, hatásmechanizmusát további kutatásokkal kell alátámasztani.

4. Láttuk, hogy az elváltak között, ezen belül is különösen az egyedül élő elvált apák között magasabb a munkanélküliek aránya, mint a népesség egészében. A kutatás jelenlegi fázisában azonban nem kapunk egyértelmű választ arra, hogy a munkanélküliség oka vagy következménye annak, hogy az érintettek között magasabb az elváltak aránya, vagy annak, hogy az elváltak egyedül élnek válás után. Tekintettel arra, hogy a munkaerő-piaci pozíció a társadalomtudományi kutatások eredményei szerint a kirekesztettség egyik legfontosabb dimenziója, további kutatásokat javasolunk e kérdésben az elvált apák tekintetében is.
5. Az elvált apák, különösen az egyedül maradó elvált apák átlagosnál rosszabb jövedelmi és vagyoni helyzete tekintetében olyan kutatásokat javasolunk, amelyek arra adnak választ, hogy a válás konkrétan milyen változást eredményez anyagi helyzetük terén. Nem tudjuk ugyanis statisztikai adatokkal bemutatni, hogy azok az elvált férfiak, akiknek helyzetét ebben a kutatásban módunk volt elemezni, milyen helyzetben voltak válásuk előtt, a válás ténylegesen milyen hatással volt anyagi helyzetükre. Ehhez olyan longitudinális kutatásokra van szükség, amelyek a megkérdezett személyeket több éven keresztül nyomon kísérik. Ilyen az általunk is elemzett demográfiai panelvizsgálat. Ennek a felvételnek a második hullámát 2005 tavaszán kérdezte le a Népességtudományi Kutató Intézet. Az adatállomány feltehetőleg az ősz folyamán rendelkezésre áll, így az elvált apák helyzetének követéses elemzésére is mód lesz. Érdeemes lenne azonban a jövőben egy az elváltakra célzottan tervezett adatgyűjtést is végezni.
6. Kutatásunkat az idő, és az erőforrások korlátozott volta miatt leszűkítettük az elvált és a házasságban élő apák csoportjainak összehasonlítására. Szükséges lenne azonban az elvált apák és az elvált anyák helyzetét is összevetni egy további kutatásban.
7. Javasoljuk a gyermekelhelyezés és a gyermekekkel való kapcsolattartás kérdésének mélyebb kutatását. Az angolszász szakirodalomban meglehetősen nagy teret nyert annak elemzése, hogy az egyre

szimmetrikusabbá váló apai és anyai szerep ellenére a gyermekek túlnyomó többségét az anyánál helyezik el, és ez a helyzet oda vezet, hogy az apának gyakorlatilag nincs vagy alig van beleszólása a gyermek nevelésébe, a gyermek jövőjének alakításába. Nálunk a szülői szerepek megközelítése még valamivel tradicionálisabb, de egyre nagyobb azoknak a családoknak az száma, amelyek kevésbé tradicionális szülői szerepeket valósítanak meg. Minthogy a válást ezeknek a családoknak egy része sem kerüli el, fontos lenne, hogy a jog, valamint a bírói és a közigazgatási jogalkalmazás – megfelelő kutatási eredmények birtokában – több teret engedjen az erre alkalmas apáknak a gyermekek további életébe való beleszólásra.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- Ahrons, C.A. & Miller, R.B. (1993): The effect of the postdivorce relationship on paternal involvement: a longitudinal analysis. American Journal of Orthopsychiatry, 63(3), 441-450.
- Amato, P.R. (1998): Nonresident fathers and children's well-being. Paper presented at Men and Relationships Forum, Canberra.
- Ambrose, Harper és Pemberton, 1983: Ambrose, P., Harper, J. & Pemberton, R. (1983): Surviving divorce: men beyond marriage. Sussex: Wheatsheaf Books.
- Arditti, J.A. & Allen, K.R (1993): Understanding distressed fathers' perceptions of legal and relational inequities postdivorce. Family and Conciliation Courts Review, 31(4), 461-476.
- Arendell, 1992: Arendell, T. (1992): After divorce: investigations into father absence. Gender and Society, 6(4), 562-586.
- Braver, Wolchik, Sandler, Fogas és Zvetina, 1991: Braver, S.H., Wolchik, S.A., Sandler, I.N., Fogas, B.S. & Zvetina, D. (1991): Frequency of visitation by divorced fathers: differences in reports by fathers and mothers. American Journal of Orthopsychiatry, 61(3), 448-454.
- Dudley, 1996: Dudley, J.R. (1996): Noncustodial fathers speak about their parental role. Family and Conciliation Courts Review, 34(3), 410-426.
- Goldsmith, 1980: Goldsmith, J. (1980): Relationships between former spouses: descriptive findings. Journal of Divorce, 4(2), 1-20.
- Guttman, 1989: Guttman, J. (1989): The divorced father: a review of the issues and the research. Journal of Comparative Family Studies, 20(2), 247-261.
- Jacobs, 1982: Jacobs, W.C. (1982): The effects of divorce on fathers: an overview of the literature. American Journal of Psychiatry, 139(10), 1235-1241.
- Kapitány Balázs (2003): Módszertani dokumentáció. Életünk fordulópontjai. Műhelytanulmányok 1. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest.
- Kissman, 1997: Kissman, K. (1997): Noncustodial fatherhood: research trends and issues. Journal of Divorce and Remarriage, 28(1/2), 77-88.
- Központi Statisztikai Hivatal (2003): Népszámlálás 2001. A háztartások és családok adatai. KSH. Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (2004): Demográfiai Évkönyv 2003. KSH. Budapest.

Spéder Zsolt, Kapitány Balázs (2003): Szegénység és depriváció. Életünk fordulópontjai. Műhelytanulmányok 1. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest.

Wallerstein és Kelly, 1980: Wallerstein, J.S. & Kelly, J.B.(1980): Effects of divorce on the visiting father-child relationship. American Journal of Psychiatry, 137(12), 1534-1539.